

T.C.
RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
**MUSTAFA ÂSİM KÖKSAL'IN CAETANİ'YE
YAZDIĞI REDDİYE'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Züleyha İMAMOĞLU GÜNDOĞDU

Danışman

Doç. Dr. Nebi GÜMÜŞ

RİZE-2010

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	4
KISALTMALAR	6
GİRİŞ	7
A. Konunun Amacı ve Kapsamı	7
B. Konunun Kaynakları.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MUSTAFA ÂSİM KÖKSAL'IN HAYATI, ESERLERİ VE TARİHÇİLİĞİ ...	10
A. Mustafa Âsım Köksal'ın Hayatı.....	10
B. Mustafa Âsım Köksal'ın Eserleri	12
1. Tarihle İlgili Kitapları.....	12
2. Muhtelif Dînî Konularla İlgili Kitapları	12
3. Şiirleri	12
4. Tercüme Eseri	13
5. Neşredilmemiş Çalışmaları.....	13
6. Makâleleri	13
C. Mustafa Âsım Köksal'ın Tarihçiliği.....	15
1. Tarihe Bakışı (Tarih Anlayışı)	15
2. Tarih Yazım Metodu	19
3. Rivâyetleri Değerlendirme ve Kaynaklardan Yararlanma Usûlü	20
I. LEONE CAETANI'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TARİHÇİLİĞİ	21
A. Caetani'nin Hayatı.....	21
B. Caetani'nin Eserleri	22
C. Caetani'nin Tarihçiliği.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

LEONE CAETANI'NİN İSLÂM TARİHİ ADLI ESERİ VE MUSTAFA ÂSİM KÖKSAL'IN ESERE YAZDIĞI REDDİYE

I. LEONE CAETANI'NİN İSLÂM TARİHİ	24
A. Eserin Özellikleri.....	24
II. MUSTAFA ÂSİM KÖKSAL'IN REDDİYESİ	25
A. Reddiye Geleneği ve Mustafa Âsım Köksal.....	25
B. Eserin Kaleme Alınışı.....	26
C. Eleştiri/ Reddiye Metodu	26
1. Mantık Yürütme Metodu	27

2. İstatistik Metodu.....	28
3. Karşılaştırma Metodu.....	29
4. Tezadları Kullanma Metodu.....	31
5. Yanlıklarını Gösterme Metodu.....	33
6. Tarihin Şahitliğini Delil Gösterme Metodu.....	34
7. Ayrıntılı Açıklama Metodu.....	35
8. Örneklendirme Metodu.....	36
9. Metinleri Farklı Kaynaklardan Karşılaştırmalı Olarak Vermesi.....	37
10. Caetani'nin Güvendiği Kaynaklardan Cevap Vermesi.....	37
11. Caetani'nin Kitabından Cevap Vermesi.....	38
12. Caetani'nin Kaynaklarından Delil Getirmesi.....	38
13. Caetani'nin İlmî Delillerinin Olmadığını Göstermesi.....	39
14. Batılı Bilim Adamlarının Görüşleriyle Cevap Vermesi.....	39
D. Mustafa Âsım Köksal'ın Kaynakları.....	40
1. Kur'ân-ı Kerîm.....	41
2. Hadis Kitapları.....	41
3. Tefsir Kitapları.....	42
4. Siyer-Megâzi ve Genel Tarih Kitapları.....	42
5. Tabakat Kitapları.....	43
6. Fütûh ve Ensâb Kitapları.....	44
E. Reddiye'ye Yöneltilen Eleştiriler.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAETANI'NİN GÖRÜŞLERİNE M. ÂSİM KÖKSAL'IN ELEŞTİRİLERİ

I. KUR'ÂN ve GENEL ANLAMDA İSLÂM İLE İLGİLİ İDDİALARA CEVAPLAR.....	49
A. Kur'ân İle İlgili İddialar.....	49
1. Kur'ân'ın Vahyin Ürünü Oluşu.....	49
2. Kur'ân'ın Korunması, Toplanması ve Kitap Haline Getirilmesi.....	50
3. Kur'ân ve Kıssalar.....	50
B. İslâmî Hükümlerle İlgili İddialar.....	51
1. İslâm Esaslarının Teşriî.....	51
2. Abdest.....	52
3. Kiblenin Değiştirilmesi ve Ezan.....	54
4. Namazın Esâsı ve Tarzı.....	56
5. Namazların Vakti ve Sayısı.....	57
6. Miracta Namazın Beş Vakit Olarak Belirlenmesi.....	58
7. Cuma Namazı.....	59
II. HADİSLERLE İLGİLİ İDDİALAR.....	60
A. Sünnetin Önemi ve Dinde Kaynak Oluşu.....	60
B. Hadislerin Yazıya Geçirilerek Korunması.....	62
C. Hadislerin Tedvini.....	62
D. İsnad Usûlü.....	64

E. İsnadın Tarihî Gelişimi	66
F. Metin Tenkîdi	69
G. Mevzû Hadislerin Tespiti	70
III. HZ. PEYGAMBER İLE İLGİLİ İDDİALARA CEVAPLAR.....	71
A. Adıyla İlgili İddialar	71
B. Soyuyla İlgili İddialar	72
C. Şahsiyle İlgili İddialar.....	75
IV. ASHAB İLE İLGİLİ İDDİALARA CEVAPLAR	76
A. Ebû Hureyre İle İlgili İddialar.....	77
1. Ebû Hureyre'nin Kimliği	77
2. Ebû Hureyre'nin Şahsiyeti.....	78
3. Ebû Hureyre'nin Müslüman Oluşu ve İlim Aşkı	80
4. Ebû Hureyre'nin Ehl-i Suffe'den Oluşu	81
5. Ebû Hureyre'nin Rivâyetlerinin Çokluğu.....	81
6. Ebû Hureyre'nin Rivâyetlerinin Güvenilirliği	82
B. Diğer Sahâbîlerle İlgili İddialar	85
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	91
ÖZET	95
ABSTRACT.....	96
ÖZGEÇMİŞ	97

ÖN SÖZ

Din, kutsal değerlerin en başta gelenidir. Bir insanın canını, malını, aklını, neslini, ırz ve namusunu koruması nasıl en tabî ve en büyük bir görevi ise, bir dine mensub olan her insanın da kendi dinini koruması, o dine yöneltilen iftira ve karalamalara karşı çıkması yani insanın inandığı değerleri savunması, o derece önemli ve tabiidir.

Özellikle son dönemlerde Avrupalıların İslâm ülkeleriyle temasının artması sonucu, İslâmî eserlerle uğraşan, Müslümanlık ve Peygamberimiz hakkında araştırmalar yapıp bu konularda eser yazan müsteşriklerin sayısı çoğalmıştır. Bu müsteşriklerden biri olan İtalyan Leone Caetani (1869-1935), kilisenin kendisine sunduğu büyük maddî imkânlar ve emrine verdiği araştırmacılar ile Hıristiyan din adamlarından da yararlanarak yazıp yayımladığı, *Annali dell' İslâm (İslâm Tarihi)* isimli on ciltlik eserinin, Peygamber'in hayatına ait bölümü, Hüseyin Cahit tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve bu tercüme 1924-1927 yılları arasında, eski harflerle neşredilmiştir. Leone Caetani'nin hemen her sayfasında, her satırında yanlışlık ve tutarsızlıklar bulunan eserinin, baştan başa birbirini tutmayan iddialar ve hatta iftiralarla dolu olduğu gerekçesiyle bu esere merhum M. Âsım Köksal tarafından bir *Reddiye* yazılmıştır.

Müellifinin ifadesiyle “gece gündüz çalışmakla 5 yılda hazırlanan” bu eser, kendi kaderine terk edilmiştir. İlk baskısı üzerinden yarım asır geçmesine rağmen herhangi bir yabancı dile çevrilmediği gibi dijital ortama bile aktarılmamıştır. Dînî hassâsiyet sahibi nice ilim erbâbının, belki bu eserden haberi bile yoktur veya haberdâr olsa bile onu incelememiştir. Söz konusu eseri herkes bilmek ve incelemek zorunda mıdır? Elbette ki hayır, herkes değil fakat kutsal değerlerine sahip her insan ve İslâmiyet'e mensub olan her Müslüman, hele ilimle meşgul oluyorsa kendi kutsalını savunmak, dinini müdâfaaya çalışmak ve ilminin hakkını vermekle yükümlüdür. En az üç asırdan beri Oryantalistler İslâm'ı inceliyor, birçok yanlışlar yapıyor, belki birçoğu kasıtlı olarak “var olanı yok, yok olanı var” gösteriyor. Bunun belki de en önemli sebeplerinden birisi, Müslümanların daha düne kadar ansiklopedisinin dahi (*İslâm Ansiklopedisi*) müsteşrikler tarafından yazılıyor olmasıydı. Haliyle bu eserlerde Müslümanların kutsal değerlerine sayısız iftiralar yöneltiliyordu.

İşte bütün bu saldırılar, yanlışlar hatta iftiralar karşısında susmak, bir şey yapmamak ve yazmamak, âdetâ elsiz ve dilsiz kesilmek, ne kadar yersiz ve yanlış ise, bu konuda yazılmış eserleri görmemek, duymamak ve duyurmamak da o derece yanlıştır. Bu nedenle biz imkânlar ölçüsünde bu eseri tanımaya ve tanıtmaya çalıştık.

Bu amaçla Caetani'nin iddialarını ve M. Âsım Köksal'ın bu iddialara verdiği cevapları tespit etmeye gayret ettik. Bunu yaparken farklı bir sınıflandırmada bulunduk. Her iddiadan ve iddiaya verilen cevaptan ziyâde iddianın cevaplanış şeklini ilgili bölümde değerlendirdik.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde M. Âsım Köksal'ın hayatı, eserleri ve tarihçiliğini ele aldık. Ayrıca Leone Caetani hakkında da kısaca bilgi vermeye çalıştık. İkinci bölümde Oryantalistlerin ve bir Oryantalist olarak Caetani'nin İslâm tarihine yaklaşımını, yanlışlıklara karşı durma adına Müslümanların reddiye geleneğini ve bir reddiye yazarı olarak Âsım Köksal'ın konumunu değerlendirdik. Üçüncü bölümde ise Caetani'nin eleştirilerine ve Köksal'ın bu iddiaları cevaplayış şekline yer verdik.

Çalışmamızı hazırlarken İslâm'da reddiye geleneği ve bu *Reddiye* üzerine yapılan çalışmalar ile *Reddiye*'nin bıraktığı tesir konusunda da kısaca bilgi verdik. Genel olarak İslâm âlimlerinin kaleme aldığı reddiyelerin, Hıristiyanlara ve Hıristiyanlığa yönelik olacak şekilde hazırlandığı hususuna işaret ettik. Ayrıca Caetani'nin *İslam Tarihi*'ndeki iddialarının günümüzde de sıkça tartışılan konulara kaynaklık ettiği tespiti ile konunun önemini göstermeye çaba harcadık. Böyle bir çalışmanın yapılması sadedinde, M. Âsım Köksal'ın *Caetani'ye Reddiye*'sini tez konusu olarak öneren, değerli hocam Doç. Dr. Nebi Gümüş'e, bilimsel katkılarından dolayı Doç. Dr. İsrail Balcı'ya ve burada isimlerini sayamadığım diğer hocalarıma, tezimin her safhasında verdikleri destekten dolayı teşekkür ederim.

Züleyha GÜNDOĞDU
RİZE 2010

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
a. mlf.	: Aynı müellif
bk.	: Bakınız
c.	: cilt
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
DİB.	: Diyânet İşleri Başkanlığı
DİBY.	: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
sy.	: sayı
.	: lm, lm tarihi
TDVY.	: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
ts.	: tarihsiz
vd.	: ve devamı
v.dğr.	: ve diğrleri

GİRİŞ

A. Konunun Amacı ve Kapsamı

M. Âsım Köksal, hayatının büyük bir bölümünü ilme adanmış, çeşitli dînî konularda eserler kaleme almış bir İslâm tarihçisidir. Ancak ona asıl ün kazandıran eseri, İtalyan müsteşrik Leone Caetani'nin *İslâm Tarihi* eserinde, İslâmiyet, Müslümanlar, Hz. Peygamber ile ilgili ortaya attığı iddialara yazdığı *Reddiye*'sidir. *İsnad ve İftiralara Reddiye*¹ isimli bu ünlü eseri ile bizzat kendisinin kaleme aldığı hayatının 23 yılını verdiği *İslâm Tarihi*, Cumhuriyet dönemi İslâm tarihi eserlerinin en kapsamlı çalışmalarındandır.

İsnad ve İftiralara Reddiye'nin baş tarafında eserin Diyânet İşleri Başkanlığı Müşâvere ve Dînî Eserleri İnceleme Kurulu'nun kararı ile yayımlandığı belirtilmektedir. Kararda, Müşâvere ve Dînî Eserleri İnceleme Kurulu'nca eserin İslâmiyet'i, hadis gibi önemli bir kaynağından mahrum etmek ve sarsmak için, hadise, hadis ilmine, muhaddislere, hatta ahabın büyüklerinden İbn Abbas ve Ebû Hureyre gibi şahsiyetlere saldıran, İslâmiyet'in beş vakit namaz gibi farz olan ibâdetlerinin Kur'ân-ı Kerîm'e dayanmayıp sonradan İslâm kelâmcıları tarafından uydurulduğunu, Hz. Peygamber'in Hâşimî ve hatta Kureyşî bile olmayıp, bilinmeyen bir soydan geldiğini iddia eden İtalyan müsteşriki Caetani'ye, ilme ve İslâmiyet'e has ağırbaşlılık ve nez'aketle cevap verdiği ve aynı zamanda Caetani'nin *İslâm Tarihi*'ne dayanan diğer eserlere de bir cevap niteliğinde kabul edildiği bildirilmektedir. Biz çalışmamızda bu eseri, eserin yazarı M. Âsım Köksal'ı, onun tarihçiliğini, Müslümanlardaki reddiye geleneğini ve Köksal'ın bu gelenekteki yerini araştırma konusu yapmayı bilimsel açıdan uygun gördük.

M. Âsım Köksal'ın tarih anlayışı, tarih yazarken dikkat ettiği hususlar, rivâyetleri değerlendirme ve kaynaklardan yararlanma metodunun tespiti Türkiye'de İslâm tarihi alanındaki çalışmalara önemli katkılar sunabilir. Bu bakımdan, Köksal'ın Leone Caetani'nin *İslâm Tarihi* adlı eserine yazdığı *Reddiye*'nin bu hususları ortaya

---

¹ M. Âsım Köksal, *İsnad ve İftiralara Reddiye*, Şâmil Yayınevi, Ankara 1961.

koymaya imkân verecek bir eser olduğu ve konu ile ilgili olarak Caetani'nin görüşleri üzerinden bir tartışmanın yapılmasının faydalı olabileceği söylenebilir.

Oryantalistler arasında Caetani'nin özel bir konumu vardır. Zîrâ o son derece kapsamlı bir İslâm tarihi yazmış, zaman zaman bu metodun dışına çıksa da diğerlerinin aksine konuya tarih metodolojisi ile yaklaşmaya çalışmıştır. Aynı şekilde Âsım Köksal'ın eseri kaleme alma ihtiyacı hissetmesi de Caetani'nin görüşlerinin ciddiye alınması gerektiğini göstermektedir. Köksal'ın *Reddiye*'de ortaya koyduğu metod ve görüşler, ayrıca kitabın neşrinden sonra uyandırdığı etkiler, konunun günümüzde de önemini koruduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Köksal'ın Leone Caetani'ye yazdığı *Reddiye*'sinin diğer reddiyeler içerisinde önemli bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada şahsî düşüncelerimizle araya girmeden iki eserin iddia ve cevaplarının tespiti konunun daha karmaşık hale gelmemesi açısından bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. Konunun Kaynakları

Tezde kullanılan kaynaklar şu şekilde zikredilebilir:

M. Âsım Köksal'ın hayatı, eserleri ve görüşleri ile ilgili olarak özellikle Cüneyd Köksal² ve Selma Polat'ın³ çalışmalarına başvurulmuştur. Ayrıca gazete ve dergilerde yayınlanmış olan M. Âsım Köksal hakkındaki yazılar ve söyleşilerden de bu çerçevede yararlanılmıştır. Yazarın tarih anlayışı hakkında genel bir fikir edinebilmek amacıyla Köksal'ın özellikle tarihle ilgili eserlerinden⁴ ve tarihle ilgili makâlelerinden istifade edilmiştir. Yazarın rivâyetleri ele alma ve kaynaklardan yararlanma usûlü konularında değerlendirmeler yapılırken Z. Velidî Togan⁵, H. Edward Carr⁶, Leon H. Halkın⁷, Sabri

² A. Cüneyd Köksal, *M. Âsım Köksal'ın Hayatı ve Hatıraları*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2000.

³ Selma Polat, *M. Âsım Köksal'ın Hayatı Eserleri ve Tarihçiliği*, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.

⁴ M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şâmil Yayınları, İstanbul 1981-1987; a. mlf. , *Peygamberler Tarihi, I-II*, Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 1995; a. mlf. , *H. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Akçağ Yayınevi, Ankara 1984, a. mlf. , *Pakistan Konferansları*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999; a. mlf. , *İslâmiyet ve Hıristiyanlık Hakkında İki Risâle*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2000; a. mlf. , *Dînî ve Ahlâkî Sohbetler, I-III*, Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

⁵ Z. Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969.

⁶ H. Edward Carr, *Tarih Nedir?* trc. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

⁷ H. Leon Halkın, *Tarih Tenkîdinin Unsurları*, trc. Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

Hizmetli⁸ ve Mübahat Kütükoğlu'nun⁹ çalışmaları özellikle kullanılan eserlerdir. Leone Caetani ve görüşleri hakkında bilgi verirken de Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin Caetani maddesinden¹⁰ yararlanılmıştır.

M. Âsım Köksal'ın eleştiri/reddiye metodu konusunda Caetani'nin¹¹ ve Köksal'ın eserlerinden, M. Âsım Köksal'ın *Reddiye*'de kullandığı üslûb konusunda Mehmet Azimli¹² İslâm tarihi geleneğinde reddiye ve şimdiye kadar yazılmış reddiye kitapları için Delhili Rahmetullâh¹³, Abdullah Tercüman¹⁴, Mehmet Aydın¹⁵, Köksal'ın *Reddiyesi*'nin değerlendirilmesi hususunda eserden kimlerin yararlandığı veya kimler tarafından olumlu ya da olumsuz eleştirildiğini incelerken Şerâfettin Turan¹⁶ ve Şaban Öz'ün¹⁷ çalışmalarından istifade edilmiştir.

Ayrıca İbn Kuteybe¹⁸, Muhammed Ebû Şehbe¹⁹, Muhammed Hamidullah²⁰, Mustafa Sıbâi²¹, Mustafa Genç²² ve Ali Ünal²³ gibi yazarların eserlerinden de yararlanma yoluna gidilmiştir.

---

⁸ Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999; a.mlf. , *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 1989.

⁹ Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998.

¹⁰ Mahmud H. Şakiroğlu, "Caetani Leone", *DİA*, VI, İstanbul 1992.

¹¹ Leone Caetani, *İslâm Tarihi*, trc. Hüseyin Cahit, Tanin Matbaası, İstanbul 1924-1927.

¹² Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, I-II, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

¹³ Delhili Rahmetullah , *İzhar-ül Hakk Tercümesi*, trc. Ömer Fethi-Nüzhet Efendi, Sönmez Yayınları, İstanbul 1972.

¹⁴ Abdullah Tercüman, (Anselmo Turnedo), *Hristiyanlığa Reddiye*, trc. Mehmed Zihni Efendi, Bedir Yayınevi, İstanbul 1995.

¹⁵ Mehmet Aydın, *Hristiyanlığa Yazılmış Reddiyeler*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

¹⁶ Şerâfettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1982.

¹⁷ Şaban Öz, *Hz. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzû Haberlerin Tarihî Değeri*, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.

¹⁸ İbn Kuteybe, *Hadis Müdâfaası*, trc. Mehmed Hayri Kırbaçoğlu, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1979.

¹⁹ Muhammed Ebû Şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, trc. Mehmed Görmez-M. Emin Özafşar, Rehber Yayınları, Ankara 1990.

²⁰ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi I-II*, trc. Salih Tuğ, İmaj Yayınları, Ankara 2003.

²¹ Mustafa Sıbâi, *İslâm Hukukunda Sünnetin Yeri*, trc. Halil Kendir, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2009.

²² Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, Kitâbî Yayınevi, İstanbul 2009.

²³ Ali Ünal, *Din Etrafında*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2007

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MUSTAFA ÂSİM KÖKSAL'IN HAYATI, ESERLERİ VE TARİHÇİLİĞİ

A. Mustafa Âsım Köksal'ın Hayatı

M. Âsım Köksal, 5 Eylül 1329/18 Eylül 1913 tarihinde Kayseri'nin Develi İlçesi'nde doğdu. Babası Hafız Mehmet Edip Efendi, annesi Döne Hanım'dır.²⁴

M. Âsım Köksal dindar bir aile ortamında yetişmiştir. Küçükken, dedesi ile birlikte bazen zikir meclislerine katılmıştır. Bu durum onun tasavvufî yönünün²⁵ oluşumunda etkili olmuştur. Çocukluğu savaşlar ve yokluk içinde geçen Köksal, ilköğrenimini Develi Merkez Numûne Erkek Mektebi'nde görmüştür. Bu okulu başarıyla tamamladıktan sonra 1927 yılında Kayseri Lisesi Leylî-Meccânî sınavını kazanmış ancak çeşitli engeller nedeniyle bu okula kayıt yaptıramamıştır. Aynı yıl içinde Erzurum Askerî Lisesi Leylî-Meccânî okuluna da başlayamayınca resmî tahsil yolu kendisine kapanmıştır.²⁶ Dînî tahsilini ise daha çok özel hocalardan aldığı derslerle tamamlamıştır. Kayseri âlimlerinden Develi müftüsü merhum İzzet Efendi'den altı sene medrese usûlüne göre Arapça, Farsça, sarf ve nahiv okumuştur. Daha sonra Ankara'ya gelmiş, Mısır'a gitmek çarelerini aradıysa da başarılı olamamıştır. Ankara'da Kerkük ulemâsından Muhammed Efendi'nin talebesi, İskilipli müderris Enbiyâzâde Mehmed Hilmi Efendi'den tasavvufî icâzet almıştır. Köksal, son dönem mevlevî meşâyihından ve üç ciltlik Mesnevî şerhi sahibi Fazlullah Rahîmî'den de dokuz ay kadar *Mesnevî* okumuştur. Ayrıca “dört başı mâmur insan-ı kâmil” diye dilinden düşürmediği İskilipli İbrahim Edhem Gerçek Efendi'den, on iki sene özel derslerine devam ederek tasavvufî icâzet almaya hak kazanmıştır. Bu esnada, tefsir, hadis ve fıkıh usûlü derslerine ilaveten, Beydâvî (ö. 685/1286)'nin, *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Zemahşerî (ö. 538-1143)'nin, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve U'yûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Kurtûbî (ö. 671-1273)'nin, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân* isimli tefsirlerini okumuştur.²⁷

²⁴ Köksal, *Âsım Köksal*, s. 15.

²⁵ Âsım Köksal'ın tasavvufî hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Köksal, *Âsım Köksal*, s. 149-161.

²⁶ Köksal, *Âsım Köksal*, s. 17.

²⁷ Kamil Şahin, “M. Âsım Köksal Hayatı ve Eserleri”, *Diyânet İlmî Dergi*, c. XV, sy. 2, (Nisan- Mayıs-Haziran 1999) s. 119.

1935 yılında yaptığı ilk evlilikten, ikisi kız biri erkek üç çocuğu olmuştur. Eşinin 1951’de vefat etmesinden sonra yaptığı ikinci evlilik neticesinde, ikisi kız ikisi erkek dört çocuğu daha dünyaya gelmiştir. Çocukları için “*Hamd olsun çocuklarımın hepsi de imânlı, amelli ve itaatlidirler*” ifadesini kullanması, mutlu ve uyumlu bir aile hayatının olduğunu göstermektedir.²⁸

Köksal, 1928 yılı Ekim ayında Develi Ticaret ve Sanayi Odası Başkâtipliğine tayin edilmiş ve böylece memuriyet hayatına atılmıştır. Diyânet İşleri Başkanlığı’ndaki memuriyetine ise 22 Haziran 1933 tarihinde “Evrak Kitabeti Memuru” olarak başlamıştır. 8 Temmuz 1960 tarihinde Diyânet İşleri Başkanlığı Müşâvere ve Dînî Eserleri İnceleme Kurulu Âzâ (üye) Başyardımcılığı’na atanmıştır.²⁹ Memuriyet hayatında çalışkanlığıyla dikkat çekmiş, hatta Diyânet İşleri Reisi Vekili Ahmet Hamdi Akseki’den 18.08.1941 tarihinde 1066 sayılı yazı ile de bir takdirname almıştır. Çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra, 19 Eylül 1964 tarihinde emekli olmuştur.³⁰

M. Âsım Köksal, 1955-1960 yılları arasında yoğun bir çalışma sonucu Caetani’nin *İslâm Tarihi*’ne bir reddiye yazmıştır. Daha sonra Peygamberimiz’in hayatı hakkında konuyla ilgili en temel ve en güvenilir kaynaklara dayalı bir çalışma yapmak ve bu şekilde yabancı müellifler tarafından yazılmış yanlışlar ve tahriflerle dolu kitapların aracılığına olan ihtiyacı ortadan kaldırmak için temel bir eser yazma arzusu ile *İslâm Tarihi*’ni kaleme almıştır.³¹ Köksal 1964’ten vefat ettiği 1998’e kadar zamanını *İslâm Tarihi* çalışmalarına ayırmış, 1983 senesinde Pakistan’da Sîretü’n-Nebî alanında dünya birinciliğiyle ödüllendirilmiştir. Ayrıca 1995’te Türkiye Yazarlar Birliği tarafından “Yılın Kültür Adamı” seçilmiştir. Ertesi yıl ise Kültür Bakanlığı tarafından “Kültür ve Sanat Büyük Ödülü”ne layık görülmüştür.³²

²⁸ Mustafa Bektaşoğlu, “Mustafa Âsım Köksal”, *Diyânet Dergisi*, (Kasım 2000), s. 65.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Otobiyografi, A. İhsan Uslu, “İslâm Tarihçisi Mustafa Âsım Köksal İle Hayatı ve Eserleri Üzerine”, *Diyânet Dergisi*, (Temmuz 1992), s. 29-31.

³⁰ Şahin, “M. Âsım Köksal Hayatı ve Eserleri”, s. 19.

³¹ Köksal, *Âsım Köksal*, s. 60.

³² Köksal, *Âsım Köksal*, s. 63-64.

Âsım Köksal, 28 Kasım 1998 tarihinde 85 yaşında iken vefat etmiştir. Cenaze namazı ertesi gün öğle namazını müteakip, Hacı Bayram Camii'nde, kalabalık bir cemaatle kılınarak cenazesi Bağlum'daki aile kabristanına defnedilmiştir.³³

B. Mustafa Âsım Köksal'ın Eserleri

M. Âsım Köksal 85 yıllık ömrüne pek çok eser sığdırmış velûd bir müelliftir. Hayatını İslâm tarihini, kültür ve medeniyetini araştırmaya adanmış Köksal eserlerinde pek çok konuya temas etmiş, İslâm aleyhindeki iddiaları cevaplamış, ayrıca dînî hassâsiyetini dile getiren şiirler yazmıştır. Eserleri şunlardır:

1. Tarihle İlgili Kitapları

İsnad ve İftiralara Reddiye, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1987, 496 s. ; *İslâm Tarihi- Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslâmiyet*, c. I-XVIII, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1966-1987; *Hz Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999, 400 s. ; *Pakistan Konferansları*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999, 126 s. ; *Peygamberler Tarihi I-II*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999.

2. Muhtelif Dînî Konularla İlgili Kitapları

İslâmiyet ve Hıristiyanlık Hakkında İki Risâle, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2000, 78 s. ; *Ahmed Kuddûsî Hayatı, Mesleği, Üstün Kişiliği ve Eserleri*, Hasret Ajans, ts. , 96 s. ; *İslâm'da İki Ana Kaynak: Kitap ve Sünnet*, TDVY. , Ankara 1994, 314 s. ; *İlmihal*, Ankara Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1955, 200 s. ; *Gençlere Din Kılavuzu*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999, 187 s. ; *Dînî ve Ahlâkî Sohbetler-I*, TDVY. , Ankara 1994, 188 s. ; *Dînî ve Ahlâkî Sohbetler-II*, TDVY. , Ankara 1994, 211 s. ; *Dînî ve Ahlâkî Sohbetler-III*, TDVY. , Ankara 1994, 214 s. ; *Kadir Gecesi*, DİBY. , Ankara 1957, 15 s. ; *Din Dersleri-I*, MEB, Ankara 1949, 56 s. ; *Din Dersleri-II*, MEB, Ankara 1949, 95 s. ; *Efendimiz ve Yolu*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2003, 216 s. ; *İmândan İhsana*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.

3. Şiirleri

Armağan, Nur Basımevi, Ankara 1939, 32 s. ; *Ezanlar*, Yeni Cezaevi Basımevi, Ankara 1946, 32 s. ; *Peygamberimiz (Manzum)*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999, 280

³³ Polat, *Mustafa Âsım Köksal'ın Hayatı Eserleri ve Tarihçiliği*, s. 7.

s. ; *Peygamberler (Manzum)*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999, 70 s. ; *Âhiret Yolculuğu ve Diğer Şiirler*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999, 100 s. ; *Peygamberimiz'in Doğumu (Manzum)*, Kanaat Basımevi, Ankara 1945, 8 s.

4. Tercüme Eseri

Muhammed Aleyhisselam'ın Peygamberliği (er- Risâletü'l-Muhammediyye), Müellif: Muhammed Kâmil Hatte, trc. M. Âsım Köksal-İsmail Ezherli, DİBY. , Ankara 1967, 99 s.

5. Neşredilmemiş Çalışmaları

Türkçe Ezan Meselesi; Şeyh Bedreddin; İlmîye Sâlnâmesi Zeyli; Şeyhulislâmlar; M. Hamidullah'ın İslâm Peygamberi İsimli Eseri Hakkında; Külliyyat; Bazı Süre ve Âyetlerin Manzum Tercümelere; Müslüman Çocuklara Manzum Din Kitabı; Nasreddin Hoca Latifeleri (Manzum).³⁴

6. Makâleleri

a. Diyânet Aylık İlmî Dergi'deki Makâleleri

“Caetani Tarihi Üzerine Bir İnceleme”, c. I, sy. 1 (1961), s. 241-251. ; “Dünya ve Âhiret İçin Çalışmak”, c. I, sy. 1 (1962), s. 12. ; “Vatan ve Vatan Severlik”, c. I, sy. 1, s. 15. ; “İslâm'da Tedaviye Verilen Ehemmiyet”, c. I, sy. 2, s. 12. ; “İslâm'da Ahlak”, c. I, sy. 2, s. 20. ; “Mevlit Kandili”, c. I, sy. 3, s. 21. ; “Dünya ve Âhiret Saadetinin Yolları”, c. I, sy. 4, s. 3. ; “İslâmiyette Din Adamı Yoktur İddiasına Cevap”, c. II, sy. 3-4, s. 22. ; “Kaybettiğimiz Kâmil İnsan İbrahim Edhem Gerçekoğlu'nun Mezarı Başında”, c. II, sy. 3-4, s. 57. ; “Dinsiz Ahlak Olabilir mi?”, c. II, sy. 5, s. 4. ; “Dinsiz Ahlak Olabilir mi? II”, c. II, sy. 6-7, s. 39. ; “ Medreselere ve Medreselerin Geçirdiği Safhalara Bir Bakış”, c. II, sy. 6-7, s. 39. ; “Hristiyanlık Propagandası Münâsebetiyle Açıklama I”, c. II, sy. 8-9, s. 35. ; “Hristiyanlık Propagandası Münâsebetiyle Açıklama II”, c. II, sy. 10, s. 27. ; “Hristiyanlık Propagandası Münâsebetiyle İkinci Açıklama III”, c. II, sy. 12, s. 18. ; “Hristiyanlık Propagandası Münâsebetiyle İkinci Açıklama IV”, c. III, sy. 1-2, s. 44. ; “Hristiyanlık Propagandası Münâsebetiyle İkinci Açıklama V”, c. III, sy. 2-3, s. 49. ; “Eski Diyânet İşleri Başkanlarımızdan Ord. Prof. M. Şerafeddin YALTKAYA (merhum)”, c. III, sy. 4, s. 106. ; “İslâm-Türk Tarihinde İlk Uçma

³⁴ Eserler hakkında daha fazla bilgi için bk. Köksal, *Âsım Köksal*, s. 67-82.

Denemeleri”, c. III, sy. 4, s. 116. ; “Müslümanlar Arasında Kardeşlik Kurulması” c. VIII, sy. 84-85, s. 159. ; “Peygamberimiz’in Sahâbîlerini Yetiştirme Usûlü I”, c. VIII, sy. 88-89, s. 283. ; “Peygamberimiz’in Sahâbîlerini Yetiştirme Usûlü II”, c. IX, sy. 92-93, s. 34. ; “Peygamberimiz’in Sahâbîlerini Yetiştirme Usûlü III”, c. IX, sy. 94-95, s.95. ; “Hz. İbrâhim’le Peygamberimiz’in Ayak İzleri”, c. IX, sy. 96-97, s. 160. ; “Peygamberimiz’in Yazı İşleri ve Yazıcıları”, c. X, sy. 108-109, s. 183.

b. Diyânet Üç Aylık İlmî Dergi’deki Makâleleri

“Erkam’ın Evi”, c. XX, sy. 3 (Temmuz- Ağustos- Eylül 1984), s. 3-8. ; “Peygamberimiz Muhammed’in Tevhid Akidesini Yayıışı”, c. XXV, sy. 4 (Ekim-Kasım- Aralık 1989), s. 3-30. ; “Hz. Muhammed’in Cihan Peygamberi Oluşu ve Herkesi İslâm Dinine Davet Edişi”, c. XXVI, sy. 3 (Temmuz- Ağustos- Eylül 1990), s. 79-128. ; “Müslümanlıkta Hac Farızası”, c. XXVII, sy. 3 (Temmuz- Ağustos- Eylül 1991), s. 91-101.

c. İslâm Dergisi’ndeki Makâleleri

“Peygamberimiz’in Medine’de Kıldırıldığı İlk Cuma Namazı ve İrad Eylediği Hutbeler”, (Ekim-1983), s. 24-27. ; “Nefs Muhasebesi”, (Nisan-1984), s. 22-23. ; “Tevbe”, (Mayıs-1984), s. 10-11. ; “Kabir ve Kabir Sualî”, (Haziran-1984), s. 12-13. ; “Kulluk Vazifemizin Başlı Namaz”, (Temmuz-1984), s. 6. ; “Yasin sahibi Urve b. Mes’ud”, (Ekim-1984), s. 40-41. ; “Siyâsî Deha: Haccac b. İlât”, (Kasım-1984), s. 42-43. ; “Hz. Ömer 40. Müslüman mı?”, (Ocak-1985), s. 40-41. ; “Ümmü Süleym: “Müslüman Olursan Seninle Evlenirim”, (Mart-1985), s. 40-41. ; “Osman b. Maz’ûn’un Müslüman Oluşu: “ Ben Allah’ın Himayesinden Hoşnudum”, (Nisan-1985), s. 43-44. ; “Ebû Cehil’in Oğlu Ama...”, (Haziran-1985), s. 43-44. ; “Hz. Nuh’un Gemisi Bulunabilecek mi?”, (Kasım-1985), s. 54-55. ; “İslâm’da Sünnet Müessesesi, Sünnetin Öğretici ve Öğrenci Kadrosu”, (Eylül-1986), s. 52-54. ; “Haccın Kısa Tarihi”, (Temmuz-1988), s. 7-9.

d. Hakses Dergisi’ndeki Makâleleri

“Peygamberimiz’in Hayatı I”, sy. 7 (1965), s. 10. ; “Peygamberimiz’in Hayatı II”, sy. 8, (1965), s. 2. ; Peygamberimiz’in Hayatı III”, sy. 9 (1965), s. 2. ; “Peygamberimiz’in Hayatı IV”, sy. 10 (1965), s. 2. ; “Peygamberimiz’in Hayatı V”, sy.

12 (1965), s. 14-15. ; “Peygamberimiz’in Hayatı VI”, sy. 13 (1965), s. 3. ; “Peygamberimiz’in Hayatı VII”, sy. 14 (1965), s. 3. ; “Peygamberimiz’in Hayatı VIII”, sy. 15 (1965), s. 4. ; “Peygamberimiz’in Hayatı IX”, sy. 17 (1965), s. 7. ; “Peygamberimiz’in Hayatı X”, sy. 18 (1965), s. 3. ; “Peygamberimiz’in Hayatı XI”, sy. 19 (1965), s. 2. ; “Peygamberimiz’in Hayatı XII”, sy. 20 (1965), s. 2. ; “Peygamberimiz’in Hayatı XIII”, sy. 22 (1965), s. 3. ; “Peygamberimiz’in Hayatı XIV”, sy. 23 (1965), s. 3. ; “Bir Açıklama”, sy. 49 (1969), s. 17. ; “Peygamberimiz’in Yazı İşleri ve Yazıcıları”, sy. 177-178 (1979), s. 27-30. ; “İslâm’da Yeme İçme Adabı”, c. II, sy. 5 (1958), s. 20-21.

e. İslâm Âlemi Dergisi’deki Makâleleri

“İslâm’da Yağmur Duası”, sy. 3 (1975), s. 12-21.³⁵

C. Mustafa Âsım Köksal’ın Tarihçiliği

1. Tarihe Bakışı (Tarih Anlayışı)

M. Âsım Köksal’ın tarih anlayışını ortaya koyabilmek için, önce onun tarihten ne anladığını belirtmek gerekir. O, tarihi ilk insandan itibaren ele almakta, zamanımıza kadar gerçekleşen olayların, geçmişten günümüze kadar devam ettiğini ifade etmektedir. Bu nedenle yaşananlardan ibret alınması gerektiğine inanmaktadır.³⁶ Tarih geçmişten geleceğe bir süreçtir.³⁷ İbn İshak (ö. 151/768), İslâm tarihini dünya tarihi şeklinde anlayıp eserini bu şekilde kaleme almıştır. Bu yaklaşım sonraki tarihçiler tarafından benimsenerek tekrarlanmış adeta bir geleneğe dönüşmüştür. Bu geleneğin bir temsilcisi olarak zikredebileceğimiz Köksal da tarihi bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmiş, olaylardan ibret alınması gerektiğini, geleceğe ancak bu şekilde daha sağlıklı bakılabileceğini vurgulamıştır.³⁸ Nitekim İbn Haldun da tarihi bir bütün süreç olarak düşünmektedir. O bu konuda şöyle demektedir: “*Tarihin içinde saklanan mana incelemek, düşünmek ve araştırmak, varlıkların (kâinatın) sebep ve illetlerini dikkatle düşünerek anlamak, hâdiselerin vukû ve cereyanlarının sebeplerini ve tertibini*

³⁵ Âsım Köksal’ın makâleleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Polat, *Mustafa Âsım Köksal’ın Hayatı Eserleri ve Tarihçiliği*, s. 25-33.

³⁶ Köksal, *Dîni ve Ahlâkî Sohbetler I*, s. 5.

³⁷ İhsan Süreyya Sırma, *İslâm ve Tarih*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005, s. 43.

³⁸ Köksal, *İslâm Tarihi*, c. I, Önsöz; a. mlf. *Peygamberler Tarihi*, c. I, s. 19.

inceleyebilmektir”³⁹. Edward Hallet Carr da tarihi, tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci olarak görmektedir.⁴⁰ Köksal eserlerinde bu yaklaşım çerçevesinde bugün ile geçmiş arasında diyalog kurmakta, böylelikle geçmişin birikimini gelecek nesillere ulaştırmaya çalışmaktadır. Elbette o, bunu yaparken bir takım kriterlere göre hareket etmektedir. Meselâ Köksal’a göre, bir tarih eserinin güvenilir olabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Nitekim o, “*Bir tarihin mükemmel olabilmesi için kaynaklarının sağlam, nakillerinin vesikalarına, tahlil ve muhâkemelerinin ilmî usûl ve kaidelere uygun ve isâbetli olması, indî hüküm ve görüşlerden, tezat ve tenâkuzlardan, her türlü tarafgirlikten garazdan uzak bulunması gerekir*”⁴¹ demektedir. Böyle düşündüğü için de Köksal, güvenilir kaynaklara mürâcaat etmeyi önemsemiş, güvenmediği kaynaklardan ise yararlanmamıştır.

Köksal’a göre kaynaklar yazılı veya sözlü olabilir. Çünkü tarih hangi türden olursa olsun, sözlü ve yazılı bir takım malzemenen (vesika) yararlanır, onlara mürâcaat edilerek yazılır. Nitekim Fustel de Coulanges, “*Tarih sanatı, vesikaların ihtivâ ettiği her şeyi onlardan çekip çıkarmaktır*” der. Ancak mevcut vesikalardaki her şeyi çekip çıkarmak kolay bir iş değildir. Tarihçilik tarihî gerçeklerin korunmasını ve yaşatılmasını sağlamak amacına yöneliktir. Gerek tarihçilik veya tarih tenkitçiliği, gerekse tarihçinin bilgisi ve bilinci, güvenilir haberleri, sağlıklı rivâyetleri ortaya çıkarmak ve gerçeği olduğu gibi aktarmak esasına dayanır. Bu durumda tarih bilgisinden ve tarihçiden beklenen, tarih olaylarını ve olgularını tarafsızlık ve objektiflik ilkesi doğrultusunda günümüze aksettirmektir.⁴²

Ne tarihçi hâkimdir, ne de tarih mahkemedir. Adâlet sisteminin bir gereği olan hâkimin görevi önüne gelen davayı sonuçlandırıp bir hüküm vermek iken, tarihçinin görevi ise geçmişte olanları açıklamaya çalışmaktır. Buna göre tarihçiliği yani geçmişteki olaylara izah getirmeyi bırakıp kesin hükümler vermeye kalkanlar, rol çalarak kendilerini hâkim zannedenlerdir. Hâlbuki onların, haklarında hüküm vermeye kalktıkları insanlar çoktan dünyayı terk etmiştir. Bu sebeple de verilen hükümler

³⁹ İbn Haldun, *Mukaddime* I, trc. Zakir K. Ugan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul 1989, s. 8.

⁴⁰ Carr, *Tarih nedir?*, s. 37.

⁴¹ Otobiyografi, 7

⁴² Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s. 28.

anlamsız, işlevsiz demektir. Böyle olduğu içindir ki tarih konusunda mahkeme kuranlar esasında yargıç olamamakta, sadece belli inancın veya siyâsî düşüncenin savunucusu haline dönüşmektedir. Böyle bir durumda karşımıza ideolojik tarih anlayışını çıkarmaktadır.⁴³ Bu anlamda M. Âsım Köksal herhangi bir tarih anlayışını benimseyip, o doğrultuda eserler yazma gayretinde olmamıştır. O, ailesinden ve içinde yetiştiği çevreden aldığı İslâmî kültür ve anlayışın etkisiyle eserlerini telif etmiştir. Konularını Kur'an-ı Kerim'i ve İslâm'ın ana kaynaklarını temel alarak anlatması onun İslâmî bir kimliğe bürünerek olaylara ideolojik yaklaştığı anlamına gelmez. Köksal güvendiği kaynaklardan elde ettiği bilgiyi, herhangi bir tenkide tâbî tutmadan, hakkında hüküm vermeden geleceğe taşımaktadır.

Nitekim Şemseddin Günaltay'ın belirttiği üzere, ilk dönem İslâm tarihçileri de olaylarla ilgili rivâyetleri birbirleriyle karşılaştırıp kritiğini yaptıktan sonra, ona göre kesin hükümler çıkaran kişiler değildir. Onlara duyduklarını, inceleyip araştırdıklarını toplayan ve hiçbir şekilde tahrifatta bulunmaksızın eserlerine aynen geçiren birer haber ve bilgi koleksiyoncusu gözüyle bakmak gerçeğe daha uygundur. Hedefleri doğrudan doğruya gerçeği keşfetmek değil, gerçeğin keşfine çalışacaklar için gerekli bilgi ve rivâyetleri gelişigüzel toplamaktan ibârettir. Topladıkları bilgi ve rivâyetlerin karşılaştırma ve kritiğini, sonuçta bunlardan hüküm çıkarılmasını okuyucuya bırakmışlardır. Onlar olayların sadık birer aktarıcısı olmuşlardır.⁴⁴

Bu durum, bir açıdan kusur gibi görülse de sonrakiler için daha güvenli ve daha zengin bir inceleme alanı bırakmış olmak gibi esaslı bir fayda sağlamıştır. Çünkü araştırmacılar bu sayede tarihçinin kişisel yargılarının etkisi altında kalmaksızın doğrudan doğruya rivâyet ve olgularla karşılaşmaktadır ki, bu da gerçeğe ulaşma imkânını artıracak bir etkidir. Diğer tarihçiler eleştirel bir metod izlemiş olsalardı, doğal olarak topladıkları bilgi ve vesikalardan yalnız kendi bilgi ve muhâkemeleriyle ulaştıkları sonuçlardan uygun olanları, bunları destekleyenleri kendi kitaplarına alacak, kendilerine doğru görünmeyen rivâyetleri ise dışarıda bırakacaklardı. Hâlbuki İslâm tarihçileri tarihî rivâyetler kendilerine ne şekilde ulaşmışsa öylece kayıt ve zabt etmeyi görev bilmişler,

---

⁴³ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2008, c. I, s. 25.

⁴⁴ Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 13-15.

bunları tâ'lil ve tefsir etmekten ne kadar kaçınmışlarsa, kişisel kanaatlerine uygun bir biçime sokmaktan da o derece sakınmışlardır.⁴⁵

Klâsik dönem tarihçileri için ortaya konan bu şartlar, geleneği devam ettiren çağdaş bir tarihçiye uygulanacak olursa, sağlam kaynaklardan ilmî hassâsiyetle yapılan ve kaynakları titizlikle belirtilen, bir tarihçilik anlayışı ortaya çıkar. Şu halde her şeyden önce sahih nakil gelmektedir, yapılacak olan yorum, tefekkür, analiz, hep bundan sonra ve bunun üzerinde mümkün olacaktır.

M. Âsım Köksal da Peygamberimiz'in hayatı hakkında şimdiye kadar yazılan eserlerde kaynaklara pek o kadar bağlı kalınmadığı, fazlaca ihtisar yoluna gidildiği için olaylardaki canlılık ve güzelliğin kaybolduğunu düşünmektedir. Bu sebeple eserlerinde yalnız kaynak ve haberleri konuşturmayı ve onlarla okuyucuyu baş başa bırakmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte karanlıkta kalan noktaları, araştırmalar sonucu elde ettiği bilgilerle aydınlatmıştır.⁴⁶ Bu noktada Köksal'ın geleneksel tarzda olaylara yaklaştığı ve klâsik dönem İslâm tarihçileri gibi rivâyetçi tarihçilik yaklaşımıyla eserlerini kaleme aldığı söylenebilir.

Fuat Sezgin'e göre rivâyet usûlü tarih ilminde uygulanmış, yüksek seviyede ilmî bir tarih yazımı gerçekleştirilmiştir.⁴⁷ M. Âsım Köksal da bu ilmî anlayışla, genel olarak rivâyetleri uzlaştırma ve birleştirme ile uğraşmamış, eserlerini büyüleyici bir biçime sokma yapmacılığında bulunmamıştır. Olayları ve olguları tıpkı bir fotoğraf makinesi gibi, aslî durumlarıyla tespit etmiştir. Ancak Köksal, zamanın birçok şeyi değiştirdiğine, toplumların ve yeni nesillerin gelenek ve alışkanlıklarının değiştiğine hiç dikkat etmeden, olaylara ilişkin rivâyetleri, tıpkı kapağından ve cildinden soyutlanmış sayfalar gibi olayların temellerini bilmeden özellikle eskilerin bunları zikretmesinden dolayı, soyut bir haber olarak tekrarlayan bir tarihçi de değildir. O, yeni nesillerin bu olayların hakikatini anlamak için ihtiyaç duyacağı bilgilere de değinmiştir. Taklitçi zihniyetle tarih yazan tarihçiler gibi haberleri sanki bir ipliğe dizilmiş inciler gibi sıralamakla yetinmemiş, olayların başlangıçları, sebepleri ve hedefleriyle ilgili bağlantıların kurulabilmesi için de açıklayıcı bilgiler vermiştir. Bilindiği üzere bilgi aktarımında en

⁴⁵ Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları*, s. 14.

⁴⁶ Köksal, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 3.

⁴⁷ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, c. I, s. 36.

çok dikkat edilmesi gereken husus, öznel olmaktan kaçınmaktır. Ancak her tarihçi de, anlama konusu olan geçmişe belli bir tarihin içinden, belli bir bakış açısıyla bakar, bundan kurtulamaz. Bu durumda mutlak nesnellikten bahsedilemez. O halde tarihçi, kendi tarihselliğine rağmen, delillerden hareketle dünü anlamaya çabalıyorsa, bu onun, objektifliğin peşinde olduğunu ifade eder.⁴⁸ Köksal da olayları, kendi şartları çerçevesinde ele almaya çalışmıştır. Ancak çoğu kez, bir olayı tek bir sebebe bağlamak doğru değildir. Coğrâfî, sosyal, siyâsî, iktisâdî gibi şartların bir bütün halinde incelenmemesi, yanlış sonuçlara yol açabilir.⁴⁹ Bu çerçevede M. Âsım Köksal, bu tür hatalardan uzak kalmak için kitaplarında farklı türde kaynakları kullanmıştır. Kaynaklardaki farklı bilgileri göstermeyi de ihmal etmemiştir.

2. Tarih Yazım Metodu

Âsım Köksal tarih yazarken izlediği metotta, konuları Kur'ân-ı Kerîm'i esas alarak açıklamıştır. Örneğin Köksal, Peygamberlerin hayatını ve kavimleriyle olan mücadelelerini anlatırken tarihî kaynaklarla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'e dayanmaktadır. Bunun nedenini ise şöyle açıklamaktadır:

*“Kur'ân-ı Kerîm milletlerin âkıbetlerini, ahlak ve öğütlerini, dua, münâcaat, kâmil ve mükemmel bir dine ait bütün itikat ve ibâdet esaslarını, dünya ve ahirete ait bilgileri, hayatın her şubesinde insana lazım olan en mükemmel irşadları, hasılı her şeyi kendisinde en özlü, derli toplu bir şekilde toplayan ilâhî bir kitaptır.”*⁵⁰

Köksal'ın kaynak olarak önceliği Kur'ân'a vermiş olması, sadece onu kullandığı anlamına gelmemektedir.⁵¹ Köksal, Kur'an'ı temel referans olarak almakta, fakat başka kaynakları kullanmaktan da geri durmamaktadır.

Mübahat Kütükoğlu'na göre tarih, ancak tarih tenkîdi metodu sayesinde ve yardımcı ilimlerin müdâhalesiyle yazılabilir.⁵² Nitekim Köksal da Kur'ân'ın haricinde,

⁴⁸ Mehmet Mahfuz Söylemez, “Tarih Üzerine Notlar”, *Milel ve Nihâl*, c. IV, sy. 3, (Eylül-Aralık 2007), s. 9-17. Ayrıca bk. Adnan Demircan, “Tarih Üzerine Bazı Düşünceler”, *Milel ve Nihâl*, c. IV, sy. 3, (Eylül-Aralık 2007), s. 69-89.

⁴⁹ Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, s. 9.

⁵⁰ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, c. I, s. 119.

⁵¹ Polat, *Mustafa Âsım Köksal'ın Hayatı Eserleri ve Tarihçiliği*, s. 50.

⁵² Halkın, *Tarih Tenkîdinin Unsurları*, s. 56.

hadis ve tarihi birlikte içeren megâzi ve siyer kitaplarına eserlerinde geniş yer vermiştir. Bunların dışında tefsir, coğrafya ve genel tarih kitaplarını da kullanmıştır.

M. Âsım Köksal, verdiği bol malzeme ve kaynak ile herhangi bir konu hakkında araştırma yapmak isteyen kişiye yardımcı olmaktadır. Ancak Köksal kullanmış olduğu kaynakları hemen hemen hiç tenkit etmemektedir. Bu da onun “ana kaynaklarımız” dediği bu eserlere olan güveninden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca Köksal Batı dillerinden herhangi bir dili bilmediği için tarihle ilgili eserlerinde Batılı kaynaklara fazla yer vermemiştir. Ancak Hıristiyanlığın ve Yahûdiliğin kitaplarının Türkçe’ye tercüme edilmiş metinlerinden yararlanmıştır. Tarihle ilgili olan Batılı eserlerin de Türkçe tercümelerinden istifade ettiği olmuştur. Ayrıca ifade etmek gerekir ki Köksal, Batılı araştırmacıların eserlerine pek güvenmemektedir. Bu konuda asıl kaynaklar dururken, kendisinden önceki İslâm tarihçilerinin Batılı kaynaklara mürâcaat etmelerini de eleştirmiştir.⁵³

Âsım Köksal genel okuyucu kitlesine hitap etmek istediği için eserlerini yazarken her yaşta insanın anlayabileceği bir dil ve üslûp kullanmıştır.

3. Rivâyetleri Değerlendirme ve Kaynaklardan Yararlanma Usûlü

Bütün İslâmî ilimler, İslâm dininin kaynağı olması bakımından Kur’ân’a dayanırlar. Kur’ân aynı şekilde asıl kaynakları “haberler”, “yazılı ve sözlü rivâyetler” olan İslâm tarihinin de kaynağını teşkil etmektedir. M. Âsım Köksal birçok eserinde Kur’ân’ı Kerîm’in bütün ilimlerin kaynağı olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle pek çok âyeti delil ve kaynak olarak kullandığını görmekteyiz. Hatta Kur’ân’ın va’zettiği tarih anlayışından büyük ölçüde etkilendiğine de şahit olmaktadır.⁵⁴

Köksal’ın Kur’ân’la ve tarihle iç içe olan hadislerden de faydalandığını, kaynak ve delil olarak kullandığını görmekteyiz. Nitekim Köksal hadisleri siyer ve tarih kitaplarından aktardığı gibi kaynaklarından da vermiştir. Tarihî hâdiseleri anlatırken, hadisleri de tarih kaynaklarından, tarihî hâdisenin dışında bir konu anlattığında ise

⁵³ Bk. Köksal, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 91, 179, 209, 219.

⁵⁴ M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi* c. II, s. 10. ; a. mlf. , *Peygamberler Tarihi, I-II*, c. I, s. 14. ; a. mlf. , *Hız. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, s. 17. ; a. mlf. , *Pakistan Konferansları*, s. 23. ; a. mlf. , *İslâmiyet ve Hıristiyanlık Hakkında İki Risâle*, s. 27. ; a. mlf. , *Dîni ve Ahlâkî Sohbetler, I-III*, c. II, s. 45.

genellikle hadisleri kaynaklarından aktarmıştır. Bu çerçevede Köksal'ın hadislerden yola çıkarak tarih malzemesi elde ettiği, amacının sadece hadis nakli olmadığı söylenebilir. Köksal hadis kaynaklarından ve tarih kaynaklarından verdiği bilgileri ise muhaddislere duyduğu güvenden dolayı tenkit etmeden aktarmıştır.

M. Âsım Köksal ilk dönem İslâm tarihçileri İbn Sa'd (ö. 230/844), Yâkubî (ö. 294/897), Belâzûrî (ö. 279/892), Mes'ûdî (ö. 346/957), Taberî (ö. 310/922), İbn Kesîr (ö. 774/1372), İbnü'l Esîr (ö. 630/1232) gibi meşhur tarihçilerin eserlerinden çok fazla yararlanarak eserlerini kaleme almıştır.

Köksal, kaynaklarının iç ve dış kritiğini yapmamıştır. Âsım Köksal müsteşriklerin yazdığı İslâm tarihlerini ve İslâm'a bakış açılarını eleştirmiş, İslâm tarihi kaynaklarının aslının doğuda olduğunu söyleyerek kaynaklarına güvendiğini ifade etmiştir. Halbuki modern tarihçilikte aynı olay hakkında başka bir kaynaktaki bilgi, mevcut kaynağın verdiği bilgi ile karşılaştırılmalı ve diğer kaynak bu şekilde açıklanmalıdır.

I. LEONE CAETANI'NİN HAYATI, ESERLERİ ve TARİHÇİLİĞİ

A. Caetani'nin Hayatı

Leone Caetani, 12 Eylül 1869'da Roma'da doğmuştur. İlk devir İslâm tarihi üzerindeki çalışmalarıyla tanınmış bir İtalyan şarkiyatçısıdır. Latince, Yunanca, Almanca, İngilizce, Farsça ve Arapça bilmektedir.⁵⁵

Caetani ilmî çalışmalarının yanı sıra siyâsetle de ilgilenmiş ve milletvekili olmuştur. Sosyalistler arasında yer almış, kilise ve din adamlarına muhalefet edenleri savunmuştur. 1924'te, Müslüman milletlerin tarih, din ve kültürlerini araştırmak için daha sonraları "Fondazione Caetani" adıyla anılan "Fondazione per gli Studi Musulmani" adlı vakfı kurmuştur. İktidara gelen faşistlerle anlaşamadığı için 1927 yılında siyâsî mülteci sıfatıyla Kanada'ya gitmiş ve 24 Aralık 1935 tarihinde bu ülkede ölmüştür.⁵⁶

⁵⁵ Şakiroğlu, "Caetani Leone", *DİA*, VI, 544-545.

⁵⁶ Şakiroğlu, "Caetani Leone", *DİA*, VI, 544-545.

B. Caetani'nin Eserleri

Caetani'nin kitap, makâle, konferans metni ve tebliğ halinde yayımlanmış birçok çalışması bulunmaktadır. Bunlar arasında dört kitabı en önemli eserleri olarak kabul edilmektedir. Bunlar: *Chronographia Islamica* (I-V, Roma 1912-1918) ; *Studi di Storia Orientale* (I, Milano, 1911; Milano 1914); *Onomasticon Arabicum* (I-II, Roma 1915); *Annali dell'Islam* (I-X, 1905-1926)'dır.⁵⁷

C. Caetani'nin Tarihçiliği

Aşırı pozitivist görüşlere sahip olan Caetani çağdaşı düşünürlerden etkilenmiş ve fikirlerini İslâm dünyası ve İslâm tarihi üzerine kaleme aldığı ilmî yazılara da yansıtarak çeşitli tepkilere mâruz kalmıştır.⁵⁸

Caetani'nin siyâsî bir şahsiyet olarak Hz. Peygamber'e hayranlık duyduğu belirtilmekte ve onun Hz. Peygamber'i ve İslâm'ın yayılışını materyalist-Marksist bakış açısından değerlendirdiği ifade edilmektedir. Hıristiyan olmakla birlikte Hz. İsa'nın peygamberliğine inanmayan Caetani İslâm'ı vahye dayalı bir din saymaz, dolayısıyla Hz. Muhammed'i bütün insanlığa gönderilmiş ilâhî bir mesajın sahibi olarak kabul etmez. Dönemindeki felsefî görüşlerin etkisinden kurtulup tarihe tarafsız bir gözle bakamamış, ilk Müslüman tarihçilerin hepsini gerçeği gizleme ustası olarak itham etmiş, buna karşılık kendisi de olaylarla ve gerçeklerle uğraşmaktan çok gereksiz bir şekilde problemler ortaya atmış, birçok olayı çarpıtmıştır. Ayrıca Caetani, eserlerinde İslâm'ın bütün yapısının boş bir çabadan ibâret olduğu izlenimini uyandırmaya çalışmıştır.⁵⁹ Her ne kadar Caetani'nin, maddî etkenlerin de bilincine varıp olayları ekonomik yönleriyle de değerlendirdiği kabul edilebilirse de, W. Montgomery Watt onun, ilk Müslümanların biyografisini içeren İbn Sa'd'ın *Tabakat*'ını görmediği için değerlendirmelerinin kısır kaldığını ifade etmektedir.⁶⁰

İslâm tarihi çalışmalarına getirdiği dinamizmden dolayı İtalyan şarkiyatçı ve tarihçileri tarafından takdir edilen Caetani, edebiyat ve hadis ilmüne yeteri kadar

⁵⁷ Şakiroğlu, "Caetani Leone", *DİA*, VI, 544-545.

⁵⁸ Şakiroğlu, "Caetani Leone", *DİA*, VI, 544-545.

⁵⁹ Şakiroğlu, "Caetani Leone", *DİA*, VI, 544-545.

⁶⁰ W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, trc. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986, s. 2.

eğilmediği için de tenkit edilmiştir. Özellikle şiir tarihi üzerinde çalışanların getirdiği yeni anlayışla, Caetani'nin her konuyu sadece mantığa dayalı biçimde çözmeye kalkışması büyük bir kusur sayılmış ve kendisi bu bakımdan gerçek bir şarkiyatçı kabul edilmemiştir.⁶¹

Caetani kullandığı üslup açısından da eleştirilmiştir. Meselâ Yaşar Kandemir, onun hakaret dolu bir üslûbu olduğunu, bu durumun ise İslâm'a karşı hissî tutumundan kaynaklandığını ifade etmiş, Caetani'nin peşin hükümleriyle temelsiz iddialarına dikkat çekmiştir.⁶²

---

⁶¹ Şakiroğlu, "Caetani Leone", *DİA*, VI, 544-545.

⁶² Yaşar Kandemir, "Ebû Hureyre", *DİA*, X, s. 160-167.

İKİNCİ BÖLÜM

LEONE CAETANI'NİN İSLÂM TARİHİ ADLI ESERİ VE MUSTAFA ÂSİM KÖKSAL'IN ESERE YAZDIĞI REDDİYE

I. LEONE CAETANI'NİN İSLÂM TARİHİ

A. Eserin Özellikleri

On cilt halinde neşredilen eser Hz. Peygamber'in hayatı ile başlar ve hicretin 40. yılına kadar gelir. Eserin tamamı, İslâm tarihinin bütününe ele alacak şekilde yirmi beş cilt olarak planlanmıştır. Caetani, 1972-1973 yıllarında ofset baskısı yapılan bu en meşhur ve hacimli eserini, bir komisyon halinde çalışan genç İtalyan araştırmacıların hicretin her yılı için İslâm kaynaklarından yaptıkları tercümelere dayanarak yazmış, müsveddeleri de I. Guidi, H. Lammens, C. A. Nallino, J. Horowitz C. H. Becker, G. Levi della Vida gibi şarkiyatçılara gönderip onların görüşlerini aldıktan sonra gerekli düzenleme ve değişiklikleri yaparak esere son şeklini vermiştir. Eserin dikkat çeken en önemli özelliği çok zengin bir malzemeye sahip oluşudur. Kitabın tamamı Hüseyin Cahit tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş, ancak sadece hicretin 12. yılına kadar olan kısmı *İslâm Tarihi* adıyla yayımlanmıştır (I-X, İstanbul 1924-1927). Bu tercümenin yayımlanmayan müsveddeleri Türk Tarih Kurumu'nun yazma eserler bölümünde bulunmaktadır.⁶³

Caetani'nin bu eseri, bazı aydınlarımızca İslâmiyet ve İslâmî konularda güvenilir bir kaynak olarak kabul edilmiş, kitap, dergi ve ansiklopedilere eserden aktarmalar yapılmıştır. Köksal, eserin İslâmiyet'i ana kaynaklardan öğrenemeyen pek çok kişinin inancını sarstığını bildirerek, Caetani'nin İslâm aleyhindeki fikirlerinin yayılmasına aracılık ettiğini düşündüğü kitap ve dergi isimlerinden bazılarını zikretmiştir.⁶⁴

Şerafettin Turan, Atatürk'ün İslâm tarihi notlarını ve özellikle Hz. Muhammed'in savaşlarını yazarken büyük ölçüde Leone Caetaniye dayandığını, onun İslâmiyet ve hilâfet hakkındaki düşüncelerinin oluşmasında Caetani'nin değerlendirmelerinin büyük etkisi olduğunu söylemiş, bu düşüncesine kanıt olarak da

⁶³ Şakiroğlu, "Caetani Leone", *DİA*, VI, 544-545.

⁶⁴ Köksal, *Reddiye*, Önsöz.

İslâmiyet'te hilâfetin nasıl başladığı konusunda Caetani'nin yazdıklarının Atatürk tarafından paylaşıldığının dikkat çekici olduğunu vurgulamıştır.⁶⁵

Atatürk'ün şu ifadeleri de Caetani'den etkilenmiş olduğunu göstermektedir:

“Çölün haşin ve acımasız yaşamı hiçbir değişim kabul etmez.”

“Bundan dolayı çöl, yalnız bir tür insan meydana çıkarır.”⁶⁶

Nitekim Caetani'nin *İslâm Tarihi* olumlu ya da olumsuz pek çok kişiyi etkilemiştir. Hatta ülkemizde bazı kişilerce Caetani'nin hakaret içeren iddiaları da keşfedilen gerçekler olarak kabul edilmiştir. Örneğin edebiyat tarihçisi İsmâil Habip Sevük *Avrupa Edebiyatı ve Biz* adlı kitabında bu konuyu ele almakta, Caetani'nin eserinde Şiblî'yi Şeblî, Vehb'i Veheb, Hemmâm'ı Hummâm, Hafsa'yı Hıfısa, Hirre'yi Hüre, Suffe'yi Sıffe okuyacak kadar dînî kültürden yoksun olduğunu söylediği halde tıpkı Caetani gibi Buhârî'yi gevşeklik, safdillikle; Ebû Hureyre'yi yalancılıkla suçlamaktadır.⁶⁷ İşte Caetani'nin iddialarının yol açtığı tüm bu olumsuzlukları giderebilmek amacıyla Köksal, esere bir *Reddiye* yazma gereği hissetmiştir. Esasen İslâm dünyasında, Oryantalistler ve onların etkisinde kalanlara pek çok reddiye yazılmıştır. Bu nedenle öncelikle reddiyenin ne anlama geldiğinin ve Müslümanların reddiye yazımı konusunda hangi noktada bulunduğu bilinmesi önemlidir.

II. MUSTAFA ÂSİM KÖKSAL'IN REDDİYESİ

A. Reddiye Geleneği ve Mustafa Âsım Köksal

Reddiye, bir inanç veya düşünceye karşı çıkıp delil ve dayanaklarını çürütmek amacıyla kaleme alınan eserlerin genel adıdır. Sözlükte “kabul etmemek, geri çevirmek, karşılık vermek, vazgeçirmek” manalarına gelen redd kökünden Osmanlı Türkçesi'nde türetilmiş bir isimdir.⁶⁸

İslâm tarihinde reddiye yazma geleneği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarıyla başlamış, bu ihtilaflara dayalı mezhep ve fırkaların oluşumuyla yaygınlık kazanmıştır. Hulefâ-i Râşidîn (632-661)

⁶⁵ Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, s. 35.

⁶⁶ Güneri Cıvaoğlu, *Atatürk'ü Etkileyen Yazarlar*, *Milliyet Gazetesi*, (2003), 1 Mayıs.

⁶⁷ Kandemir, “Ebû Hureyre”, *DİA*, X, 160-167.

⁶⁸ Sinanoğlu, “Reddiye”, *DİA*, XIV, 516-521.

döneminden itibaren hızla genişleyen fetihler neticesinde çeşitli inanç ve felsefelere bağlı toplumlar İslâm dünyası içinde yer alınca her iki tarafın âlimleri birbirlerinin inançlarını eleştirmiş ve reddiyeler telif etmiştir. İslâm toplumunda ilimlerin tedvîni ve gelişmesiyle ilmî konularda da çeşitli reddiyeler kaleme alınmıştır.⁶⁹

İbn Kuteybe'nin *Hadis Müdâfaa*'sı, Muhammed Ebû Şehbe'nin *Sünnet Müdâfaa*'sı, Abdulgânî Abdulhâlık'ın *Hucciyetu's-Sünne*'si, Muhammed Tâhir Hekim'in *Sünnet'in Etrafındaki Şüpheler* adlı çalışması reddiyelere örnek olarak verilebilir.⁷⁰

Son devir Türkçe reddiyeler içerisinde Mustafa Âsım Köksal'ın *İsnad ve İftiralara Reddiye* isimli eseri ise ayrı bir konuma sahiptir. Mevcut reddiyelerin hiçbirine benzememektedir. Müellif bu eserini İtalyan müsteşrik Leone Caetani'nin *İslâm Tarihi* isimli eserindeki İslâm aleyhine isnad ve iftiralara ayırmıştır.

B. Eserin Kaleme Alınışı

M. Âsım Köksal İslâm dinine, Hz. Peygamber'e, ashaba, İslâm âlimlerine karşı hakaretler içeren ve her kesimden birçok kişiyi sarsan Caetani'nin *İslâm Tarihi*'ne tepkilerin yetersiz kalması sebebiyle bir reddiye yazılmasını arzu etmiş, bu amaçla⁷¹ Diyânet İşleri Başkanlığı'na başvurusu üzerine Ali Himmet Berkî başkanlığında bir heyet toplanmıştır. Ancak iki toplantıdan sonra tek satır bile yazılamadığından, Köksal eseri tek başına yazmaya karar vermiş, *Reddiye*'nin yazımını beş yılda tamamlamıştır. Eser Köksal'ın gayretiyle 1961 yılında 3000 adet basılmıştır.⁷²

C. Eleştiri/ Reddiye Metodu

M. Âsım Köksal Caetani'nin iddialarına cevap verirken çeşitli metodlardan yararlanmıştı. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

⁶⁹ Sinanoğlu, "Reddiye", *DİA*, XIV, 516-521.

⁷⁰ Reddiyeler hakkında daha fazla bilgi için bk. Aydın, *Hristiyanlığa Yazılmış Reddiyeler*, s. 10-16, 21-22. Ayrıca bk. Tercüman, *Hristiyanlığa Reddiye*, s. 32.

⁷¹ Köksal, *İsnad ve İftiralara Reddiye*, s. 7.

⁷² Köksal, *Âsım Köksal*, s. 71.

1. Mantık Yürütme Metodu

Kendi düşüncelerimizi geçerli olarak ifade etmemizi, başkalarının düşüncelerini ise doğru olarak anlamamızı sağlayan akıl yürütme, muhâkeme, düşünme, ispat ve çıkarım yapma metodu olan mantık yürütme metodu⁷³, hiç şüphesiz hem iddialara cevap verirken hem de eleştiri yöneltirken en çok kullanılması gereken yoldur. Çünkü bu metod mantık hatalarından, yani hatalı çıkarımlar sonucu ortaya atılan boş, temelsiz düşüncelerden kişiyi korur.

M. Âsım Köksal da Caetani'nin muhâkemelerinin mantık örgüsünden yoksun, meramını anlatmaktan uzak olduğunu, vesikalardan doğru sonuçlar çıkaramadığını, önyargıyla acele karar verdiğini, yeterince bilgi sahibi olmadan bir fikir ortaya attığını ispatlamak için eserinde bu metoda çok sık olarak başvurmuştur. Örneğin Köksal, Peygamberimiz'in devrinden uzaklaştıkça sünnete sarılma ihtiyacının mantîken daha fazla hissedileceğine dikkat çekmiştir.⁷⁴ Ancak bazen Köksal'ın da duygusal davrandığı için mantık hatalarına düştüğü söylenebilir. Meselâ ona göre hadis ve sünnet, Peygamberimiz'in zamanından itibaren ümmetin daima başvurduğu kaynaklar olduğundan isnad onlardan ayrılmamalıdır.⁷⁵ Hâlbuki o dönemde hadisin varlığı isnadın da varlığını gerektirmeyebilir. Aynı şekilde Köksal, Urve b. Zübeyr (ö. 94/712)'in Halîfe Abdümelik'e (685-705) yazdığı mektuplarda yazar Urve olduğundan isnadın Urve'de sona ermesinin doğal ve zorunlu olduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁶ Esasen Caetani'nin bu noktada anlatmak istediği başkadır. O, isnadın vesikaya sonradan uydurulup eklendiğini savunmaktadır.

Köksal iddialara cevap verirken bazen, eğer hadisler ikinci asır sonuna kadar isnadsız gelseydi, isnadların hadis metinlerinin ayrılmaz bölümleri halinde her tarafta herkes tarafından aynen kabulü imkânsızdı⁷⁷ ve hadis metinlerine hicri üçüncü asırda isnad ilaveleri yapılmış olsaydı, ashabin güvenilirliklerine binâen birçok hadisin onlar tarafından rivâyet edilmiş gibi gösterilmesi gerekirdi⁷⁸ örneklerinde olduğu gibi özel

⁷³ Bedia Akarsu, *Felsefi Terimler Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998, s. 125.

⁷⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 24.

⁷⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 29.

⁷⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 43.

⁷⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 102.

⁷⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 106.

ilkelerden hareketle genel sonuçlara ulaşmıştır. Bazen de genelden hareketle özele gitme yolunu tercih etmiştir. Meselâ o, Peygamberimiz yapmadığı için Kur'ân'ı bir cild haline getirmek gibi bir işe girişirken bile tereddütler yaşayan Müslümanların Kur'ân'a ekleme ya da çıkarma yapmış olamayacağını belirtmiştir.⁷⁹

Köksal Caetani'nin safsatalarına, yani asılsız iddialarına da dikkat çekmiştir. Ona göre Peygamberimiz Caetani'nin iddia ettiği gibi Hâşimî olmasaydı müşrikler bu durumu onun yüzüne vururlardı.⁸⁰ Caetani burada biçimsel bir safsata yapmıştır. Çünkü çıkarsaması doğru öncüllere dayanmamaktadır. Aynı şekilde Caetani'nin Ebû Hureyre (ö. 57/677) hakkında bilgi azlığını onun isminin de tam olarak bilinmemesiyle delillendirmesine, bir insanın isminin biliniyor oluşunun her şeyi bildiği anlamına gelmeyeceği, isminin bilinmeyişinin de hiçbir şeyi bilmediğini göstermeyeceği cevabını vermiştir.⁸¹ Çünkü Caetani burada Ebû Hureyre hakkında olumsuz bilgiler ileri sürerek, onu gözden düşürmeye ve hakkında bir önyargı oluşturmaya çalışmaktadır. Köksal bazen iddiaya cevap vermek yerine, iddia sahibinin söylediği ile davranışları tutarlılık içinde olmadığı savıyla karşı iddiada bulunmaktadır. Örneğin ona göre birinin yapması gerekeni bir başkasının yapması Caetani'nin söylediği gibi uyduruculuksa, Müslüman olmayan bir kişinin Müslümanlar için İslâm tarihi yazması da mantıksızdır.⁸²

Yukarıda zikredilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Köksal, kendi görüşlerini ifade ederken mantık yürütme metodunu kullanmıştır. Bu çerçevede değerlendirmeler yapmış, Caetani'nin görüşlerinin yanlışlığını göstermek için de onun içine düştüğü mantıkî tutarsızlıklara işaret etmiştir. Bu metotla birçok konuda geniş değerlendirmeler yapmak yerine bu türden değinmeleri meramını anlatmak için yeterli görmüştür.

2. İstatistik Metodu

İstatistik metodu, sayı ile ifade edilebilen verilerin elde edilmesinde, sınıflandırılmasında, sunulmasında ve yorumlanmasında kullanılan bir tekniktir. Köksal çok sık olmamakla beraber eserinde bu tekniğe de yer vermiştir. Meselâ İbn Hişam (ö. 218/833)'daki İbn İshak rivâyetlerini inceleyerek 170'in üzerinde isnad olduğunu

⁷⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 443.

⁸⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 458.

⁸¹ Köksal, *Reddiye*, s. 279.

⁸² Köksal, *Reddiye*, s. 162.

belirtmiş, kimlerden kaç tane hadis rivâyet edildiğini tespit ederek, Caetani'nin dile getirdiği İbn İshak'ın isnad ilminden haberdar olmadığı iddiasını çürütmeye çalışmıştır.⁸³ Ayrıca büyük sahâbîlerin genç sahâbîlerden daha az hadis rivâyet ettiği⁸⁴ iddiasına karşı M. Âsım Köksal Hz. Ebû Bekir (632-634) 'in 142 hadis rivâyetle senevî rivâyetinin 71 olduğunu, hâlbuki en çok hadis rivâyet edenlerden Abdullah İbn Ömer (ö. 74/693)'in (2630) senevî rivâyetinin 40, Enes b. Mâlik (ö. 93/712)'in (2286) 28, Hz. Âişe (ö. 58/678)'nin (2210) 47, İbn Abbas (ö. 68/687)'in (1660) 29 ve Hz. Ömer (634-644) 'in (500) ise, 50 olduğunu ifade etmiştir.⁸⁵ Buradan hareketle de büyük sahâbîlerden yapılan rivâyetlerin yaşadıkları sene itibâriyle diğerlerinden daha fazla olduğu sonucuna varmıştır.

Kısacası Köksal, sayısal verileri kullanarak analiz ve değerlendirme yapmış böylece eleştirilerinin ikna gücünü artırmaya çalışmıştır.

3. Karşılaştırma Metodu

Karşılaştırmalı (mukayeseli) metot, belirli olayların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan fonksiyonel faktörleri sınıflandırmayı ve açıklamayı hedef alan bir araştırma metodudur. Köksal bu metotla olaylar, kaynaklar ve kişileri karşılaştırmış, benzerlikler ve farklılıklar ortaya koymuştur. Meselâ İbn İshak'ın kullandığı isnadlarla Mâmer (ö. 153/779) ve Buhârî (ö. 256/869) isnadlarından bir kısmını karşılaştırmıştır.⁸⁶ Karşılaştırma sonucunda İbn İshak'ın isnadlar konusunda Buhârî ve diğer hadis âlimleri gibi dikkatli bir müellif olduğunu göstermek istemiştir.

Köksal eserinde sık sık Kur'an'ı İncil'lerle kıyaslamış, onun üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Meselâ Fetih sûresi 29. âyeti, Matta ve Markos İncil'leriyle karşılaştırmalı olarak vermiştir.⁸⁷ Bu çerçevede Hudeybiye kuyusu suyunun çoğalmasını abartılı bulan Caetani'ye, Hz. İsa'nın, kadın ve çocuklar hariç olmak üzere beş bin kişiyi

---

⁸³ Köksal, *Reddiye*, s. 69.

⁸⁴ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 102.

⁸⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 170-171.

⁸⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 69-70.

⁸⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 154.

dualı ekme ve iki balıkla doyurduğunu ve artan parçaların on iki küfeyi doldurduğunu bildiren Matta İncili'ni delil göstermiştir.⁸⁸

Kur'ân'daki kıssaların Ahd-i Atik'ten alındığı iddiasını cevaplarken bu metoda özellikle başvurmuştur. Hz. Âdem ile Havvâ'nın yasak ağaçtan yeme kıssasını anlatan Kur'ân âyetleriyle Tekvin'i karşılaştırmıştır.⁸⁹ Ayrıca Lût kavmine gönderilen helak meleklerinin Hz. İbrâhim'in hazırlattığı buzağı kebabından yiyip yemediklerini Kur'ân âyetleriyle Ahd-i Atik'ten karşılaştırmalı olarak vermiştir.⁹⁰ Ahd-i Atik'in Allah'ı insan seviyesine indirip Hz. Yâkup'la güreştirdiğini, ancak Kur'ân'da Allah'ın yaratılmışların hiç birine benzemediğinin vurgulandığını ifade etmiştir.⁹¹

Aynı şekilde Hz. Lût'un kavmi ile olan mâcerâsını, Hz. Mûsa'nın Nil nehrine bırakılmasını, İbrânîlerin yaptığı altın buzağıyı, Hz. Mûsa'nın ilâhî levhaları yere bırakmasını, Kur'ân'dan ve Ahd-i Atik'ten karşılaştırarak vermiştir.⁹² Karşılaştırma sonucunda benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymuş, İncil'lerdeki birtakım yanlışlıklara dikkat çekmiştir. Örneğin İncil'de Hz. İshak'ın doğum tarihi yanlıştır, Hz. Lût'un kızına iftira atılmıştır.⁹³ Yine Köksal'ın tespitlerine göre, Ahd-i Atik'te Hz. Mûsa'nın sepetle Nil nehrine bırakıldığı⁹⁴, altın buzağıyı Hz. Hârun'nun yaptığı⁹⁵, Hz. Mûsa'nın öfkelenerek ilâhî levhaları yere atıp parçaladığı⁹⁶, âsâyı yere Hz. Hârun'un bıraktığı⁹⁷ ve Hz. Süleyman'ın müşrik olduğu⁹⁸ iddia edilmesine karşın Kur'ân-ı Kerîm'de bütün bunlar reddedilir. Luka İncil'i Hz. Zekeriya'nın, Hz. Yahyâ hakkındaki doğum müjdesine inandığı için üç gün dilsiz kaldığını ancak Kur'ân, şükran alâmeti olarak üç gün konuşmamasının emrolunduğunu haber vermiştir.⁹⁹ Matta İncili'nin, Hz.

---

⁸⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 214.

⁸⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 229-231.

⁹⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 233.

⁹¹ Köksal, *Reddiye*, s. 232-233.

⁹² Köksal, *Reddiye*, s. 234-235.

⁹³ Köksal, *Reddiye*, s. 233.

⁹⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 234.

⁹⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 235.

⁹⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 235.

⁹⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 237.

⁹⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 236.

⁹⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 237.

Yahyâ'yı peygamberden daha üstün bir konumda görmesine rağmen Kur'ân, onu bir peygamber olarak kabul etmiştir.¹⁰⁰

Köksal, Kur'an'daki farklılıklara veya İncil'de bulunmayan bazı bilgileri ihtivâ etmesi hususuna da değinmiştir. Meselâ Ahd-i Atik, Firavun'un ölüsünün sudan çıkarılacağını söylememesine rağmen Kur'ân bildirmiştir.¹⁰¹ Bu mukâyeselerle Kur'ân'daki kıssaların Ahd-i Atik'ten alınmış olduğu iddialarını çürütmeye çalışmıştır. Ayrıca Köksal, olağanüstülükler İslâmiyette değil Hıristiyanlıkta yer verildiğini söyleyerek bazen iki dini de karşılaştırmıştır.¹⁰² Sadakanın gizli verilmesini Hıristiyanlık ve İslâmiyet açısından incelemiştir.¹⁰³ Bu iki inancı karşılaştırarak, dinî taassubu olduğunu düşündüğü Caetani'ye karşı, en etkili yol olarak gördüğü karşılaştırma metoduna kitabında çok sık olarak yer vermiştir. Benzerlik ve farklılıklardan yararlanarak da düşüncelerini daha inandırıcı kılma çabası içinde olmuştur.

4. Tezadları Kullanma Metodu

Bu metot kişinin çelişkilerini gösterme esasına dayanır. Caetani eserinde birtakım eleştirilerde bulunurken kimi zaman çelişkileri, kimi zaman yanlışları kimi zaman da tarihsel gerçekleri ve somut örnekleri delil göstermeye çalışmıştır. Ancak konunun tek doğrultuda olmadığı, anlatımlarda tutarlılığının bulunmadığı gerekçesiyle Köksal tarafından eleştirilmiştir. Bazen aynı hataya Köksal'ın da düştüğü olmuştur. Bu her ikisinin de fikirlerine güvenmelerinden, daha çok kendi görüşlerini destekleyen örnekler üzerinden meseleye bakmalarından kaynaklanmaktadır. Köksal'ın tahammül sınırlarını zorlayacak yerlerde, ayrıca yanlışların baştaki kabule dayandığını söyleyerek Caetani'yi samimiysiz olmakla da suçladığı olmuştur. Meselâ o, Caetani'nin Arapların hem herhangi bir usûl altına girmekten kaçınıp her türlü medenî âdetlerden nefret ettiklerini, hem de üstün özellikleriyle isnadı Arabistan dışındaki şehirlerin hayatından

---

¹⁰⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 237.

¹⁰¹ Köksal, *Reddiye*, s. 235.

¹⁰² Köksal, *Reddiye*, s. 277.

¹⁰³ Köksal, *Reddiye*, s. 298.

alıp başarıyla uyguladıklarını iddia etmekle tezada düştüğünü belirtmiştir.¹⁰⁴ Özdeşlik prensibi gereğince bir şey ya vardır ya yoktur. Hem var hem yok olamaz.

Köksal'a göre Caetani Kur'ân'ı en güvenilir kaynak kabul edip, Urve b. Zübeyr'in Abdülmelik'e gönderdiği mektuplardaki tarihî bilgilerde Kur'ân'dan başka kaynak göstermemesini eleştirerek çelişkiye düşmüştür.¹⁰⁵ Aynı şekilde Köksal, Caetani'nin Kur'ân'daki kıssaların Ahd-i Atik'ten alındığını iddia etmekle beraber Kur'ân-ı Kerîm'in vahiy eseri olduğunu¹⁰⁶ söylediğini, sözlerinde tutarsızlık bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷ Caetani hem isnad usûlünü Urve ile İbn İshak arasındaki devrede başlamış gibi gösterip isnadın kanunsuz olduğunu iddia etmiş, hem de Urve ile İbn İshak arasında isnadın tamamlandığını söyleyip, İbn İshak'ın kullandıklarıyla isnadın son şeklini karşılaştırmaya kalkmıştır.¹⁰⁸ Ayrıca Caetani hadis râvîlerini incelemenin hem gereksiz bir konu olduğunu, hem de üzerinde uzun uzadıya durulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹ Yani o, bir şeyi hem kabul hem de inkâr etmekle çelişkiye düşmüştür. Aynı şekilde Caetani, Buhârî'nin hadisleri konulara göre düzenlediğini söyledikten, sonra onda bilgi ve isim karışıklığı olduğunu iddia ederek ilk iddiasıyla çelişmiştir.¹¹⁰

Köksal Caetani'nin bazı yerlerde ne söylediğini ne söyleyeceğini bilemeyecek kadar şaşırıldığını, bununsa ya dikkatsizlik ve bilgi eksikliğinden, ya da samimiyetsizlikten kaynaklandığını bildirmiştir. Meselâ o, Peygamber'in sağlığında İbn Abbas'ın hem ergenlik çağına ulaşmadığını, hem de Peygamber'in bütün askerî başarılarının inceliklerini kavrayarak savaş meydanlarından uzak durduğunu iddia etmiştir.¹¹¹ Caetani bir yerde Müslümanlarda kaynak zikretme geleneği bulunmadığını söylerken, başka bir yerde İbn İshak'ı Peygamberimiz'in babasının ismini verirken kaynak kullanmaması sebebiyle eleştirmiştir.¹¹² Yine Köksal'a göre Caetani'nin Mekke

---

¹⁰⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 34.

¹⁰⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 47-48.

¹⁰⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. VII, s. 370-372.

¹⁰⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 227.

¹⁰⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 68.

¹⁰⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 151.

¹¹⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 158.

¹¹¹ Köksal, *Reddiye*, s. 202.

¹¹² Köksal, *Reddiye*, s. 441.

devrinde İslâmiyet'e ait bir âyin ve ibâdet olmadığı iddiasıyla ilk Müslümanların namazlarındaki sadeliğine dair iddiası da bir çelişkidir.¹¹³

Köksal Caetani'nin İslam'ı ana kaynaklarından okuyup anlamayacak pek çok Müslümanın, Caetani'nin *İslâm Tarihi* kitabından etkilendiği düşüncesinden hareketle Caetani'nin tutarsızlıklarını göstermeye önem vermiştir.

5. Yanlışlarını Gösterme Metodu

Âsım Köksal, Caetani'nin görüşlerine cevap verirken çoğunlukla onun yanlışlarını dile getirerek okuyucuyu bilgilendirmeye çalışmaktadır. Meselâ Köksal, Urve b. Zübeyr hakkında bilgi vererek, Caetani'nin Urve'yi hadiste ilk müdevvin ve musannif gibi göstermesinin hata olduğunu belirtmiştir.¹¹⁴ Köksal'a göre muhaddislerin metin tenkîdi yapmadığı iddiası da yanlış bir iddiadır.¹¹⁵ Ayrıca Köksal, Caetani'nin Buhârî'nin 7275 hadisinin yarısından fazlasının Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, İbn Abbas tarafından rivâyet edildiği iddiasının yanlış olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁶ Köksal, Hz. Ömer'in ilâhî vahiy ile gerçekleşen temennîlerinin sayısı üç olduğu halde, Caetani'nin bunu devamlı gerçekleşen bir durum olduğunu söylemek suretiyle de yanıldığını tespit etmiştir.¹¹⁷

Köksal Caetani'nin bazen Kur'ân'a ve tarihî gerçeklere de ters düştüğünü göstermiştir. Örneğin onun iddiasının aksine Muâviye (661-680) Hz. Hasan (ö. 49/669)'ı¹¹⁸ görevden almamış, Hz. Hasan hilâfetten kendisi çekilmiştir.¹¹⁹ Yine Kur'ân'da zina için öngörülen ceza Caetani'nin iddia ettiği gibi açıklıkla öldürmek değildir.¹²⁰ Caetani'nin iddiasının aksine Mekkî sûrelerde Hz. İbrâhim'in de Hz. İsmâil'in de ismi geçmektedir.¹²¹

---

¹¹³ Köksal, *Reddiye*, s. 351.

¹¹⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 38.

¹¹⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 152.

¹¹⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 166.

¹¹⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 175.

¹¹⁸ M. Mahfuz Söylemez, "Hz. Hasan'ın Hilâfeti, Muaviye'ye Devrinin Arka Planı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, (Mart-Nisan 2001), s. 111-113.

¹¹⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 196.

¹²⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 212.

¹²¹ Köksal, *Reddiye*, s. 435.

Caetani bazen de bilgi eksikliğinden, olayları ve kaynakları yanlış yorumlamıştır. Örneğin abdeste ait hadisler Caetani'nin iddia ettiği gibi sadece Ebû Hureyre tarafından değil birçok ashab tarafından rivâyet edilmiştir.¹²² Köksal abdest almanın bir zamanlar ancak Cuma günü olduğunu düşünmenin yanlışlığına dikkat çekmiş ve hadisteki ibârenin gusle atıfta bulunduğunu kaydetmiştir.¹²³ Caetani'nin hadisi yanlış anladığı açıktır. Köksal, Ebû Abdullah Buhârî'nin künyesi olduğu halde, Caetani'nin onu başka biri zannettiğini ifade etmiştir.¹²⁴ Bu örnek de Caetani'nin İslâm tarihi kaynaklarına fazla hâkim olmadığını göstermektedir.

Köksal, Caetani'nin bazen de yanlışları kasıtlı olarak yaptığını belirtmiştir. Onun kaynak gösterirken yaptığı yanlışları kasten ve okuyucuların kaynağa ulaşmada zorluk çekmesi için yaptığını düşünmektedir. Örneğin Caetani, kaynak kitaplar listesinde gösterdiği Kahire 1319 tablı *Hayâtü'l-Hayvan* nüshasındaki sayfalar yerine 1284 Bulak tabının 350-351 sayfalarını zikretmiştir.¹²⁵ Bu da gösteriyor ki Köksal Caetani'ye hiç güvenmemektedir.

Köksal, *Sahîh-i Buhârî*'nin namazla ilgili ilk bölümünün Caetani'nin iddiasının aksine 109 değil 150, namaz vakitleri bölümünün 41 değil 70, 80 hadis içerdiğini, ezan bölümünde ise namaza ve namaz tarzına ait 200 den fazla hadis bulunduğunu belirtmiştir.¹²⁶ Caetani'nin bilerek sayıyı az gösterdiğini ifade etmiştir.

6. Tarihin Şahitliğini Delil Gösterme Metodu

Köksal'ın Caetani'yi eleştirdiği hususlardan birisi de, onun tarihî gerçeklikleri çarpıtmasıdır. Bu nedenle Köksal düşüncelerini delillendirmede tarihin şahitliğinden yararlanmıştır. Örneğin Köksal, sünnete uymanın tarihî bir vâkiâ olduğunu belirtmiştir.¹²⁷ Ashabdan Rebia'nın Arafat'da Peygamber'in sözlerini “*Ey nâs, Resûlullah buyuruyor ki*” diyerek bildirmesini, isnadla hadis rivâyetine delil göstermiştir.¹²⁸

---

¹²² Köksal, *Reddiye*, s. 326.

¹²³ Köksal, *Reddiye*, s. 389.

¹²⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 472.

¹²⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 266.

¹²⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 366.

¹²⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 21.

¹²⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 31.

Köksal'a göre İbn Abbas'ın Muâviye'ye satılmış bir kimse olarak gösterilmesi, tarihî vâkıâlara aykırıdır.¹²⁹ Bu iddianın yanlışlığını ortaya koyarken de, İbn Abbas'ın ahlâken yüceliğini tarihî kaynaklardan hareketle açıklamış¹³⁰, tefsir alanındaki uzmanlığının da kaynaklarda mevcut olduğunu bildirmiştir.¹³¹ Ayrıca Köksal'a göre Ebû Hureyre'nin herkesten çok hadis rivâyet etmiş olmasının sebebi, ashâb ticaret ve ziraatle uğraştığı halde onun Hz. Peygamber'i hiç bırakmamasıdır.¹³²

Köksal, tarihî vesikalara göre Peygamberimiz'in nübüvvetinin ilk günlerinden itibaren namaz kıldığını ifade etmiştir.¹³³ Ayrıca Peygamberimiz'in isminin Muhammed olduğunun tarihî vesikalarla da sabit olduğunu bildirmiştir.¹³⁴ Peygamberimiz'in Hâşimî olmadığı, Hâşimoğullarının evlatlığı olduğu iddiasını tarihî kaynaklardan deliller göstererek çürütmüştür.¹³⁵

Bu metodu kullanırken Köksal, Caetani'ye eleştirilerinin haklılığını ortaya koymak istemiştir.

7. Ayrıntılı Açıklama Metodu

Köksal ayrıca kendine göre yanlış bulduğu fikirleri karşıt görüşle açıklayarak okuyucuyu bilgilendirmeye çalışmıştır. Bu da reddiyeyi reddiye olmaktan daha çok hadis, siyer, ashâb gibi konularda ayrıntılı açıklamalar içeren bir kitap haline dönüştürmüştür. Bu yönüyle eserin metodolojik bir yaklaşım sergilediğini söyleyemeyiz. Çünkü o, bazen eleştirdiği şahsın dışında farklı bir konudan örnek vererek görüşünü temellendirmeye çalışmıştır. Örneğin Caetani hadis isnad zincirinin sonradan ortaya çıktığını iddia etmiştir. Köksal ise cevap verirken isnad ve hadis kavramlarını açıklamış, ancak Buhârî'yi referans göstermiştir.¹³⁶ Oysa Buhârî çok daha sonraki dönem kaynaktır ve onun döneminde zaten isnad zinciri belli bir temele oturmuştur.

---

¹²⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 194.

¹³⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 198-203.

¹³¹ Köksal, *Reddiye*, s. 246.

¹³² Köksal, *Reddiye*, s. 302.

¹³³ Köksal, *Reddiye*, s. 338-340.

¹³⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 424-432.

¹³⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 458.

¹³⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 29.

Köksal ayrıca ihtisar¹³⁷, taktî hadis¹³⁸ ve telfikî rivâyetlerin¹³⁹ tanımlarını vererek İbn İshak'ın bunları kullanmış olmasının isnad ilminden habersiz olduğu anlamına gelmeyeceğini bildirmiştir.¹⁴⁰ Ancak Köksal'ın rivâyet usûlü ile ilgili açıklamaları 35 sayfanın üzerinde bir yer işgal etmektedir.¹⁴¹

8. Örneklendirme Metodu

Köksal'ın eleştirilerinin bir başka yolu da iddialarını örneklerle açıklamaya çalışmasıdır. Örneğin Caetani hadislerine dair eleştirilerde bulunurken Köksal ona, sahâbenin Peygamber'in sünnetine olan hassâsiyetini dile getiren örneklerle cevap vermiştir.¹⁴² Ayrıca Köksal hadislerin ezberlenmekle beraber daha Peygamber hayattayken kısmen de olsa yazıya geçirildiğine dair örnekler vermiştir.¹⁴³ Fuad Sezgin¹⁴⁴ ve Muhammed Hamidullah¹⁴⁵ gibi araştırmacılar da bu hususu delilleriyle ortaya koymuşlardır. Köksal, ayrıca tabiîn devrinde hadislerin cem ve tedvin edildiğini de örneklerle delillendirmiştir.¹⁴⁶ Aynı şekilde isnadın diğer naklî ilimlere de uygulandığına bu sayede birçok İslâm âliminin şecerelerini bilebildiğimize dair örnekler vermiştir.¹⁴⁷

Köksal ashaba yöneltile eleştirileri cevaplarırken genellikle onların hayatından örnekler verme yoluna gitmiştir. Meselâ Hz. Âişe'nin ilmî üstünlüğüne, mütevâzî

¹³⁷ İhtisar; hadisin anlatmak istediğini, manayı tam aktaracak şekilde kısaca ifade etmek; manasını bozmadan hadisin bir kısmını hafız ederek diğer kısmını rivâyet temek, hadisi kısaltmak, bir kitabı, ana muhtevasını vermek kaydıyla, fazlalık veya gereksiz görülen yerlerini çıkararak kısaltmak, özetlemek demektir. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstülahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 130.

¹³⁸ Taktî hadis; birkaç konu ihtivâ eden bir hadisi, konularına göre parçalara ayırıp her birini kitabın ilgili yerlerine koyma veya ilgili yerde kullanmadır. Bk. Aydın, *Hadis İstülahları Sözlüğü*, s. 304.

¹³⁹ Telfikî rivâyet; aynı konuda olup da, hocadan alınışları ve muhtevâları açısından farklı özellikleri bulunan hadisleri, bu farklılıklarına işaret etmeksizin birleştirilerek tek hadismiş gibi rivâyet etmek, yani görünüşte birbirlerine zıt olan hadisleri, her biriyle amel edilecek şekilde uzlaştırmaktır. Bk. Aydın, *Hadis İstülahları Sözlüğü*, s. 315.

¹⁴⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 78.

¹⁴¹ Köksal, *Reddiye*, s. 108-133.

¹⁴² Köksal, *Reddiye*, s. 22-24.

¹⁴³ Köksal, *Reddiye*, s. 26-28.

¹⁴⁴ Bk. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitâbiyat Yayınları, Ankara 2001, s. 51, 56-58.

¹⁴⁵ Bk. Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, trc. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.

¹⁴⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 28-29.

¹⁴⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 35-38.

hayatına, Peygamberimiz'den sonraki hayatı ve cömertliğine dair örnekler vermiştir.¹⁴⁸ Ebû Hureyre'nin ilmî ve idârî üstünlüğünü de örneklerle açıklamıştır.¹⁴⁹

9. Metinleri Farklı Kaynaklardan Karşılaştırmalı Olarak Vermesi

Köksal eleştirilerini güçlü kılmak adına tek bir kaynakla yetinmemiştir. Meselâ Vedâ Hutbesi'ni, İbn Hişam ve Buhârî'den karşılaştırmalı olarak vermiştir.¹⁵⁰ Yine Kureyş müşriklerinin Peygamber'e yaptığı fiilî eziyetlere dair hadisi, hem Taberî'den hem İbn Hişam'dan vermiştir.¹⁵¹ Kıyâmet günü Allah'ın görüleceğine dair hadisi, hem *Sahîh-i Müslim*'den hem *Sahîh-i Buhârî*'den vermiştir.¹⁵² Ayrıca Cenaze namazına gideceklerin sevabına dair Ebû Hureyre'den rivâyet edilen hadisi, farklı kaynaklardan vermiştir.¹⁵³

Köksal çoğu zaman, bir kaynakta konuya dair farklı rivâyetler aktarılmışsa hepsini kitabına almıştır. Böylelikle okuyucu karşılaştırmayı kendi başına da yapabilir ve bir hükme varabilir. Örneğin Hudeybiye kuyusundan su fışkırmasının sebebini açıklamak için Buhârî'den üç farklı rivâyeti ele almıştır.¹⁵⁴

Köksal tereddüt ettiği durumlarda, konu ile ilgili farklı kaynaklarda yer alan bilgileri karşılaştırma yoluna gitmiştir. Meselâ 1878 tarihli Kitâb-ı Mukaddes'e bakıp, emin olamayınca 1949 tercümesine de başvurmuştur.¹⁵⁵

Bu yöntem bir bakıma esere kaynaklık vasfı da kazandırmaktadır.

10. Caetani'nin Güvendiği Kaynaklardan Cevap Vermesi

Köksal, çoğu kez Caetani'nin en çok güvendiğini söylediği kaynaklardan, Kur'an ve İbn İshak'tan cevaplar vermiştir. Meselâ ashabın önemini Kur'an'a göre açıklamıştır.¹⁵⁶ Kur'an'da namazların esası ve tarzından hiç bahsedilmediği iddiasına Mekkî ve Medenî sûrelerden örnekler vermiştir. Ayrıca İslâm'da ilk abdest ve namazın

¹⁴⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 49-54.

¹⁴⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 285-286.

¹⁵⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 21.

¹⁵¹ Köksal, *Reddiye*, s. 57-58.

¹⁵² Köksal, *Reddiye*, s. 309.

¹⁵³ Köksal, *Reddiye*, s. 319-321.

¹⁵⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 236.

¹⁵⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 236.

¹⁵⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 153-155.

İbn Hişam'daki râvîsinin İbn İshak olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷ Köksal ayrıca Kur'ân âyetlerinden delil getirirken, âyetleri yorumlamıştır.

11. Caetani'nin Kitabından Cevap Vermesi

Köksal, Caetani'yi eleştirirken kimi zaman da onun kitabından örnekler vererek, onun çelişkiye düştüğünü göstermeye çalışmıştır. Örneğin Caetani'nin üç sene içerisinde, Ebû Hureyre'nin, hep Peygamberimiz ile birlikte olmadığı iddiasını, onun kitabından hareketle Ebû Hureyre'nin geceli gündüzlü Peygamberimiz ile temas etmiş olduğunu söyleyerek çürütmüştür.¹⁵⁸ Ayrıca Caetani Ebû Hureyre'nin fakir oluşunu, Ehl-i Suffe'nin Medine Mescidi'nin sofasında oturan dilenciler diyerek kendi de kabul etmiştir.¹⁵⁹ Köksal, Abdullah isminin Mekkelilerce bilinmediği iddiasına, Caetani'nin kitabından birçok müslim ve gayrimüslim Abdullah ismini göstererek cevap vermiştir.¹⁶⁰ Aynı şekilde Abdülmuttalib'in şecerelerdeki binlerce Arap ismi arasında bir tane olduğu iddiasına da, Caetani'nin kitabından delil göstermiştir.¹⁶¹

12. Caetani'nin Kaynaklarından Delil Getirmesi

Köksal, Caetani'nin iddialarını delillendirmek amacıyla kaynak gösterdiği vesikaları inceleyerek, onun hükümlerinin yanlışlığını göstermeye çalışmıştır. Örneğin Köksal, Urve'nin halife Abdülmelik'e yazdığı mektupları incelemiş, Caetani'nin onları, Emevî halifesinin emriyle kaleme alındığı için doğru olduğunu kabul etmesinin yanlışlığına dikkat çekmiş, eğer öyle olsaydı Emevî tesiriyle taraflı olurdu demiştir. Hâlbuki mektubu yazan kişi tarafsız olduğu için mektuplar tarafsızdır.¹⁶² Ayrıca Caetani'nin isnad aleyhine kullanmak istediği vesikaların isnadlarının muntazam olarak var olduğunu belirtmiştir.¹⁶³

Köksal'a göre Caetani, Amr b. Hazm'a verilen emirnameye dair Ebû Yusuf Yâkub'un verdiği kısa metni, tam metin sayıp İbn Hişam'dakiyle kıyaslamış aradaki

---

¹⁵⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 332.

¹⁵⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 278.

¹⁵⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 281.

¹⁶⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 443-444.

¹⁶¹ Köksal, *Reddiye*, s. 447-448.

¹⁶² Köksal, *Reddiye*, s. 44.

¹⁶³ Köksal, *Reddiye*, s. 43.

farkın sonradan katıldığına hükmetmiştir.¹⁶⁴ Köksal'a göre bu yanlış hükümlerin temelinde ya bilgisizlik ya da kaynağı kasten çarpıtma vardır.

13. Caetani'nin İlmî Delillerinin Olmadığını Göstermesi

Köksal sık sık Caetani'yi ilmî delillere dayanmadan, gelişigüzel söz söylemekle suçlamaktadır. Örneğin Köksal, Urve b. Zübeyr'in nüshası ele geçmediği için "*Urve hadisi bir usûl dairesinde toplamıştır*" iddiasının kaynaksız ve gayr-i ilmî olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁵ Ayrıca Caetani'nin, isnadın hicrî ikinci ve üçüncü asır hadis âlimleri tarafından uydurulduğuna dair iddiasında ilmî delilinin olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁶ Aynı şekilde hadis metinlerine, ikinci asır sonu üçüncü asır başında isnad listesi ilâve edildiği düşüncesinin delili olmadığını söylemiştir.¹⁶⁷ Ancak Köksal da eleştirilere cevap verirken ilmî olmamakla, duygusal davranmakla ve savunmacı bir refleksle meselelere yaklaşmakla suçlanmaktadır.¹⁶⁸

14. Batılı Bilim Adamlarının Görüşleriyle Cevap Vermesi

Köksal, Müslümanların ilmî üstünlüğünü ispatlamak için Batılı ilim adamlarından örnekler vermiştir.¹⁶⁹ Paul Sollier'in şüphe hakkındaki görüşleri¹⁷⁰ ile Fransız ilim adamlarından Jules la Beume'nin görüşlerine yer vermiştir.¹⁷¹ Ayrıca Arnold'un *İntişâr-ı İslâm Tarihi* adlı eserine de atıflarda bulunmuştur.¹⁷²

Bu metotların yanı sıra M. Âsım Köksal, iddialara gerektiği zaman Tevrat'tan ve İncil'den de nakiller yapmak suretiyle cevaplar vermiştir. Sadece Caetani'nin değil diğer müsteşriklerin iddialarını da incelemiştir. Çoğu zaman da sözü Caetani'ye söyleyip hükmü okuyucuya bırakmıştır.

Köksal, Caetani'nin işine geldiği zaman bir âlimi göklere çıkardığını, işine gelmediğinde yerden yere vurduğunu iddia etmiş, Caetani'nin hakaret içeren açıklamalarını vurgulamıştır. Herhangi bir iddiaya bir ilim dalından değil çeşitli ilim

---

¹⁶⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 374

¹⁶⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 42

¹⁶⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 35

¹⁶⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 106.

¹⁶⁸ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak I-II*, c. II, s. 327.

¹⁶⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 35.

¹⁷⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 123-124.

¹⁷¹ Köksal, *Reddiye*, s. 179.

¹⁷² Köksal, *Reddiye*, s. 209.

dallarından cevaplar vermiştir. Bunu yaparken ittifakla kaydedilen görüşlere yer vermiş, güncel örneklerle konularını delillendirmiş ve konu sonlarında toparlayıcı bilgiler vermiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Köksal, başlıkları da etkili bir şekilde kullanmıştır.

D. Mustafa Âsım Köksal'ın Kaynakları

M. Âsım Köksal'ın *Reddiye*'yi yazarken kullandığı kaynaklar incelenildiğinde ise şu hususlar dikkati çekmektedir:

M. Âsım Köksal, Caetani'nin iddialarını cevaplarken öncelikle, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler zikrederek cevaplandırma yoluna gitmiştir. Bunu yaparken eserde sadece âyetin metnini yazmakla yetinmemiş, neye delâlet ettiğinin değerlendirmesini de yapmıştır. Ayrıca zaman zaman âyetin içerdiği konuyu Kur'ân'ın başka âyetleri, İncil ya da Tevrat ile de karşılaştırma yoluna gitmiştir. Köksal'ın, klâsik geleneği temsil eden bir ilim adamı olduğu için klâsik eserlerin yolunu takip ettiğini söyleyebiliriz.

Köksal'ın kaynaklarının tamamı Arapçadır. Kitabının içinde kullandığı, bazı Türkçe ve Türkçe'ye tercüme edilmiş kaynakları, meselâ Arnold Toynbee'nin *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, Tevrat ve İncil gibi eserleri bibliyografyada kaydetmemiştir. Bu durumu, M. Âsım Köksal'ın zengin bir kaynak bilgisine ve geniş bir tarih kültürüne sahip olmasıyla açıklayabiliriz. Eserinde çoğu zaman bilgi birikimini, malûmâtının ve açıklamalarının kaynağı yapmıştır.

Bibliyografyada, kaynakları çok muhtasar vermiştir. Yazma eserlerden de faydalanmıştır. Meselâ Mamer'in, *el-Câmî*'sini kullanmıştır. Ancak usûl, şerh ve haşiye kitaplarını kaynakları arasında görememekteyiz. Fıkıh, tefsir kelim kaynaklarına da fazla yer vermemiş olması dikkat çekmektedir. Örneğin Kiblenin değiştirilmesini anlatırken, *Sahih-i Buhârî*'den alıntı yapmış ancak, herhangi bir tefsir ve fıkıh kitabına atıfta bulunmamıştır.¹⁷³

M. Âsım Köksal, orijinal kaynakları, asıl metinleri kullanmıştır. Fakat kaynaklarına çok güvendiği için olsa gerek, aktardığı bilgilerin tenkid ve tahkîkini yapmamıştır. Güncel kaynakları ve Türkçe kaynakları ise âdetâ kullanmamıştır.

---

¹⁷³ Köksal, *Reddiye*, s. 402-403.

Köksal'ın en çok, tarih eserlerine ve hadis kitaplarına mürâcaat ettiğini görmekteyiz. Çalışmalarında hadis kitapları içerisinde en çok, Buhârî'ye, siyer ve megâzi kitaplarından ise en çok İbn İshak'a yer verdiği görülmektedir.

Kaynakları dipnotta değil kitabın içerisinde zikretmiştir. Ayrıca metin içerisinde açıklamıştır. Süreli yayınlardan bibliyografyada yer almamasına rağmen kitabın içinde alıntılar yaptığı görülmektedir.¹⁷⁴ Batı dillerinden herhangi birini bilmediği için tarihle ilgili eserlerinde Batılı kaynakları kullanmamıştır.

M. Âsım Köksal'ın kullanmış olduğu kaynakları şöyle sınıflandırabiliriz:

1. Kur'ân-ı Kerîm

M. Âsım Köksal'ın çalışmalarında başvurduğu kaynakların başında Kur'ân-ı Kerîm gelmektedir.¹⁷⁵ Müellif bazen sadece âyet mealleri ile yetinirken çoğu kez âyetleri yorumlayarak vermiştir. Bu durum onun ilk İslâm tarihçileri gibi Kur'ân-ı Kerîm'i siyer araştırmaları için en temel kaynak olarak gördüğünü göstermektedir.

2. Hadis Kitapları

M. Âsım Köksal'ın Kur'ân'dan sonra en sık başvurduğu mürâcaat eserleri, hadis kitaplarıdır. En çok kullandığı hadis kitabı ise Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'idir. (I-VIII, İstanbul Matbaa-i Amire baskısı 1315)¹⁷⁶. Ayrıca Buhârî'nin *el-Edebu'l-Müfred* (Kahire 1375) adlı kitabından da istifade etmiştir.¹⁷⁷

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in *el-Müsned*'ine de (c. I-XVI, Mısır Darülmaarif 1313) çok sık başvurmuştur.¹⁷⁸ Darîmî (ö. 255/869)'nin *es-Sünen*'i (c. I-II, Dimeşk Matbaa-i İtidal 1349)¹⁷⁹, Darekutnî (ö. 385/995)'nin *es-Sünen*'i (c. I-IV, Delhi Matbaa-i Amire)¹⁸⁰, Ebû Davud (ö. 275/888)'un *es-Sünen*'i (c. I-II, Mısır Halebi baskısı 1371-1952)¹⁸¹ de kullanılan eserler arasındadır. Ayrıca Köksal, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin

¹⁷⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 182-183.

¹⁷⁵ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 20, 144, 176, 212, 230, 241, 299, 316, 338, 351, 356, 362, 403, 420.

¹⁷⁶ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 31, 56, 70, 145, 188, 213, 242, 298, 322, 345, 368, 397, 416, 421.

¹⁷⁷ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 31, 56, 70, 145, 188, 213, 242, 298, 322, 345, 368, 397, 416, 421.

¹⁷⁸ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 22, 27, 52, 55, 126, 172, 219, 247, 250, 275, 303, 305, 318, 343.

¹⁷⁹ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 144, 289, 366, 370, 390, 392.

¹⁸⁰ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 391.

¹⁸¹ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 22, 26, 145, 274, 291, 344, 365, 366, 388, 416, 433.

el-Müstedrek'inden (c. I-IV)¹⁸², İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadis'*inden (Mısır 1326)¹⁸³, İbn Mâce (ö. 273/886)'nin *es-Sünen'*inden (c. I-II, Mısır Taziye 1342)¹⁸⁴, İmam Mâlik (ö. 179/795)'in *el-Muvatta'sından* (c. I-II, Mısır 1348)¹⁸⁵, Münzîrî (ö. 319/931)'nin *et-Tergîb ve't-Terhîb'*inden (c. I-V, 1352-1933)¹⁸⁶, Nesâî (ö. 303/915)'nin *es-Sünen'*inden (Hindistan 1299)¹⁸⁷, Süyûtî (ö. 911/1505)'nin, *el-Câmiü's-Sağîr'*inden (c. I-III, Mısır Darülkutüb)¹⁸⁸ yararlanmıştır.

Müslim (ö. 261/874)'in *el-Câmiü's-Sahih'i* (c. I-VIII, İstanbul Amire 1329)¹⁸⁹ ile Tirmîzî (ö. 279/892)'nin, *es-Sünen'i* (c. I-XIII)¹⁹⁰ de çok kullanılan eserler arasındadır.

3. Tefsir Kitapları

M. Âsım Köksal'ın kullandığı tefsir kitaplarına bakıldığında Arapça tefsirleri kullandığı, Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* gibi Türkçe tefsirlere mürâcaat etmediği dikkat çekmektedir. Köksal, tefsir kitapları içinde en çok Taberî'nin *Câmiü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an'*nına (c. I-XXX, Mısır Hüseyniye)¹⁹¹ başvurmuştur. Ayrıca İbn Kesir'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm'*ini de (c. I-IV, Mısır İsa Babı)¹⁹² kullanmıştır.

4. Siyer-Megâzi ve Genel Tarih Kitapları

Siyer, megâzi ve genel tarih kitapları arasında en çok kullanılan eserler, İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviye'si* (c. I-IV Mısır 1355-1936)¹⁹³, Taberî'nin *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk'*udur (c. I-VIII, Mısır Hüseyniye 1326)¹⁹⁴. Ayrıca Köksal, Buhârî'nin *et-Tarihu'l-Kebîr'*inden (c. I, Haydarabad Matbaa-i Daülmaarif-i Osmaniye 1360)¹⁹⁵,

¹⁸² Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 27, 50, 144, 307.

¹⁸³ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 23.

¹⁸⁴ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 23, 52, 139, 144, 145, 218, 272, 318, 320, 344, 365, 421.

¹⁸⁵ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 272, 348, 349, 424.

¹⁸⁶ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 391.

¹⁸⁷ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 318, 391.

¹⁸⁸ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 144, 299, 305.

¹⁸⁹ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 23, 33, 141, 166, 176, 296, 304, 311, 318, 320, 342, 363, 366, 391.

¹⁹⁰ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 26, 27, 139, 176, 272, 290, 342, 343, 344, 349, 391, 392, 434.

¹⁹¹ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 294, 353, 391.

¹⁹² Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 177, 240.

¹⁹³ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 21, 48, 58, 74, 79, 129, 198, 214, 216, 316, 339, 382, 420, 427, 430.

¹⁹⁴ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 30, 48, 57, 192, 195, 201, 239, 332, 339, 429, 440, 452, 453.

¹⁹⁵ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 281, 340, 453.

Diyarbekrî'nin *et-Tarihu'l-Hamîs*'inden (c. I-II, Mısır Bulak baskısı 1302)¹⁹⁶, Ebû Nu'aym Isfehânî (ö. 430/1038)'nin *Delâilü'n-Nübüvve*'sinden (Haydarabad 1320)¹⁹⁷, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'sinden (c. I-XIV 1351)¹⁹⁸, Hatîb (ö. 463/1071)'in *Tarihu Bağdad*'ından (c. I-XIV Mısır Kahire M. Emin Hancı)¹⁹⁹, İbn Haldun'un *Kitabu'l-İber*'inden (c. I-IV, Mısır 1355)²⁰⁰ de yararlanmıştır.

İbnü'l Esîr'in *el-Kâmil*'i (c. I-XIII, Mısır Müniriyye 1349)²⁰¹, İbn Kuteybe'nin *Kitabü'l-Maarif*'i²⁰², İbn Nedîm (ö. 378/988)'in *Fihrist*'i (Mısır Rahmaniye baskısı)²⁰³, Mes'ûdî (ö. 345/956)'nin *Murûcu'z-Zeheb*'i (c. I-IV Bağdad Asriye 1357)²⁰⁴, Suyûtî'nin *Tarihu'l-Hulefâ*'sı (Mısır M.B. baskısı 1305)²⁰⁵ ve Zehebî (ö. 748/1347)'nin *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*'sı (c. I-III, Mısır)²⁰⁶ da kullanılan eserler arasındadır.

5. Tabakat Kitapları

Köksal'ın müracaat ettiği eserler arasında tabakat kitaplarının ayrı bir yeri vardır. Bu kitaplar arasından en çok İbn Sa'd'ın *et-Tabakatü'l-Kübrâ*'sına (c. I-VIII, Beyrut 1376-1957)²⁰⁷ ve İbn Hacer (ö. 852/1449)'in *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe*'sine (c.I-III, Mısır Şarkıyye 1325- 1907)²⁰⁸ müracaat etmiştir. Ayrıca İbn Abdilberr (ö. 463/1070)'in *el-İstiâb fî Marifeti'l Ashab*'ı (c. I-IV Kahire)²⁰⁹, İbnü'l Esîr'in *Üsdu'l-Gabe*'si (c. I-V Mısır Vehbiyye 1280)²¹⁰, İbn Hallikân (ö. 681/1282)'in *Vefeyatü'l-Âyân*'ı (Mısır Bulak 1299)²¹¹, Zehebî'nin *Tezkiretü'l-Huffâz*'ı (c. I-IV Haydarabad 1333)²¹² kullanılan eserler arasında dikkat çekmektedir.

¹⁹⁶ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 332.

¹⁹⁷ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 60.

¹⁹⁸ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 453.

¹⁹⁹ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 25, 100, 130.

²⁰⁰ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 214, 452.

²⁰¹ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 221, 278, 280, 332, 453.

²⁰² Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 98, 281, 284, 290, 415, 416, 453, 454, 467.

²⁰³ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 63, 75, 76, 89, 99, 134, 188, 421, 444, 449, 455.

²⁰⁴ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 63, 99, 192, 193, 195, 268.

²⁰⁵ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 193.

²⁰⁶ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 199, 200.

²⁰⁷ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 26, 28, 29, 50, 99, 135, 188, 198, 202, 223, 241, 269, 287, 414, 433.

²⁰⁸ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 35, 50, 136, 137, 191, 197, 200, 270, 284, 287, 296, 304, 370, 415.

²⁰⁹ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 199, 200.

²¹⁰ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 187, 191, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 284.

²¹¹ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 25, 29, 35, 38, 41.

²¹² Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 23, 24, 25, 29, 39, 126, 170, 186, 187, 283, 284, 285, 288.

6. Fütûh ve Ensâb Kitapları

Fütûh ve ensâb kitaplarını çok kullanmamakla birlikte Belâzûrî'nin *Ensâbu'l-Eşraf'ı* (Mısır Matbaa-i Darülmaarif-i Osmaniye, 1959)²¹³ ve *Fütûhu'l-Buldan'ı* (c. I-III Mısır Matbaa-i Daülmaarif-i Osmaniye, 1956)²¹⁴ ile Vakıdî (ö. 207/822)'nin *Fütûhu'ş-Şam'ı* (Mısır Halebî baskısı 1373-1954)²¹⁵ başvurulmuş eserlerdir.

Yukarıda zikredilenler dışında Köksal, Ebû Yusuf (ö. 182/798)'un *Kitâbu'l-Harac*, Ezrâkî'nin *Ahbâru Mekke* gibi harac ve emval kitaplarından da faydalanmıştır. Bibliyografya kitabı olarak, Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657)'nin *Keşfu'z-Zünûn*'unu kullanmıştır. Yazma eserlerden de, Mâmer'in *el-Câmi*'sinden istifade etmiştir.

E. Reddiye'ye Yöneltilen Eleştiriler

Mustafa Asım Köksal'ın *Reddiye*'sine bazı eleştiriler yöneltilmiştir. Bu konuda yazılmış birkaç muhtasar çalışmada kullandığı üslûbun çok fazla eleştirilmiş olduğunu görüyoruz. “*Köksal'ın Eleştirilerinin Değerlendirilmesi ve Üslûb Problemi*”²¹⁶ başlığı altında Mehmet Azimli tarafından Âsım Köksal'ın zaman zaman ilmî olmayan, hatta hakarete varan ifadeler kullandığı, Caetani'ye bilimsel cevaplar vermekten daha ziyâde, polemik türü bir üslûb benimseyerek konuyu şahsiyet problemine dönüştürdüğü, yazarın fikirleri yerine şahsiyetini konu edindiği, bir bilim adamının tepkisellikten ve ilmî olmayan bir ifade tarzından uzak durması gerektiği, bu tür ifadelerin Köksal'ın değerli çalışmalarına gölge düşürdüğü belirtilmiştir.

Köksal'a, eserine ve üslûbuna yöneltilen bu eleştiriler kısmen haklı bulunabilir. Nitekim Köksal, iddialara cevap verirken ilmî verileri kullanmaya gayret etmekte, fakat bazı yerlerde üslûpla ilgili sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Ancak Caetani'nin üslûbunun müellifi bu noktaya getirdiği de söylenebilir. Örneğin Caetani, Hudeybiye'deki bir kuyunun suyunun çoğaltılması mucizesini anlatırken “Peygamberin tenasül uzuvlarını bir kova içerisinde yıkayıp o suyu kuyuya dökerek kuyunun suyunu çoğalttığı”²¹⁷ iftirasını cilt ve sayfa vererek *Sahih-i Buhârî*'ye dayandırması –ki ne Buhârî'de ne de

²¹³ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 174.

²¹⁴ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 135, 221.

²¹⁵ Örnek için bk. Köksal, *Reddiye*, s. 99.

²¹⁶ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, c. II, s. 325-334.

²¹⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 213.

başka bir eserde böyle bir kayıt yoktur- Köksal'ı benzer bir üslupla cevap vermeye itmiş olabilir. Zîrâ “söz, muktezay-ı hale göre söylenir.”

Yine aynı makalede Caetani'nin Halid b. Velid (ö. 22/643) için kullandığı “kan dökücü” eleştirisi, cevaplamanın “savunmacı bir refleksle yanlış bilgiler aktararak” yapıldığı şeklinde tenkit edilmiştir. Yanlış bilgiler aktarmasına örnek olarak, Halid'in Benî Cezîmelilere karşı savaştaki sert tutumu gösterilmiştir.²¹⁸ Halid b. Velid bir savaşçıdır ve elbette savaşta insan öldürmüştür, fakat meşrû bir savaşta düşmanı öldürmek kan dökücülük olarak değerlendirilemez. Bu sebeple Köksal'ın çabası “savunmacı bir refleks” ve “yanlış bilgi aktarmak” şeklinde ele alınamaz.

Aynı makalede²¹⁹, Caetani'nin Peygamber'in bazı zamanlar abdestsiz namaz kıldığı iddiasına Köksal'ın “Hz. Peygamber abdestsiz söz bile söylememiştir” ifadesinin, son derece problemlili olup ilmî bir üslûb olmadığı, en temel İslâmî gerçeklerin göz ardı edildiği, eleştirisine yer verilmektedir. Bu ifade “Köksal'a göre” diye verilmiştir. Hâlbuki aynı husus Taberî Tefsiri gibi başka kaynaklarda da geçmektedir. Köksal bu ifadeyi oradan nakletmekle, Türkçe'de kullanılan “Falanca abdestsiz yere bile basmaz” cümlesindeki gibi Hz. Peygamber'in abdestli durmaya her zaman çok özen gösterdiğini belirtmek istemiştir.

Aynı makalede²²⁰, “Köksal, Caetani'nin de kendisi gibi düşünmesi gerektiğinden hareketle eleştiride bulunmuş ve subjektif davranmıştır” denilmektedir. Hâlbuki Köksal, Caetani'nin kendisi gibi düşünmesi gerektiğini söylememektedir. Konuyla ilgili olarak Köksal, eserinin önsözünde şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Caetani de, şüphe yok ki Hıristiyandır ve pek tabîî olarak, Hıristiyanlığa bağlıdır; buna hiçbir diyeceğimiz yoktur. Fakat iş; Müslümanların tarihini yazmağa geldi mi, Müslümanların, kendisinden birçok şeyler istemeğe, beklemeye hakkı vardır. Haydi, Müslümanlar, Caetani'den, İslamiyet'in medh-ü sitayişine dair bir şey yazmasını beklemesinler; zaten kendisi de, böyle bir şey beklenilmemesini mukaddimesinde peşinen hatırlatıyor. “İslamiyet'in medh-ü sitayişine dair bir eser yazmak fikrinde değiliz” diyor. Kendisinden, bu hususta bir eser bekleyen de yoktur. Yoktur amma, tarihlerini yazmak istediği Müslümanların

²¹⁸ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, c. II, s. 325-334.

²¹⁹ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, c. II, s. 325-334.

²²⁰ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, c. II, s. 325-334.

*Mukaddesatına olsun küfür etmemek edep ve nezaketini, kendisinden, istemeye ve beklemeye de, hakları yok mudur?”*²²¹

M. Âsım Köksal'ın Caetani'ye Reddiye'si üzerine yapılan bir diğer çalışmada²²² “Eser, Caetani'nin ileri sürdüğü görüşlerinin tamamına bir reddiye olmaktan ziyade, hadis ve isnad, İbn Abbas, Ebû Hureyre, abdest ve namaz ve Peygamberimiz'in nesebi (ismi, ailesi) gibi belli başlı noktalarda yoğunlaşmıştır” denilmektedir. Bu ifadeler kısmen doğru olmakla birlikte, Âsım Köksal eserinde daha başka konulara da yer vermiştir. Örneğin, İslâm dini, Kur'ân'ı Kerîm, Müslümanlar, vahiy, ashaba yöneltilen tenkidlere de cevap vermiştir. Zaten Caetani, Müslüman muhaddislerden yalnız ikisini, İbn Abbas ve Ebû Hureyre'yi konu edeceğini belirtmiştir. Caetani İslâm Tarihi'ni yazarken İslâm'a birçok isnad ve iftiralarda bulunmuştur, fakat çalışmasında yukarıda bahsedilen konulara ağırlık vermiştir. Dolayısıyla Âsım Köksal da iddialara bu çerçevede cevap vermiştir. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli nokta şudur: Köksal eserinin sonunda “Caetani'nin Mekke devriyle ilgili isnad ve iftiralarına ait *Reddiye*'mize burada son verirken, Medine devrinin her cildinde her bahsin sonunda da Caetani'nin bütün yanlışlarının, dayanaksız ve tutarsız görüş ve iddialarının, isnad ve iftiralarını birer birer incelenerek red edilmiş olduğunu bilgi edinilmesini dileriz”²²³ demektedir. Şu halde Âsım Köksal'ın Caetani'ye verdiği bütün cevaplar bu ciltle sınırlı değildir. Medine devrine ait 12 ciltlik Âsım Köksal'ın *İslâm Tarihi* isimli eserinin her cildinin sonundaki bölümler derlenerek müstakil bir kitap haline getirilebilir.

Bununla birlikte Köksal birtakım açılardan da eleştirilebilir. Meselâ Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Caetani maddesinde, “M. Âsım Köksal, müsteşrik Caetani'nin kitabına karşı yazdığı *İsnad ve İftiralara Reddiye* adlı eseriyle Caetani'nin bu kitabında mevcut hadis ve isnad meseleleri başta olmak üzere çeşitli konulardaki görüşlerine cevap vermeye çalışmışsa da, esas fikirlerini içeren eserlerini okumadığı için tenkitleri yetersiz kalmıştır” denilmektedir. Köksal, eserin tamamını okumamış

²²¹ Köksal, *Reddiye*, s. 9.

²²² Şaban Öz. “ Âsım Köksal'ın Caetani Reddiyesi Üzerine”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. XVII, sy. 3 (2004), s. 162-170.

²²³ Köksal, *Reddiye*, s. 475.

olmalıdır. Zîrâ 1905-1926 yılları arasına Milano ve Roma’da büyük boy 10 cilt halinde neşredilen eser, Hz. Peygamber’in hayatıyla başlar ve hicretin 40. yılına kadar gelir. Kitabın tamamı Hüseyin Cahit tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiş, ancak sadece hicretin 12. yılına kadar olan kısmı İslâm Tarihi adıyla 10 cilt halinde yayımlanmıştır (1924-1927).

Köksal eserini hazırlarken Caetani’nin *İslam Tarihi*’ni satır satır inceleyerek İslâm’a uymayan görüş ve iddialarını tek tek cevaplandırmaya çalıştığını belirtmiştir. Fakat Caetani’nin eserinin neşredilmeyen bölümlerini okumamış olabileceği söylenebilir.

Köksal ayrıca hakkında koca bir *Reddiye* yazdığı Caetani’nin hayatı, ilmi, tahsili, çalışmaları hakkında eserinde bize hiçbir bilgi vermemiştir. Aynı durum eseri tercüme eden Hüseyin Cahit için de söz konusudur. Meselâ Caetani ile ilgili olarak hacimli bir makâle kaleme alan Riyazu’l-Hasan’ın, onun fikir ve düşüncelerinin değerlendirmesini yaptığı belirtilmektedir.²²⁴Buna göre Caetani marksist bir anlayışa sahiptir. Köksal’ın değerlendirmelerinde ise Caetani dînî ve siyâsî taassubu olan bir Hıristiyan şeklinde gösterilmektedir.²²⁵

Caetani’nin iddialarını veya benzer iddiaları başka Oryantalistler de dile getirmiş hatta bu konuda birçok eser yazılmıştır. Meselâ dilimize de çevrilen İslâm Ansiklopedisi, Tarih-i İslâmiyet gibi eserlerin yanı sıra D. Dozy, Ernest Renan, İgnaz Goldziher gibi Oryantalistlerin çalışmaları da bu meyanda zikredilebilir. Bu eserlere, Müslüman veya Batılı bilginlerden eleştiriler yöneltilmiştir.²²⁶ Caetani’nin bazı iddialarına da çeşitli vesilelerle İslâm âlimlerinden cevap teşkil edecek yazılar yazılmıştır. Örneğin Ebû Hureyre’ye yöneltilen tenkidlere birçok İslâm âlimi cevap yazmıştır. Âsım Köksal’ın kaynak listesi incelendiğinde ise bu kitaplardan bahsedildiğini görmemekteyiz.

Ancak kendisine yöneltilen tüm eleştirilere rağmen M. Âsım Köksal İslâm dünyasında bir “zoru” başarmıştır. Kendisinin hiçbir akademik kariyeri ve ünvanı

²²⁴ Sinanoğlu, “ Reddiye”, *DİA*, 516-521.

²²⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 13.

²²⁶ Reddiiyeler için bk. Sinanoğlu, “ Reddiye”, *DİA*, 516-521.

olmamasına rağmen ve de tek başına, orijinal kaynakları başarılı bir şekilde kullanarak Caetani gibi dünyaca ünlü birinin Kilisenin desteği ve emrindeki birçok araştırmacının yardımıyla yazdığı *İslâm Tarihi*'nin karşısına çıkmış, en etkin cevapları vermeye çalışmıştır. Eğer *Reddiye* yetersiz görülüyorsa, her ilim sahasında ihtisas sahibi kimselerin bir araya gelerek kendi kutsal değerlerini savunması en uygun yoldur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAETANI'NİN GÖRÜŞLERİNE M. ÂSİM KÖKSAL'IN ELEŞTİRİLERİ

I. KUR'ÂN ve GENEL ANLAMDA İSLÂM İLE İLGİLİ İDDİALARA CEVAPLAR

A. Kur'ân İle İlgili İddialar

Oryantalizmin asıl amacı Müslümanların ve İslâm dininin yok edilmesi olduğu için müsteşrikler İslâm'a ve özellikle onun temeli olan Kur'ân'a karşı kuşku, şüphe ve güvensizlik meydana getirmeye çalışmışlardır.²²⁷ Dolayısıyla müsteşrikler, geçmişten günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm konusunda birçok araştırma yapmışlar, çalışmalarını da özellikle Kur'ân'ın kaynağı, kitap haline getirilmesi ve metninin güvenilirliği üzerinde yoğunlaştırmışlardır.

1. Kur'ân'ın Vahyin Ürünü Oluşu

Müsteşriklerin birçoğu gibi Caetani de, Kur'ân'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla indirildiğini kabul etmemiş,²²⁸ Kur'ân'ı Peygamber'in telif ettiği bir eser, İslâm'ı da onun dini olarak tanıtmıştır.²²⁹

M. Âsım Köksal ise Caetani'nin Kur'ân'ı güvenilebilecek tek kaynak olarak kabul ettiğini²³⁰ vurgulayarak Kur'ân'da, onun bir insan sözü olmayıp Hz. Peygamber'e vahyedildiğinin, Peygamberimiz'in de ona eklemeye bulunmadığının açıkça bildirildiğini ifade etmiştir.²³¹

²²⁷ Selahattin Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, Fecr Yayınevi, Ankara 1998, s. 33. Sönmezsoy, Oryantalistlerin Kur'ân ve Kur'ân ilimlerinin çeşitli konularını ele alan müstakil eserleri ve makâlelerinden bir kısmını da kitabında zikretmiştir. Bk. age. s. 33-47. Bu konu hakkında ayrıca bk. İsmâil Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'ân İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1989, c. XXXI, s. 109-124; Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1989, c. XXXI, s. 193. Kur'ân hakkında Oryantalistlerin yapmış olduğu çalışmalar için ayrıca bk. Muhsin Demirci, *Kur'ân ve Yorum*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 332-334.

²²⁸ M. Zeki Duman, bu durumun Hristiyanların vahiy anlayışından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bk. M. Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara 1987, s. 157.

²²⁹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. VII, s. 385-386.

²³⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 155; c. II, s. 60.

²³¹ Köksal, *Reddiye*, s. 437.

2. Kur'ân'ın Korunması, Toplanması ve Kitap Haline Getirilmesi

Caetani, Kur'ân metninin güvenilirliğine de²³² gölge düşürmeye çalışmış, bu amaçla dâhilî ve hâricî kaynak arayışı içinde olmuştur.²³³

Kur'ân'ı Peygamberimiz'in eseri gibi göstermeye çalışan Caetani ayrıca, Kur'ân'da birtakım kusurlar ve eksiklikler kaldığını, ancak bunların sonradan özellikle İbn Abbas tarafından yapılan ilavelerle giderildiğini iddia etmiştir.²³⁴

Köksal ise Kur'ân'ın korunması, toplanması ve kitap haline getirilmesini bir süreç halinde hem âyetlerle, hem de târihî olaylardan örneklerle açıklamıştır.²³⁵ Öyleyse İbn Abbas'ın Kur'ân'a ilaveler yapmasına ihtiyaç olmadığı gibi imkân da yoktur. Bu durumda onun, Kur'ân'ın eksikliklerini tamamlamaya çalıştığı iddiasının da temelsizliği kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Kaldı ki değil İbn Abbas, Hz. Peygamber'in bile Kur'ân'ın muhtevâsına bir müdahalesinin olmadığı tarihen sabittir.

3. Kur'ân ve Kıssalar

Caetani, İbn Abbas'ın Kur'ân içeriğinde değişiklik yaparken Yahûdilik ve Hıristiyanlığın etkisinde kaldığını, Kur'ân'daki kıssaların Ahd-i Atik'ten aldığını iddia etmiştir.²³⁶

M. Âsım Köksal ise söz konusu kıssalarla Kur'ân âyetlerini karşılaştırmış, aralarında birçok farklılıklar bulunmakla birlikte, birtakım benzerlikler de olduğunu ifade etmiştir. Bu durum gayet doğaldır. Çünkü semâvî dinlerin kaynağı, bir ve aynıdır.²³⁷ Dolayısıyla tahrif edilmemiş bölümleriyle Hıristiyanlık, İslâmiyet'le benzer özellikler taşıyabilir.²³⁸ Ancak bu, Ku'rân'ın İsrâiliyâtın etkisiyle oluşturulduğu

²³² Oryantalistlerin bu konudaki iddiaları özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in yazılması ve toplanması süreçleri üzerinedir. Örneğin W. Montgomery Watt'ın bu konu hakkındaki görüşleri için bk. W. Montgomery Watt, *Kur'ân'a Giriş*, trc. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1986, s. 45-54.

²³³ Selahattin Sönmezsoy'a göre, Oryantalistlerin bu konudaki hedefi, Kur'ân'ın da kendi kitapları gibi asliyetini kaybettiğini ispat etmeye çalışmaktır. Bilgi için bk. Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, s. 203

²³⁴ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 112-114.

²³⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 419-423.

²³⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 281-282.

²³⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 224-238.

²³⁸ Süleyman Ateş'e göre hatırlatılan şey, daha önce bilinen, duyulan bir olaydır. Yoksa ona tezkire (hatırlatma) denmez. İnsanlara, önceden duydukları, fakat üstü küllenmiş bir kıssa, bir olay hatırlatılırsa, ondan ibret alabilirler. Bu sebeple Kur'ân'daki kıssaların, Tevrat'takilerle benzerlik göstermesi doğal karşılanmalıdır. Bk. Süleyman Ateş, *Gerçek Din Bu I-II*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1987, s. 43.

anlamına gelmez. Görülüyor ki, Caetani Kur'ân'ın ilâhî kaynaklı olmadığı iddiasını ispatlayabilmek için dâhilî ve hâricî birtakım gerekçeler sıralarken Köksal, onun ileri sürdüğü görüşlerin geçersizliği ve yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu noktada her iki görüş sahibinin de meseleye kendi bakış açılarına göre yaklaşıklarını söyleyebiliriz.

B. İslâmî Hükümlerle İlgili İddialar

Müsteşrikler Hz. Peygamber'in, Allah'tan vahiy olarak semâvî bir din ve kitap getirdiğini kabul etmemektedir. Bu sebeple Kur'ân'ı kendisinin yazdığını ve yazdırdığını iddia etmişlerdir. Onlara göre, Hz. Peygamber'in sünneti diye bir kavram yoktur. Sünnet diye Müslümanların benimsedikleri hususlar, Cahiliye devrinin örf ve âdetleri ile diğer din ve kültürlerden adapte edilmiştir.²³⁹ Peygamber kurduğu dine ait temel kuralları ise Yahûdilik, Hıristiyanlık ve Cahiliye devrinden almıştır.²⁴⁰ Örneğin onlara göre gusül, abdest, namaz, oruç gibi ibâdetler Yahûdilik ve Hıristiyanlığın mahsûlüdür.

1. İslâm Esaslarının Teşriî

Caetani de müsteşriklerin İslâmî hükümlerle ilgili iddialarına dair yukarıda zikrettiğimiz bütün hususlara katılmakla beraber, İslâm esaslarına son şeklin Peygamber devrinde verilmeyip, İslâm'ın daha sonraki asırlarda yapılan eklemelerle tamamlandığını da ileri sürmüştü, onu tamamen insanların istekleri doğrultusunda değişiklikler yapabilecekleri bir alana indirgemıştır.

Meselâ Caetani'ye göre İslâm dininde inanç, ibâdet ve ahlâk esasları birinci ve ikinci asır kelmacılarıyla hadisçilerinin sonradan Peygamber devrine ait topladıkları

---

²³⁹ Ali Osman Ateş, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 237.

²⁴⁰ İbrahim Sarıçam'a göre Hz. Peygamber'in mesajı, insanlığın ürettiği, vahye aykırı olmayan, akla ve insan yaratılışına uygun, iyi uygulamaları, yani ma'rufu yıkmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in amacı toplumun değerlerini altüst etmek değil, her alandaki bozuklukları düzeltmektir. Fakat bu ıslah faaliyetleri esnasında da düşündüğü ve uygulamayı planladığı bir konuda, daha uygun bir alternatifle karşılaştığı zaman, onu reddetme yoluna gitmemiş, aksine, uygulamaya koymuştur. Bk. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Türk Dili Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 246.

hâtırlardan ibârettir. Ayrıca bu yeni değerler sistemi, Peygamber'in Mekke'de oluşturduğu kolay ve hür hayattan çok farklı olarak, kesin ve sert bir şekle sokulmuştur.²⁴¹

M. Âsım Köksal ise İslâm'ın genel esaslarının doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'e dayandığını, Kur'ân'ın açıklayıcısı olan Peygamberimiz'in zamanından beri bilinen ve yaşanılabilen sünnetin, birinci ve ikinci asırda birden bire ortaya çıkarılmadığını, zaten mevcut olanın korunması amacıyla yazılı hale getirildiğini belirtmiştir. Sünnetin bir araya toplanmasına ise Hz. Peygamber hayattayken başlanmıştır.²⁴²

2. Abdest

Abdest konusunu ele alan bazı Batılı müellifler, İslâm'da gerek abdest gerekse temizlikle ilgili diğer hususların Hz. Peygamber tarafından Yahûdi, Hıristiyan ve hatta putperest Arap kaynaklarından alındığını ve bu geleneklerin etkisi altında geliştiğini iddia etmektedirler.²⁴³ Ancak bu iddialar, onların İslâm'ın orijinal ve semâvî bir din olmadığı, Hz. Peygamber tarafından sözü edilen kaynaklardan iktibas edilerek uydurulduğu tarzında öteden beri bilinen, ilmî olmaktan uzak art niyetli düşüncelerinin bir uzantısıdır. Bazı hadislerde de belirtildiği üzere İslâmiyet esasen kendisinden önceki semâvî dinlerde abdestin bulunduğunu doğruladığı gibi, bu hak dinlerdeki hükümler, Allah ve Resûlü tarafından neshedilmeyerek geçerliliklerini korudukları ölçüde İslâm fikhında fer'î hükümlerin bir kaynağı sayılmıştır. Bu durum, İslâmiyet'in kendisinden daha önceki semâvî dinlerin doğrulayıcısı, mirasçısı ve Allah tarafından kemâle erdirilmiş son şekli olarak takdim edilmesinin de bir sonucudur.²⁴⁴ Ancak bu gerçeği kabul etmeyen Caetani, diğer birçok Oryentalist gibi abdest, namaz gibi en temel ibâdetlere şüphe düşürmeye çalışmıştır. Örneğin abdeste, başta Ebû Hüreyre olmak üzere en genç sahâbîler tarafından şekil verildiğini ve abdestin Peygamber tarafından tebliğ edilmiş olan şekli ile bugünkü şekli arasında büyük farklar bulunduğunu iddia

²⁴¹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 242-246.

²⁴² Köksal, *Reddiye*, s. 25-26.

²⁴³ Abdülkadir Şener, "Abdest", *DİA*, I, 68-70.

²⁴⁴ Abdülkadir Şener, "Abdest", *DİA*, I, 68-70.

etmiştir.²⁴⁵ Abdestten ilk defa yalnız Medenî sûrelerde bahsedildiğinden, abdestin yalnızca Medine devresinde alındığı sonucuna varmıştır.²⁴⁶

M. Âsım Köksal ise bütün Müslümanların bilmek ve her gün defalarca işlemekle mükellef oldukları farz bir ibâdetle değişiklik yapılamayacağını mantîken açıklamış, abdest, namaz gibi farzların Kur'ân-ı Kerîm'e dayandığını belirtmiştir.²⁴⁷ İslâm'ın ilk devirlerindeki abdestle bugünkü kıyaslandığında ise, herhangi bir değişiklik yoktur. Abdeste ait hadisler, Caetani'nin zan ve iddia ettiği gibi sadece Ebû Hureyre tarafından değil genç, ihtiyar birçok ashab tarafından da rivâyet edilmiştir. Ashab Peygamber'den abdeste dair ne görmüş ve ne işitmişse onları, olduğu gibi haber vermiştir. Köksal ayrıca Caetani'nin tek delili olan âyetin (Maide 5/6) nüzûl sebebinin abdest veya gusûl yerine, teyemmümle namaz kılmaya ruhsat vermek olduğunu bildirmiştir.²⁴⁸ Kaldı ki namaz İslâm'ın ilk ibâdetlerinden birisi olup, Mekke dönemindeyken farz kılınmıştır. Hz. Peygamber'in zaman zaman Hz. Ali'yi de yanına alarak Mekke dışındaki vadilerde akşam namazını kıldığı ve hava karardıktan sonra döndüğü nakledilmektedir. İlk Müslümanlar da Mekke içinde gizli yer bulamadıklarında şehir dışına çıkıp ıssız yerlerde veya mescid haline getirdikleri Erkam adlı sahâbînin evinde namaz kılmışlardır.²⁴⁹ Dolayısıyla abdest, namazın vazgeçilmez bir rüknu olduğuna göre abdestin Mekke dönemiyle alakalı bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz. Bu husus da Caetani'nin görüşlerinin temelsizliğini ortaya koymaktadır.

Bu tarihî gerçeğe rağmen Caetani, namazdan evvel abdest alma işinin bir zamanlar ancak Cuma toplantılarından önce yapıldığını, hatta abdest alınmadan kılınmış namaz hatıralarının bile var olduğunu iddia etmiştir. Bu iddialarda bulunurken namaz kılma hükmünün Mekke döneminde farz kılındığını her nedense hiç aklına getirmemiştir. Ona göre Peygamber, abdest almadıkları veya namaz kılmadıkları için

²⁴⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c.I, s. 132.

²⁴⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 242-246.

²⁴⁷ Mûsa Carullah Bigiyef'e göre, İslâm'da her hüküm önce sünnetle ortaya konmuş, Kur'ân âyetleri ise daha sonra Hz. Peygamber'in o konudaki söz, fiil ve takrirlerini tespit ve te'yid etmiştir. Örneğin abdest, namazın en önemli şartı olduğu halde Kur'ân'daki abdest âyeti, ancak hicretin altıncı senesinde nazil olmuştur. Oysa âyet gelmeden yıllar önce, abdestin namazın şartı olduğu zaten sünnetle belirlenmiştir. Hem Hz. Peygamber'in hem ashabının tek vakit namazı bile abdestsiz kılmadığı bilinen bir gerçektir. Öyleyse abdestin farziyeti önce sünnetle olmuştur. Bk. Mûsa Carullah Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne*, trc. Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009, s. 8.

²⁴⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 324-327.

²⁴⁹ Abdülkadir Şener, "Abdest", *DİA*, I, 68-70.

mü'minleri hiçbir zaman uyarmamıştır.²⁵⁰ Dolayısıyla abdest ve namazın çok da önemli olmadığını, ileri sürmüştür.

M. Âsım Köksal İslâm'da abdestsiz namazın kesinlikle olmadığını ifade etmiştir.²⁵¹ Hz. Peygamber ilk günden itibaren abdest alıp namaz kılmış ve kendisine iman edenlere de kıldırmıştır. Bu durum Kur'ân'la ve tarihî kaynaklarla sabittir. Ayrıca Köksal, Müslümanların, değil ibâdet için abdest almadıklarından, hatta aldıkları abdestlerindeki kusurlarından dolayı bile azaba uğrayacaklarına bu nedenle Hz. Peygamber'in onları sık sık uyardığına dair hadislerden örnekler vermiştir.²⁵² Dolayısıyla Peygamberimiz Mekke'de peygamberliğinin ilk gününden itibaren abdest almaya ve namaz kılmaya başlamış, sahâbe de bu konuda gerekli hassâsiyeti göstermiştir.

Caetani abdest konusunda İslâm'ın Yahûdiliğin etkisinde kaldığını, hatta abdestin onları İslâmiyet'e kazandırmak için va'zedildiğini ileri sürmüştür.²⁵³ Köksal bu iddiaya cevap vermemiş olsa da Caetani'nin benzer görüşlerine şiddetle karşı çıktığından bunu da kabul etmeyeceği söylenebilir.

3. Kiblenin Değiştirilmesi ve Ezan

Caetani, namaz kılarken kibleye yönelmenin de Yahûdilerden alındığını iddia etmiştir. Çünkü Caetani'ye göre, Peygamber başlangıçta Yahûdilerin kendisine inanmalarını ümit ediyordu. Hatta onları davasına kazanmak ve kandırmak maksadıyla da Kudüs'e doğru namaz kılıyordu.²⁵⁴ Ancak bu iddianın geçerli olabilmesi için, Peygamberimiz'in Mekke döneminden itibaren Kudüs'e yönelmiş olması gerekirdi. Oysa biz biliyoruz ki Hz. Peygamber Mekke dönemindeyken Kudüs'e doğru yönelmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber risâletinin ilk yıllarında direkt Kâbe'ye yönelerek de namaz kılmıştır.²⁵⁵

²⁵⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 253-258.

²⁵¹ Köksal, *Reddiye*, s. 390.

²⁵² Köksal, *Reddiye*, s. ss. 404-406.

²⁵³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 264-268.

²⁵⁴ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 264-268.

²⁵⁵ İbn İshak, *Siyer*, trc. Sezai Özel, Akabe Yayınları, İstanbul 1988, s. 21-68.

Ayrıca görünen o ki Caetani kıblenin değiştirilmesini de, Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra Yahûdilerin kendisinin tebliğleriyle alay ederek Peygamberliğini kabul etmemesine, bu nedenle Peygamber'in onlara kızmasına bağlamaktadır. Hâlbuki Yahûdiler ve Müslümanlar arasındaki bu gerginlik ve düşmanlık 625 yılında başlamıştır. Kible ise, vahiyle 623 yılında Mekke'ye döndürülmüştür.

Caetani'ye göre Kâbe bir putperest mâbedidir. O, Peygamber'in Kâbe'ye ilâhî bir temel tespit etmek için İbrâhim ve İsmâil peygamberleri Arapların atası olarak gösterdiği düşüncesindedir.²⁵⁶

M. Âsım Köksal, Caetani'nin kibleye yönelme uygulamasının Yahûdilerden alınmış olduğu iddiasına, kibleyi tanımlayarak, kible'nin değiştirilmesi olayında gelen âyetlerin (Bakara 2/142-145) kıblenin öteden beri Ehl-i Kitap tarafından da bilinen ilâhî bir emri gösterdiğini belirtmiş, ancak niçin değiştirildiğinin kritiğini yapmamıştır.²⁵⁷ Köksal burada sadece Kur'ân'ı delil olarak göstermiştir. Hâlbuki Caetani, Kur'ân'da konuya dair ifadelerin, sonradan Arap ırkına bir şeref gelmesi için ilave edildiğini düşünmektedir.²⁵⁸ Esasen Hz. Peygamber'in risaletinden önce de Araplar Kâbe'yi Allah'ın evi olarak kabul ediyorlardı. Hz. Muhammed de bazı istisnalar olmakla beraber, Kâbe'de hac ibâdetini diğer hemşehrileri gibi yapmaktaydı.²⁵⁹

Caetani'ye göre namaz için ezan okutturulması da Yahûdilerden alınmıştır, çünkü hicretten önceki âyetlerde bu konuya temâs edilmemiştir.²⁶⁰

Âsım Köksal, Kalem sûresinin 43. âyetinden hareketle ezanın şu veya bu şekilde Mekke'de okunduğunu, herkesin namaza dâvet olunduğunun öğrenildiğini ifade etmiştir.²⁶¹ Hicret gerçekleşinceye kadar namaz için insan sesiyle çağrıda bulunulduğu,

---

²⁵⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. II, s. 125-127.

²⁵⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 403-404.

²⁵⁸ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 140-144.

²⁵⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, trc. İhsan Süreyya Sırma, Beyan Yayınları, İstanbul 1992, s. 29-44.

²⁶⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. II, s. 125-127.

²⁶¹ Köksal, *Reddiye*, s. 404.

ancak namaz vakitlerini bildirmek için başka bir yol düşünülmediği bilinmektedir.²⁶² Elbette bu durum ezanın Yahûdilerden alınmış olduğu anlamına gelmez.

4. Namazın Esâsı ve Tarzı

Caetani, Kur'ân-ı Kerîm'de, namaz hakkında kesin bir tâlimat boşluğu bulunduğunu, Kur'ân'da namazın esâsından ve tarzından hiç bahsedilmediğini ileri sürmüştür. Ona göre, Peygamber ilk dönemlerde insanları yeni dine dâvet etmek için namazın üzerinde durmamıştır. Bu iddialarından hareketle Caetani namazın İslâmiyet'te önemli bir unsur olmadığı sonucuna varmıştır. Sûrelerdeki tâlimat eksikliği ise, Ebû Hureyre ve diğer genç ashab tarafından sonraki dönemde giderilmiştir. Dolayısıyla Caetani'ye göre, Peygamber'in tarif ettiği ve ümmetine bıraktığı namaz ile bugünkü namaz arasında ciddî farklılıklar vardır.²⁶³

M. Âsım Köksal namazın önemsenmediği iddiasına, Kur'ân âyetlerinden ve tarihî kaynaklardan örneklerle cevap vermiştir. Ona göre, Peygamberimiz görevini yerine getirmiştir. Namaz bilinen şekliyle Peygamberimiz'in zamanından bu yana kılınagelmıştır. Köksal Caetani'nin, namazın Kur'ân'da çok küçük bir yer tuttuğu bu konuda mevcut on iki sûrenin dördünün Mekkî, sekizinin Medenî olduğu, namazdan da ilk defa ancak İsrâ sûresinde (âyet 80) bahsolunduğu, bunun ise Mekkî sûrelerin en sonuncularından biri olduğu iddiasına, Mekkî sûrelerden örnekler vermiştir. Bu âyetlerin haricinde de namazı başka kelimelerle ifade eden âyetlerin de var olduğunu bildirmiştir.²⁶⁴ Ayrıca Köksal, salât kelimesinin Kur'ân'da daima bilinirliği ifade eden mârife olarak gelmesini de delil olarak göstermiştir.

M. Âsım Köksal İslâmiyet'in ibâdetle ilgili hükümlerinin, Peygamberimiz'in sağlığında tesbit edilmiş olmadığı iddiasının da, ashabın müşâhedeyle dayanan söz ve davranışlarıyla çeliştiğini ifade eden örnekler vermiştir. Bu örnekler Peygamber'in hayatında namaz şekil ve tarzının kesin bir şekilde tesbit edildiğinin delilleridir.²⁶⁵

²⁶² Sariçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 119.

²⁶³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 242-246.

²⁶⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 333-335.

²⁶⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 253-258.

5. Namazların Vakti ve Sayısı

Namaz vakitleri de sık sık eleştirilere hedef olan bir husustur. Caetani Peygamber zamanında namaz vakitlerinin belirli olmadığını iddia etmiştir. Hatta ona göre Ömer b. Abdulaziz (717-720) devrinde bile bu konu belirsizdir.²⁶⁶ Köksal ise namaz vakitlerinin Peygamberimiz zamanından beri biline geldiğini belirtmiş, beş vakit namazın belirli vakitlerde kılınmasının gerekliliğini bildiren hadislerden örnekler vermiştir.²⁶⁷ Kaldı ki âyetlerde de namaz vakitleri genel hatlarıyla bildirilmiştir.

Caetani, Mekkî sûrelerde ibâdet emrinin kesin bir emir şeklinde bulunmadığını, günün çeşitli saatlerinde ibâdet için bir teşvikten ibâret olduğunu, yalnız bir âyette iki, diğer birinde de üç kere ibâdetten bahsolunduğunu, en çoğunun ise dört olduğunu, beş vakit namazdan hiç bahsedilmediğini, müfessirlerin imânın manasını genişleterek beş sayısına ulaştıklarını iddia etmiştir.²⁶⁸ Buna mukabil Köksal, Mekkî sûrelerde ibâdet emrinin kesinliğini âyet mealleriyle açıklamıştır. Ancak başlangıçta günlük iki vakit namaz (sabah ve ikindi) olduğunu da göz önünde tutmak gerekir.²⁶⁹ Ayrıca Köksal, Kur'ân'ın ilk sûrelerinde ibâdetten ve her günkü namaz sayısından hiç bahsedilmediğini söyleyen Caetani'nin, iddialarında çelişkiye düştüğünü belirtmiştir. Köksal, Hûd sûresinin 114. âyetinde de “zülfe” kelimesinin çoğul olmakla birlikte en az üç vakte işaret ettiğini²⁷⁰, bunun Arab gramerinin gereği olduğunu da ifade etmiştir.²⁷¹

Caetani'nin Mekkî sûrelerde namaz kılmanın yalnız Peygamber'e emredildiği ve mü'minlere böyle bir emir verilmediği, ancak namaz kılmak emrinin bütün mü'minlere genişletildiği iddiasına Köksal, Kur'ân'dan hareketle namazın bütün Müslümanlara farz oluşunu açıklamıştır.²⁷²

²⁶⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 132.

²⁶⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 327-332.

²⁶⁸ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 132.

²⁶⁹ Muhammed Hamidullah, *Resûlullah Muhammed*, trc Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 76.

²⁷⁰ Muhammed Hamidullah âyetlerde ayrı ayrı iki, üç, dört vakit namazdan bahsedilmesinin hikmetini; tanınan ve imkânıyla hakkını kötüye kullanmayacak namuslu bir insanın içinde bulunabileceği gerçek ve objektif bir imkânsızlık sebebiyle daha fazlasını yapmaya güç yetmemesi ile açıklamıştır. Ekvatorial ve sıcak bölgelerde beş vakit namazın gayet belirgin ve elverişli aralıklarla birbiri arkasına gelmesine mukabil, Kutuplara yakın ve soğuk bölgelerde anormal gün ve iklim şartları olup âyetlerin bu hususa işaret ettiğini belirtmiştir. Bk. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi I-II*, c. II, s.729.

²⁷¹ Köksal, *Reddiye*, s. 358.

²⁷² Köksal, *Reddiye*, s. 359.

Caetani, zaten Peygamber'in kendisinin bile namazı her zaman düzenli olarak kılmadığını Vedâ Haccı esnasında olduğu gibi seyahatlerde, hangi yerde, hangi saatte kolay olursa orada ve o zaman namaz kıldığını iddia etmiştir.²⁷³ M. Âsım Köksal ise, Peygamberimiz'in Vedâ Haccı esnasında öğle namazını ikindiyle, akşamı da yatsıyla birlikte kılmış, kıldırılmış olmasının, kendisinin namazı her zaman düzenli kılmadığını veya namaz vakitlerinin belirli olmadığını değil, belki hac ibâdeti esnasında öğle ile ikindiye, akşam ile yatsıyı birleştirerek kılmanın hükmünü verdiğini ve hacda böyle yapmanın ayrıca bir ibâdet olup, bugün de bu şekilde hareket edildiğini belirtmiştir.²⁷⁴

Caetani, hadis kitaplarında örneğin *Sahîh-i Buhârî*'de, beş vakit namazın kılınmasını emreden kesin ve güvenilir bir hadise rastlamadığını iddia etmiştir.²⁷⁵ Köksal ise, Caetani'nin hadis kaynakları arasında *Sahîh-i Buhârî*'yi en eski ve en güvenilir bir kaynak olarak ele aldığını söylediği halde, onu gereği gibi incelemeyi eserde namaz tarzına dair bilgileri içeren 50 değil, 200 den fazla hadis olduğunu bildirmiştir.²⁷⁶

Caetani, kabîlelere gönderilen elçilere Peygamber tarafından, namaz ve İslâmiyet'in genel esasları hakkında verilen tâlimatın, birinci ve ikinci asır fıkıhçıları tarafından uydurulduğunu, bunun mükemmel bir ilâhiyat temeli tesbit etmek isteyen Müslüman kelamcılarının gayretlerinin eseri olduğunu iddia etmiştir.²⁷⁷ Köksal Caetani'nin Muaz b. Cebel (ö. 18/640)'e Hz. Peygamber'in verdiği tâlimatı inkâr edemeyeceğini, İslâmiyet'i kabul eden kabîlelere Peygamberimiz tarafından verilen ve İbn Sa'd tarafından tesbit edilen yazılarda namaz vakitlerinden, bahsedilmiş olduğunu, Caetani'nin dahi bu kaynakları doğruluklarına inanarak kitabına aktardığını bildirmiştir.²⁷⁸

6. Miracta Namazın Beş Vakit Olarak Belirlenmesi

Caetani, her gün beş vakit namazdan bahseden tek hadisin Enes b. Mâlik gibi şüpheli bir râvîye isnad edilen hadis olduğunu, bu hadisin Mirac ve Muhammed'in

²⁷³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 132.

²⁷⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 386-390.

²⁷⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 252.

²⁷⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 366-370.

²⁷⁷ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 346-351.

²⁷⁸ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. VII, s. 13-87.

Allah ve Mûsa ile her günkü namaz meselesi hakkındaki mülâkatına ait manasız bir menkîbeyi içerdiğini iddia etmiştir.²⁷⁹

M. Âsım Köksal, Mirac ve Hz. Mûsa ile mülâkat gibi metafizik bir olayın fizik kanunlarına göre değerlendirilmemesi gerektiğini, beş vakit namazın misal âleminde elli vakit namaz hükmünde bulunduğunu, her gün elli vakit namaz kılınmış gibi olacağını anlatıldığını, bunda da bir manasızlık düşünölemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca İsrâ ve Mirac olaylarının tek râvîsinin de Enes b. Mâlik olmadığını belirtmiştir.²⁸⁰

Mirac hakkında anlatılanların hepsi Buhârî'nin Enes'ten naklettiği hadise dayanmaktadır. Süleyman Ateş'e göre bu rivâyette gerek metin gerek anlam bakımından sakatlıklar vardır. Olay bir rüya şeklinde anlatılsa da gerçeklere ters düşen şeylerle doludur. Allah namazı, farz kıldıktan sonra Hz Muhammed'in Hz. Mûsa'nın sözüyle Cebrâil'e danışması, beş kere Allah'a dönüp "Ya Rabbi bunu bizden hafiflet" demesi akıl ve mantığın kabul edeceği bir şey değildir. Allah, verdiği emri henüz tebliğ etmeden değiştirir mi? Değiştirecekse niçin emretsin? Verdiği emri şartların değişmesiyle değiştirmesi, yani nesh ve tebdîl etmesi, sosyolojik kurallara uygundur. Fakat emrini, daha tebliğ edilmeden, aradan zaman geçmeden geri alması makul değildir.²⁸¹

7. Cuma Namazı

Caetani, Cuma namazı hakkındaki âyette sadece bir toplantı gününden bahsedildiğini, davet başladığı zaman mü'minlerin Allah'ı zikretmelerinin emredildiğini, namaza işaret edilmediğini, âyetin haftada bir kere inananları toplantı yapmaya çağırdığını iddia etmiştir.²⁸²

M. Âsım Köksal ise, Cuma sûresinin 9-10 âyetlerinin mealini vererek Caetani'nin davetin namaz için yapıldığını apaçık gösteren "lissalâti" kelimesini atladığını, Kur'ân'da zikrullah tabirinin namaz manasına geldiğinin de olduğunu bildirmiştir. "Terekûke kâimen" îtâbının da, Cuma namazının terkine ait olmadığına,

²⁷⁹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 253.

²⁸⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 367.

²⁸¹ Ateş, *Gerçek Din Bu I-II*, c. II, s. 208-210.

²⁸² Caetani, *İslâm Tarihi*, c. III, s. 252.

Nur sûresi 37. âyetinden önce meydana gelen bir olaya işaret ettiğine dikkati çekmiştir.²⁸³

Sonuç olarak M. Asım Köksal namazın, Kur'an-ı Kerim'le hadisle, tarihî vesikalarla sabit bir farz, aynı zamanda tarihî bir olay olduğunu, Caetani'nin dahi farkında olmasa da muteber kaynaklara dayanarak bu durumu kitabında ifade ettiğini belirtmiştir.²⁸⁴

II. HADİSLERLE İLGİLİ İDDİALAR

Oryantalistlerin sünnete yönelik itirazlarının temeli geçmiş dönemlere dayanmaktadır. Esasen ilk asırlardan itibaren sünnetin tespiti ve anlaşılmasına yönelik tartışmalar yapılmaktadır.²⁸⁵ Ancak, 1800'lü yıllardan sonra tartışmalara Oryantalistler de katılmaya başlamıştır. Muhammed Ebû Şehbe'ye göre Oryantalistlerin amacı, sünnetin saf dışı bırakılmasıdır. Bu durum, Kur'ân'ın da pek çok âyetinin anlaşılmasına sebep olacağından, İslâm dinini yıkmaktan farksızdır.²⁸⁶ Dolayısıyla müsteşriklerin sünnete hangi yönleriyle itiraz ettiklerinin çok iyi tespit edilmesi gerekir. Caetani, eleştirilerini aşağıdaki hususlarda yoğunlaştırmıştır:

A. Sünnetin Önemi ve Dinde Kaynak Oluşu

Kur'ân ve sünnet, İslâm dinini meydana getiren ve birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir bütünün iki parçası gibidir.²⁸⁷ Hz. Peygamber sadece vahyi tebliğ etmek, yani Allah'tan aldığı mesajları insanlara aktarmakla değil vahyi tebyin etmek, uygulamakla da yükümlüdür. Dolayısıyla salt postacı ve aktarıcı konumunda kalmayan, Kur'ân'ın içeriğini insanlara anlatan ve öğreten Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri olan sünnet, bu noktada önem kazanmaktadır.²⁸⁸ Bu da sünnetin Müslümanlarca bilinmesini gerektirir.

---

²⁸³ Köksal, *Reddiye*, s. 360-361.

²⁸⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 404-406.

²⁸⁵ İbn Kuteybe eserinde bu iddiaları ve iddia sahiplerini ortaya koymuştur. Bk. İbn Kuteybe, *Hadis Müdâfaası*, s. 19-121.

²⁸⁶ Muhammed Ebû Şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, s. 46.

²⁸⁷ Saffet Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 24.

²⁸⁸ Muhammed Tahir Hekim, *Sünnetin Etrafındaki Şüpheler*, trc. Hüseyin Aslan, Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s. 19.

M. Âsım Köksal da sünnetin işlevine ve önemine işaret ederek, Kur'ân-ı Kerîm'in ve Peygamberimiz'in emir ve tavsiyelerinden ötürü Müslümanların onu öğrenmek ve uygulamakla mükellef olduklarını bildirmiştir.²⁸⁹ Köksal, Peygamberimiz'in Vedâ Hutbesi'nde Müslümanlara sünneti bırakmış olduğunu ifade etmesinin, onun ashab tarafından bilinirliğini gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca Köksal sözlerine, sadece Peygamberimiz'in sağlığında değil, vefatını takip eden ilk devirde de sahâbenin sünnete bağlılığının devam ettiğini, herkesin gördüğü ve bildiği ile amel ettiğini, bilmediğini ise birbirinden sorup öğrendiğini de eklemiştir.²⁹⁰ Tabîîn devrinde de bu durum değişmemiştir. Hatta Âsım Köksal, Hz. Peygamber'in devrinden uzaklaştıkça sünnetin öğrenilmesine daha çok ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.²⁹¹ Yani Müslümanlar ilk zamandan itibaren Allah'ın kitabını nasıl kabul etmişlerse, Hz. Peygamber'in sünnetini de öyle benimsemişlerdir. Bu da, dinde Kur'ân'dan sonra ikinci hüküm kaynağının sünnet olduğunu göstermektedir.²⁹²

Caetani ise, Peygamber tarafından ilk etapta hadislerin yazımının yasaklandığını, hatta daha önce yazılmış olanların yok edilmesini istediğini²⁹³ bildirmiş, bu durumdan hadislerin sonraki nesillere devredilmesine gerek olmadığı sonucunu çıkarmıştır.²⁹⁴ O, hadislerin güvenilirliği açısından yazıya geçirilmesi gerektiğini savunmuş, ancak Peygamber'in sağlığında bu işe girişilmediğini belirterek hadislerde şüphe uyandırmaya çalışmıştır. Neticede Peygamber'in, aslında hadis yazımına önem vermediği için yazı

---

²⁸⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 20.

²⁹⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 21.

²⁹¹ Köksal, *Reddiye*, s. 24.

²⁹² Muhammed Accâc el-Hatîb, *Sünnetin Tesbiti*, Akademi Yayınları, trc. Mehmet Aydemir, İzmir 2005, s. 42.

²⁹³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 90.

²⁹⁴ Muhammed Ebû Şehbe'nin Abdülgânî Abdülhâlik'ten naklettiğine göre, sünnetin yazımının yasaklanması onun delil olmadığı anlamına gelmez. Hz. Peygamber, sünnetin Kur'ân'la karışması, sahâbenin yazdıklarına güvenerek ezberleme özelliklerini yitirmesi, az sayıda yazı bilenlerin gayretlerini Kur'ân'dan çok sünnete yöneltmesi ve sünneti kaydederken hata etmesi endişelerinden hareketle önce sünnetin yazımını yasaklamış -ki yasağın genel olmadığını onun sağlığında da hadis yazıldığını ifade eden pek çok delil vardır-endişeler ortadan kalktığında, yazıma izin vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, c. II, s. 257-267.

işinin geç bırakıldığını²⁹⁵, dolayısıyla tedvin edilen hadislerin ona ait olmayıp sonraki devirlerde uydurulduğunu iddia etmiştir.

B. Hadislerin Yazıya Geçirilerek Korunması

Sünnetin delil oluşu dolayısıyla sahâbe, sünneti kusursuz bir şekilde muhafaza etmeye ve böylece tabîne devretmeye özen göstermiştir.²⁹⁶ Böylece sünnet davetin ilk günlerinden itibaren Kur'ân'ın yanı başında yayılmaya başlamıştır.

Mustafa Âsım Köksal da, hadislerin genellikle lafzen bazen de mânen ezberlenip korunduklarını, ashabin hadis ezberlemeye çok önem verdiğini belirtmiştir.²⁹⁷ Ancak Caetani, hadislerin ezberlenmiş olmasını güvenilirlikleri açısından yeterli görmemektedir.²⁹⁸

Hadislerin adâlet ve zabt özelliklerini taşıyan sahâbîlerce rivâyet edilmesi güvenilir bir yoldur, ancak tek yol da değildir. Zaten sahâbe, hadisleri sadece ezberlemekle yetinmeyip müzâkere etmiş, pratiğe dökmüş, yazmaya gayret etmiştir.²⁹⁹

Nitekim Köksal da, Peygamberimiz'in zamanından itibaren hadislerin kısmen de olsa yazıya geçirildiğini, hatta bu durumu Caetani'nin dahi kitabında kabul ettiğini bildirmiştir.³⁰⁰

C. Hadislerin Tedvini

Caetani, hadislerin tedvin işinde geç kaldığını birçok defa belirterek, hadislerin çoğunun Peygamber'in söz ve fiillerini temsil etmediği, onun çağdaşlarının ve sonraki

²⁹⁵ Mustafa Genç'e göre müsteşrikler, genel olarak hadislerin geç dönemde yazıyla tespit edilmesini sünneti Kur'ân'ın otoritesiyle aynı kılma düşüncesine bağlamışlardır. Bk. Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, s. 71.

²⁹⁶ el-Hatîb, *Sünnetin Tesbiti*, s. 77.

²⁹⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 24-25.

²⁹⁸ Muhammed Ebû Şehbe, kitabında ezber ile yazının önem derecelerini karşılaştırarak yazının zan ifade ettiği için seviye bakımından ezberin altında olduğunu, bu nedenle usûl âlimlerinin işitilerek alınan bir hadisle yazılı olanın çelişmesi durumunda, birinciyi tercih ettiğini belirtmiştir. Bk. Ebû Şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, c. II, s. 225.

²⁹⁹ Ancak yazıya dayalı rivâyetin yoğunluğunun artmasıyla birlikte, şifâhî rivâyet ortamındaki problemler farklı bir şekilde kendini hissettirmiştir. Sözlü rivâyet döneminde söz üzerindeki hafızaya dayalı kusur ve hatalar, yazı ile sabitlenmiştir. İnsânî zaaflar, sözü yanlış anlama ve tam olarak işitememe, Hz. Peygamber'in söz ve davranışındaki maksadı kavrayamama ve yanlış yorumlama gibi sebepler, ravinin hadis üzerinde tasarrufta bulunmasını gerektirdiğinden hadislerin güvenilirliği konusunda bazı problemler doğmuştur. Bk. Süleyman Doğanay, *Hadis Rivâyetinde Râvî Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, İslâmî Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2009, s. 102-103.

³⁰⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 25-28

nesillerin uydurmaları olduğu şüphesini uyandırmaya çalışmıştır. Bu amaçla Caetani, Peygamberin çocukluğu, Peygamberlik görevinin başlangıcı gibi en eski döneme ait hadislerin hiç birinin tam bir isnadın bile, olayı gözleriyle görmüş olan bir şahite kadar çıkmadığını, olsa olsa Peygamber'in vefatına yakın onu tanımış ashab nesline ulaştığını, bu şahitlerin naklettiklerinin ise ancak hicretin birinci senesiyle başladığını iddia etmiştir.³⁰¹ Dolayısıyla Caetani'ye göre ilk Müslümanlar, bilmediklerini kendi arzuları doğrultusunda tamamlayarak daha ilk devirlerden itibaren hadis uydurmuş olabilirler.

M. Âsım Köksal, müşâhedenin önemine işaret etmekle birlikte, olaylara şahit olmamanın onların doğru olmadıkları veya eksik anlatıldıkları anlamına gelmeyeceğini dile getirmiştir. Ona göre, Hz. Peygamber'e en yakın isimlerden birisi olan Hz. Ebû Bekir bile, tam olarak bazı hususları bilmeyebilir. Zaten eğer müşâhede şartsa, Caetani de kitabını yazarken kurala uymamıştır.³⁰²

Caetani, tedvine yönelik şüpheler oluşturmak için ayrıca Urve b. Zübeyr'in, hicretin birinci asrın sonlarında sahih hadislerle birlikte uydurma hadisleri de toplayarak bunlara bir düzen vermeye çalışan kişilerin birincilerinden olduğunu da iddia etmiştir.³⁰³ Köksal ise, Urve b. Zübeyr hakkında bilgi vererek³⁰⁴ hadis tarihinde Urve'nin ilk müdevvin veya musanniflerden olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmadığını ifade etmiştir. Zaten bizzat Hz. Peygamber'in yazdırdıkları ile onun teşvikleri neticesinde sahâbe tarafından derlenen hadis mecmuaları, hadislerin Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde tedvin edilmeye başladığını göstermektedir. Ancak tabiîn devrinde hadislerin toplanıp bir araya getirilmesi zorunlu hale gelmiş ve genelleşmiş neredeyse resmiyet kazanmıştır. Köksal bu durumu örneklerle açıklamıştır.³⁰⁵ Ayrıca bütün hadisçi ve tarihçilerin kayd ettiklerine göre, hadisi bir araya getirme işine resmen Emevî halifelerinden Ömer b. Abdülaziz devrinde başlanmış, tedvinde başkaları da bu işle görevlendirilmesine rağmen, birinci asr sonuna doğru İmam Zührî (ö. 124/742) başarılı

---

³⁰¹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 75.

³⁰² Köksal, *Reddiye*, s. 56-61.

³⁰³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 73-74.

³⁰⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 38-41.

³⁰⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 28-29.

olmuş, hadis mecmuaları da İslâm memleketlerine gönderilmiştir.³⁰⁶ M. Âsım Köksal, Zührî'den sonra hadis tedvin işinin çok geliştiğini, birçok kişinin hadis cem ve tedvin ettiklerinin bildirildiğini, hicretin ikinci asrıdan itibaren müsned yazma devrinin başladığını, genel kabule göre hadislerin sınıflandırılması işinin Buhârî'de en üst düzeye ulaştığını bildirerek ilk hadis kitaplarından son zamanlarda ele geçenlerle, meşhur altı hadis kitabı hakkında bilgi vermiştir.³⁰⁷ Yani Köksal'a göre, özel bir anlamda hadis tedvini Hz. Peygamber döneminde başlamış, sahâbe asrında ve tabiîn asrının ilk yıllarında gelişmiş, sonlarına doğru ise genel bir nitelik kazanmış, üçüncü asrın sonlarına kadar bu gelişme sürmüş ve tamamen olgunluğa kavuşmuştur. Ancak bu durum elbette nakledilen veya tedvin edilen hadislerin hepsinin doğru ve güvenilir olarak kabul edildiği anlamına gelmez. Bu nedenle hadis âlimleri, bir rivâyetin doğruluğunu tahkik etmek için tedvin faaliyeti devam ederken sistematik bir tenkit ilmi de geliştirmişlerdir.³⁰⁸

D. İsnad Usûlü

Hadisler tedvin edilirken gelişigüzel alınmamış, özellikle isnad tenkîdine çok önem verilmiştir. Ancak Oryantalistler hadislerin büyük bir bölümünü İslâm'ın birinci ve ikinci asırlarında yaşadığı siyâsî, sosyal ve dînî gelişmelerin ürünü olarak görmüşlerdir.³⁰⁹ Bu nedenle de isnadın ilk devirlerde kuralsız olup sonradan geliştiğini iddia etmişlerdir.

Caetani de Peygamber'in sözlerini ve hareketlerini nakletmek usûlü olan isnadın, Peygamber'in ölümünden sonra hicri 50-100 seneleri arasında Müslümanlar tarafından uydurulduğunu iddia etmiştir.³¹⁰

M. Âsım Köksal ise, sünnetin Peygamberimiz'in zamanından beri bir kaynak olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla hadisin ayrılmaz parçası isnad da ilk günden itibaren vardır.³¹¹

³⁰⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 38-39.

³⁰⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 40-42.

³⁰⁸ Muhammed Takî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, trc. Mehmet Özşenel, Akademi Yayınları, İstanbul 2007, s. 121-122.

³⁰⁹ el-Hatîb, *Sünnetin Tesbîti*, s. 241. Bu konu hakkında Schact'ın görüşleri için bk. Mehmet Emin Özaşar, *Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar*, Araştırma Yayınları, Ankara 1999, s. 74; Winc'in görüşleri için bk. Ebû Şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, c. II, s. 113.

³¹⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 68-73; c. I, s. 90-91.

Caetani'nin "isnad fikir ve mefhumu en kadim hadis ile hem zaman değildir, sonradan tevellüd etmiştir"³¹² iddiasına karşılık Köksal, isnadın Peygamberimiz'in tebliğe "Cenâb-ı Hak buyuruyor ki" demeye başladığı zamandan itibaren mevcut olduğunu ve Peygamberimizin Vedâ Haccı'nda en kısa bir isnadı kullanarak ashaba örnek teşkil ettiğini bildirmiştir. Yani ilk râvî, Peygamberimiz'dir. Ashab ise, Peygamberimiz'den işittiklerini ve gördüklerini eksiltmeden, artırmadan nakletmeyi dînî bir görev bilmiş, gerçekleri gizli tutmanın vebâlinden korkmuş³¹³, bu nedenle de hadis rivâyetinde oldukça titiz davranmıştır. Ancak elbette ileriki dönemlerde, birtakım uydurma sözler ve isnadlarla bazı rivâyetlerin Hz. Peygamber'e dayandırıldığını da biliyoruz.

İsnadın sonradan uydurulduğu iddiasını ispatlamak için Caetani, Urve b. Zübeyr'in Halife Abdulmelik'e yazdığı mektupları delil göstermiş, bu mektuplarda kaynak gösterilmemesinden hareketle de o dönemde isnad kullanma âdetinin olmadığına hükmetmiştir.³¹⁴ Köksal ise, Urve'nin yazdığı bir mektupta isnadın onda sona ermesinin normal olduğunu, kaldı ki Caetani'nin isnadı inkâr için dayanmak istediği vesikalarda da, isnadın bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca tarihî olayların kaynak kullanmadan da aktarılabilceğini, bugün bile bu şekilde eser yazanların var olduğunu bildirmiştir.³¹⁵

Görünen o ki Caetani'ye göre isnad sonradan uydurulmuştur, hatta Arabistan haricindeki şehirlerden alınarak oluşturulmuştur. İsnad yeni medeniyetin ihtiyaçlarının bir sonucu olduğundan böyle bir sistem medenî olmayan Arap toplumunda ortaya çıkmış olamaz.³¹⁶ Hâlbuki Avrupalı tarihçilerin büyük çoğunluğu bunun aksini düşünmektedir. Çünkü Müslümanlar dışında herhangi bir toplumda senedin varlığı ispat edilmiş değildir. Nitekim Sprenger, isnadın İslâm'a has bir sistem olduğu yönündeki

---

³¹¹ Köksal, *Reddiye*, s. 29.

³¹² Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 68-73.

³¹³ Köksal, *Reddiye*, s. 31.

³¹⁴ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 74-75.

³¹⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 43-49.

³¹⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 72.

görüş ve düşünceleri haklı bulmakta, bu konuda hiçbir tereddüde düşülmemesi gerektiğini ifade etmektedir.³¹⁷

E. İsnadın Tarihî Gelişimi

Caetani, isnadın ne zamandan beri var olduğu ve ne gibi değişiklikler geçirdiğine dair de birtakım eleştiriler yöneltmiştir. İddialarında genel olarak İbn İshak ve Buhârî'den yola çıkmıştır. Ona göre, kaynaklar arasında İbn Hişam'ın İbn İshak'a dayanarak yazdığı *es-Sîretü'n-nebeviyye*, tarihî bir öneme sahiptir.³¹⁸

M. Âsım Köksal, Caetani'nin gördüğü kitaplar hakkında hüküm verirken görmediklerini de hesaba katmak zorunda olduğunu, siyer ve megâzi âlimleri arasında İbn İshak ve İbn Hişam en başta yer almadığı gibi, kitaplarının da alanının en kıymetlisi kabul edilmediğini belirtmiştir. Ayrıca Köksal, Müslümanların siyer ve megâziye daima önem verdiklerini, bu sahada te'lif edilen pek çok eser olduğunu, Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn* 'unda, tarihe dair 1300'den fazla kitap ismi saydığını bildirmiştir.³¹⁹ Köksal'a göre, zaten Caetani'nin amacı tarih kitapları içinde İbn İshak'ın değerini öne çıkarmak değil, işine geldiği için onu kullanmaktır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki İbn İshak ve İbn Hişam, siyer ve megâzi ile ilgili en önemli kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Çünkü bilindiği üzere ilk siyer ve megâzi çalışmaları sahâbe nesliyle başlar. Fakat onlar bu konuda müstakil kitap yazmamışlar, sadece buldukları malzemeleri bir taraftan düzensiz bir şekilde deftere kaydederken, diğer taraftan da bildiklerini sonraki kuşağa nakletmişlerdir. Siyer ve megâziye dair ilk eserleri yazmak Müslümanların ikinci nesli olan tabiûna nasip olmuştur. İlk devir siyer ve megâzi kaynaklarının ise, hadis ilminin usüllerine göre derlenmesinden dolayı taşıdığı bir sıhhat ve önem vardır. İbn İshak'ın eseri bu anlamda değerlidir.³²⁰ Ancak görünen o ki Köksal, Caetani'nin iddialarına cevap verme adına İbn İshak'ı feda etmiştir.

Caetani, İbn İshak'ın ilk hadis âlimleri gibi pek isnad kullanmadığını iddia etmiş³²¹, bu durumu da isnadın sonradan uydurulduğu şeklinde yorumlamıştır. Çünkü

³¹⁷ Raşit Küçük, "İsnad", *DİA*, XXIII, 153-159.

³¹⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 64.

³¹⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 62-63.

³²⁰ Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1997, s. 16.

³²¹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 76-77.

ona göre, eğer isnad kullanma âdeti olsaydı, en güvenilir kaynak olarak İbn İshak'ın kitabında isnada özen göstermesi gerekirdi.

Caetani'nin İbn İshak'ın metninde isnada dair ancak bazı rivâyetler bulunduğu ve ancak bunların isnadın sonraki mükemmel şekilleriyle kıyaslandıkları zaman aradaki büyük farkın derhal göze çarptığı yolundaki iddiasına karşı Köksal, İbn Hişam'daki İbn İshak isnadlarını Mamer ve Buhârî'den verdiği bazı örneklerle kıyaslamış, arada bir mübalağa farkı bulunmadığını ifade etmiştir.³²² Köksal'a göre, zaten Caetani İbn İshak'ın isnadlarında pek çok anormallikler bulunduğunu³²³ iddia etmekle onun çok fazla isnad kullandığını itiraf etmiştir. Köksal, Caetani'nin anormallik olarak nitelendirdiğinin ise tedlis olduğunu³²⁴, İbn İshak'ın tam isnad kullandığı olmakla birlikte arada sırada belirsiz isnadlarının da bulunduğunu belirtmiştir.

Caetani, İbn İshak'ın çeşitli kaynaklardan elde ettiği bilgiyi bir rivâyette toplamasını da eleştirmiştir. Hadis âlimlerinin bu nedenle onu kıymetli bulmadıklarını iddia etmiştir. Mirac, Bedir Savaşı, Kabül-Eşref'in öldürülmesi, Uhud Savaşı, Hendek Savaşı, Müreysi ve Tebük seferlerini delil olarak göstermiştir.³²⁵

M. Âsım Köksal, İbn İshak'ın okuyucuların sıkılacağını düşünerek kaynaklarını birer birer nakletmemesinin, isnad ilminden haberi olmadığı anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. İhtisar ve taktî hadis, telfikî rivâyet gibi kavramları açıklayarak siyer ve megâzi müelliflerinin telfikî çokça yaptıklarını, İbn İshak'ın kilerden mana çıkarmanın ona bir iftira olduğunu vurgulamıştır.³²⁶

---

³²² Köksal, *Reddiye*, s. 68-70.

³²³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 77-78.

³²⁴ Muhammed Hamidullah'ın da belirttiğine göre, İbn İshak'a yöneltilen en büyük eleştiri, onun hadisleri tedlis etmesidir. Ancak bu hadisle tarih arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Hadiste bütün öğeleri birbirine bağımlı bir kıssanın anlatılması istenmez. Belki her tanığın olayı bildiğine şahadet etmesi istenir. Tarihte maksat ise, olayları tam olarak birbirine bağlamak ve senetleri, açıklamaları tekrarlayarak sözü ağırlaştırmadan anlatmaktır. Bu ise İbn İshak'ın buluşu değildir. Aynı şeyi ez-Zühri de yapmıştır. Bk. Muhammed Hamidullah, "Önsöz", İbn İshak, *Siyer*, s. 21-68.

³²⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 80-81.

³²⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 77-87.

Caetani, İbn İshak'ın isnad kullanmadığını ispatlamak için örnekler de vermiştir. Bunlardan biri, Müslümanlarla Medinelî Yahûdiler arasındaki ilişkileri tespit eden vesikadır. Diğerî ise Bedir Savaşı'nda bulunanların listesidir.³²⁷

Medine Vesikası hakkında M. Âsım Köksal, Müslümanları ve Yahûdileri fiilen ilgilendirmesi itibariyle büyük bir ihtimalle birçokları tarafından kaydedilmiş bulunan bir metni, kaynaksız zikretmekte gariplik olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Köksal'a göre, İbn İshak'tan sonraki müellifler tarafından da isnad veya kaynak zikretmeden tarihî haberleri nakledenler olmuştur, ancak bunlara bakarak o dönemde böyle bir âdet yoktu denilemez.³²⁸

Köksal, Bedir Savaşı'nda bulunanların listesinde ise, İbn İshak'a ait olan sayfaların 15'e belki daha da aza düşeceğini belirtmiş, böyle bir listeyi hiçbir insan hafızasının kesinlikle zabtedemeyeceği iddiasını da, Müslümanların her devirde ciltler dolusu metinleri ezberleyebildiklerini bildirerek cevaplandırmıştır.³²⁹

M. Âsım Köksal, Caetani'nin Peygamber'in hayatına dair ilk kaynakları inceleyince, bu hükmümüzün doğrudan doğruya teyid edildiğini görüyoruz iddiasına karşılık, Caetani'nin hadis kitaplarına değil siyer ve megâzi kitaplarına başvurduğunu ifade etmiştir.³³⁰ Köksal'a göre, isnadın ne zamandan itibaren kullanılmaya başlandığı, herhangi bir değişim geçirip geçirmediği öğrenilmek isteniliyorsa siyer ve megâzi kitaplarına değil, doğrudan doğruya en eski hadis kaynaklarına başvurmak, onları devir devir takib ve *Sahîh-i Buhârî* ile karşılaştırmak gerekmektedir.

Caetani'nin İbn İshak'ı delil göstererek Buhârî'den önceki isnadı eksik ve düzensiz bir ilâve olarak gördüğünü belirtmiştik. Caetani'ye göre, hadisler ancak Buhârî devrinde mükemmel isnadlara kavuşmuşlardır. Dolayısıyla o, isnadın ikinci asrın sonlarında uydurulduğunu iddia etmiştir.³³¹ Köksal, bu iddiaya cevabını eserinin geneline yayarak vermiştir.

---

³²⁷ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 78-80.

³²⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 85-87.

³²⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 75-76.

³³⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 62.

³³¹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 85

F. Metin Tenkîdi

Müsteşriklerin ortaya attığı iddialardan bir diğeri de, Müslüman âlimlerin isnada önem verip metin tenkîdini ihmal ettikleridir.³³²

Caetani de, isnadın sonradan uydurulduğu iddiasını desteklemek ve artık muhaddislerin sadece isnad üzerinde durdukları, metin tenkîdini tamamen ihmal ettikleri şüphesine zemin hazırlamak için, İbn Hacer ve Taberî'den örnekler vermiştir. Nitekim o, İbn Hacer'in *Kitabü'l İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* adındaki eserinin büyük bir kısmının şecerelerle ve isnadlarla doldurulmuş olduğunu, hadislerin metinleri üzerinde hiç durulmadığını, hatta nadiren kaydedilen hadislerin de baş taraflarından birkaç kelimesi yazılmakla yetinildiğini iddia etmiştir.³³³

M. Âsım Köksal, *el-İsâbe* hakkında bigi vererek eserin konusunun hadis değil, hadisi rivâyet eden ashab olduğunu vurgulamıştır.³³⁴ Bu durumun, metin tenkîdine önem verilmediği iddiasını kanıtlayamayacağını belirtmiştir.

Caetani, Taberî'nin *Tarih*'inde de isnada önem verildiğini ve hatta bazı sayfalarında metnin yarısından fazlasını isnadın kapladığını, ancak metinlerin tenkîdinin yapılmadığını iddia etmiştir.³³⁵ Ona göre, hadis âlimleri tenkidi isnaddan ileri vardırma cesaret edememişlerdir. Çünkü bu, en meşhur ashaba karşı bir hürmetsizlik teşkil edeceği gibi İslâmiyet'in de esasını sarsmak demektir.

M. Âsım Köksal, Müslümanların hadis metinleri üzerinde de durduklarını örneklerle açıklamıştır.³³⁶ Mustafa es-Sıbâî'ye göre de, muhaddislerin hadislerin metnine dikkat etmedikleri tezi, klâsik hadis tenkidine ilişkin hatalı bir değerlendirmedir.³³⁷ Ona göre, hadis âlimleri titiz kriterlere dayanarak metin tenkîdi yapmışlardır.³³⁸ Elbette isnad tenkîdine, metinden daha fazla yer verildiği de inkâr

³³² Bu iddia sadece müsteşrikler tarafından kabul görmemiştir. Daniel Brown, muhaddislerin temel hatasının metin tenkîdini ihmal etmek olduğu argümanının ilk önce Hind alt-kıtasında Seyyid Ahmed Han, Mısır'da da Reşit Rıza ve Muhammed Tevfik Sıtkî tarafından dile getirildiğini ve bu görüşün birçok hadis karşıtı tarafından da benimsendiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Daniel Brown, *Sünneti Yeniden Düşünmek*, trc. Sabri Kızılkaya-Sabri Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009, s. 153.

³³³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 82-85.

³³⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 92.

³³⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 85.

³³⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 92.

³³⁷ Sıbâî, *İslâm Hukukunda Sünnetin Yeri*, s. 271-272.

³³⁸ Daniel Brown bu tespiti yadırgamaktadır. Bk. Brown, *Sünneti Yeniden Düşünmek*, s. 160.

edilemez. Ancak bu, metin tenkîdinin önemsenmediğini de göstermez. Muhammed Ebû Şehbe, metin tenkîdinde ihtiyatlı davranılıp, isnada öncelik verilmesinin sebeplerini şöyle sıralamıştır: Hadis bazen müteşâbih olur, manası anlaşılmaz o taktirde sadece aklı hakem yaparak metni tenkid etmeye gerek yoktur. Bazen de hadisin metni mecâzî olur, hakîkî manayı ifade etmez. Hadis metni gaybî bir haber de olabilir. Bazen de gün geçtikçe ilmî hakikatle ortaya çıkan ve nebevî bir mûcize olduğu anlaşılan bir metin olur.³³⁹

Görünen o ki Oryantalistler isnad ve sened konusuna özel bir ilgi göstermişler, muhaddislerin bütün çalışmalarını sened ve isnad üzerinde yoğunlaştırdıklarını, metin tenkîdine önem vermediklerini ileri sürmüşlerse de hadis ilimlerinin genel yapısına bakıldığı zaman, muhaddislerce metin etrafında geliştirilen ilim dallarına da en az isnadla ilgili olanlar kadar önem verildiği dikkat çekmektedir.³⁴⁰

G. Mevzû Hadislerin Tespiti

Caetani, mevzû hadislerden hareketle râvîlerin hadislerini güvenilir otoritelere dayandırmak için isnadları da metinler gibi uydurabileceklerini iddia etmiştir.³⁴¹ Caetani, hadis âlimlerinin şüpheli isnadların varlığını teslim ettiklerini, fakat bunu yalnız râvî listesinde tarih itibariyle eksik, anlamsız bir şey veya uydurulmuş şahıs isimleri keşfettikleri zaman yaptıklarını, isnadların da uydurulabileceğini akledemediklerini iddia etmiştir.³⁴²

M. Âsım Köksal, Caetani'nin iddiasının ispat edilemeyeceğini, hadislerin Asr-ı Saadet'ten itibaren ezberlenildiği, Ömer b. Abdülaziz devrinde cem ve tedvin olunduğu, Kütüb-i Sitte devrinde ise, tamamıyla mazbut bir hale konulduğu bir zamanda herhangi bir hadisin hadis kitaplarındaki veya hafızalardaki doğru isnadını atıp, yerine uydurma bir isnadı kabul ettirmek ve bütün kaynaklar ve hafızalardakini ona göre değiştirmenin mümkün olamayacağını ifade etmiştir.³⁴³ Köksal, hadisin ayıklayıcılarının muhaddisler olduğunu, hadislerin bütün inceliklerine hâkim büyük muhaddislerden ve eserlerinden

³³⁹ Ebû Şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, c. I, s. 100-104.

³⁴⁰ Küçük, "İsnad", *DİA*, XXIII, 153-159.

³⁴¹ Cayracpuri'nin aynı doğrultudaki görüşleri için bk. Brown, *Sünneti Yeniden Düşünmek*, s. 155-156.

³⁴² Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 89.

³⁴³ Köksal, *Reddiye*, s. 148-149.

bir kısmını kaydederek cevap vermiştir.³⁴⁴ Ayrıca muhaddislerin, hem isnad hem de metin tenkîdi yaptıklarını belirtmiştir.

Caetani'nin en meşhur ashaba hürmetsizlik olur diye onlardan rivâyet edilenlerin sorgulanmadığı iddiasına ise M. Âsım Köksal, muhaddislerin ashabı, ashab oldukları için değil, Kur'ân-ı Kerîm tarafından tezkiye ve tadil edilmiş buldukları için tezkiye ve tadile tabi tutmadıklarını ifade etmiştir.³⁴⁵

Caetani, Müslümanların Allah tarafından vahyedilen doğrular gibi düşündükleri, bu nedenle tenkid etmedikleri, bazı şeylerin çelişkilerini, çocukça hallerini ve hatta gülünçlüklerini meydana çıkarmak pek kolay bir iştir diyerek, Hz. Âişe'nin nereye, ne sûretle defî hacet ettiğine dair bir hadis uydurulduğunu iddia etmiştir.³⁴⁶ Âsım Köksal'ın incelemelerine göre, bu hadiste “ne sûretle yani defî hacet tarzı olmadığı gibi hadisin tezadlığı, çocukça ve gülünç bir yanı da yoktur.”³⁴⁷

III. HZ. PEYGAMBER İLE İLGİLİ İDDİALARA CEVAPLAR

Batıda Hz. Muhammed hakkındaki çalışmalar başından beri çeşitli ön yargılardan hareketle yapılmıştır. Bu ön yargıların kaynağı yayılmaya başlayan İslâmiyet karşısında gittikçe güç kaybına uğrayan Yahûdi ve Hıristiyan din adamlarıyla yöneticilerinin İslâm dini ve Hz. Peygamber hakkında sarfettikleri ağır hakaretler hatta küfür içeren sözleridir. Bunlar yüzlerce yıl tekrarlanmış ve hakâretâmiz bir başlık altında uzun bir literatür listesi oluşmuştur.³⁴⁸ Aynı zamanda Kur'ân'ı Peygamber'i göz ardı ederek anlamaya çalışmak, kaçınılmaz bir biçimde anlama sorunlarına yol açacaktır. Caetani bu sûretle Hz. Peygamber hakkında çeşitli iddialarda bulunarak onu saf dışı bırakmaya çalışmaktadır. Bu iddialar şöyle özetlenebilir:

A. Adıyla İlgili İddialar

Müsteşriklerin birçoğu Peygamberimiz'in asıl isminin Muhammed olmadığını, ismin ona sonradan verildiğini iddia etmişlerdir. Bununla da, Peygamberimiz'in İncil

³⁴⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 149-150.

³⁴⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 153-157.

³⁴⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 89.

³⁴⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 407-408.

³⁴⁸ Hilal Görgün, “Batı Dünyasında Muhammed”, *DİA*, XXX, 476-478.

gibi daha önceki dinlerin kutsal kitaplarında isminin zikredilerek, peygamber olarak gönderileceğini iptal etmeyi amaçlamışlardır.³⁴⁹

Caetani de, Araplarda iş ve yurt değiştirdikçe isim değiştirme âdeti bulunduğunu, Muhammed'in de esasen bir lakap olduğunu, asıl isminin gizlendiğini ve unutturulmak istenildiğini iddia etmiştir. Ona göre, Peygamber meçhul bir soydan geldiğinden babası bilinmemekte, dolayısıyla hatırası ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Caetani delil olarak da, Mekkî sûrelerde Muhammed isminin bulunmayışını ileri sürmüştür. Caetani'ye göre, Muhammed isminin geçtiği âyetler sonradan ilave edilmiştir.³⁵⁰

Âsım Köksal, doğuda hal, iş veya yurt değiştirmenin isim değiştirmeyi gerektirmediğini, kaldı ki Peygamber'in unutturmak istediği bir geçmişi olsa bile buna müşriklerin izin vermeyeceğini, her fırsatta karanlık geçmişini onun yüzüne vuracaklarını, ama böyle bir durumun söz konusu bile olmadığını ifade etmiştir.³⁵¹ Ayrıca Köksal, Kur'ân'da Muhammed isminin dört kere geçtiğini, herhangi bir ilave de yapılmadığını belirtmiş, Peygamberimiz'in isminin Muhammed olduğunu içlerinden bazılarını Caetani'nin de kabul edip kitabına koyduğu tarihî kaynaklarla açıklamıştır.³⁵²

B. Soyuyla İlgili İddialar

Caetani, Peygamber'in asıl isminin bilinmediği gibi aynı şekilde, soyu hakkında da tam bir bilgi sahibi olmadığımızı iddia etmiştir. Ona göre, Peygamber'in Adnan'a kadar olan şeceresi, hicrî birinci asırdaki ensab âlimleri tarafından uydurulmuştur. Hz. Ömer zamanında hazırlanan defterlerin her türlü uydurmaya bir zemin hazırladığını, İskender, Şüreyh, Süheyb hattâ Hz. Ebû Bekir ve Ebû Hureyre'yi delil göstererek, ensab ilminde bir takım uydurmalar olduğunu da öne sürmüştür.³⁵³

M. Âsım Köksal ise, o dönemde herkesin hangi soydan geldiğinin bilindiğini, kaynakların Kadı Şüreyh (ö. 79/713), Suheyb-i Rûmî (ö. 38/659), Hz. Ebû Bekir, Ebû

³⁴⁹ Ateş, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar*, s. 19.

³⁵⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 163.

³⁵¹ Köksal, *Reddiye*, s. 419-424.

³⁵² Köksal, *Reddiye*, s. 424-432.

³⁵³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 136-139.

Hureyre'nin şecereleri hakkındaki bilgileri toplayıp, olduğu gibi naklettiklerini ifade etmiştir.³⁵⁴

Caetani, Hz. Peygamber'in Hz. İbrâhim'in neslinden geldiğine de inanmamaktadır. Kur'ân'da İsmail'in Arapların cediti olmak üzere isminin geçmediğini, İbn Abbas'ın Peygamber'in vefatından sonra, Arap ırkına bir şeref gelsin diye bunu uydurduğunu iddia etmiştir.³⁵⁵ Ancak Köksal'ın tespitlerine göre, bu konudaki hadisler, İbn Abbas tarafından değil, daha çok başkaları tarafından rivâyet edilmiştir. Yine ona göre Peygamberliğin Araplar arasında Hz. İbrâhim neslinden gelen birine bahşedileceğini, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in haber verdiği bilinmektedir.³⁵⁶ Ayrıca Mekkeli Araplar Kur'ân indirilmeye başlamadan önce de, kendi soylarını Hz. İsmâil dolayısıyla da Hz. İbrâhim'e dayandırmaktaydılar.³⁵⁷

Caetani, Peygamber'in İsmâil'in soyundan gelmediği, bunun sonradan Kur'ân'a ilâve edildiği iddiasına delil olarak, Kur'ân'da Peygamber'in soyuna dair bölümlerin Mekkî sûrelerde değil Medenî sûrelerde bulunmasını göstermiştir.³⁵⁸

M. Âsım Köksal, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil'in isimlerinin geçtiği Mekkî sûreleri yazarak, Hz. İsmâil'in Arapların atası olduğuna dair sûreleri açıklamış, Tevrat'ın da Arapların İsmâil'in soyundan geldiğini onayladığını bildirmiştir.³⁵⁹

Caetani, Abdulmuttalib'in karanlık ve bilinmeyen bir soydan geldiği iddiasına ilaveten, Abdullah'ın Abdulmuttalib'in oğlu olduğuna dair bilgilerin Taberî ve İbn Hişam'da bulunduğunu, ancak bu kitaplarda da doğrudan doğruya verilmediğini, Kur'ân'ın da bu konuda sessiz kaldığını, Abdullah isminin Peygamber'den önceki şecerelerde çok az geçtiğini, Peygamber'in en çok sevdiği isimlerden olduğu için kendisinden bir buçuk asır sonra uydurulduğunu iddia etmiştir.³⁶⁰

---

³⁵⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 438-441.

³⁵⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 140-144.

³⁵⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 432-436.

³⁵⁷ Muhammed Hamidullah da, İbrâhim ve İsmâil peygamberlerin sûretlerinin, Kâbe'deki İslâm öncesi devirde yapılmış duvar resimlerinin arasında bulunuşu Mekkelilerin onları Kur'ân'ın nüzûle başladığı devirden evvel dahi kendi dinlerinin kurucusu ve saygıdeğer ataları olarak tanıyıp bildiklerinin delili olarak göstermiştir. Bk. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, c, I, s. 267.

³⁵⁸ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 140-144.

³⁵⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 435-436.

³⁶⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 153-158.

Köksal, İbn Hişam'ın bu bilgiyi İbn İshak'tan aldığını, İbn İshak'ın kaynak göstermemesinin Caetani tarafından doğal karşılanması gerektiğini, aksi takdirde o dönemde kaynak gösterme âdeti yoktu iddiasıyla bu noktada çelişeceğini, zaten Caetani'nin de kitabına kaydettiği pek çok tarihî vesikada Peygamberimiz'in babasının adının Abdullah olarak geçtiğini belirtmiştir. Kur'ân'da Abdullah isminin geçmediği iddiasına da Köksal, Kur'ân'ın bir terceme-i hal kitabı olmadığını ifade ederek cevap vermiştir. Ayrıca Abdullah isminin yalnız Müslümanlar arasında değil, müşrikler arasında da bulunduğu Caetani'nin kitabından deliller vermiştir.³⁶¹

Caetani, Muttalib isminin şecerelerdeki binlerce Arap isimleri arasında bir tane olduğunu ve ismin müşrikâne bir şeyler içerdiğini iddia etmiştir.³⁶² Köksal ise, Muttalib isminin tek olmayıp Araplarda kullanıldığını Caetani'nin kitabından delillendirmiştir. Ayrıca kaynaklara göre Muttalib isminde birçok sahâbe bulunduğunu, bu ismin mâbud değil insan ismi olduğunu belirtmiştir.³⁶³

Caetani, Abdulmuttalib'in Hâşim'in neslinden de olmadığını iddia etmiştir.³⁶⁴ Dolayısıyla ona göre, Peygamberimiz de Hâşimî kabilesine mensup değildi. Karanlık ve fakir bir soydan gelmiş, Hâşimîler tarafından himâye edilmiştir. Caetani Peygamber'le amcaları arasında da, gerçek bir amca yeğen ilişkisinin bulunmadığını iddia etmiştir.³⁶⁵

M. Âsım Köksal, Hâşimoğulları içinde hiçbir zaman, Abdulmuttalib'in Hâşim'in neslinden gelmediğine dair şüphelenenlerin bulunmadığının tarihî vesikalarla sabit olduğunu örnekler vererek açıklamıştır.³⁶⁶ Köksal, Ahzab sûresinin 6. âyetinin, Peygamberimiz'in evlad edinilmiş olamayacağını açıkladığı, zaten eğer evlat edinilseydi, müşrikler ve münâfikların bu durumu onun yüzüne vuracaklarını belirtmiştir.³⁶⁷ Peygamberimiz'in amcalarıyla ilişkilerini de, Caetani'nin kitabından örnekler göstererek açıklamıştır.³⁶⁸

---

³⁶¹ Köksal, *Reddiye*, s. 437-444.

³⁶² Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 158-153.

³⁶³ Köksal, *Reddiye*, s. 445.

³⁶⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 445-447.

³⁶⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 167-168.

³⁶⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 445-453.

³⁶⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 458-459.

³⁶⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 467-471.

Caetani, Kureyşin Peygamber'e "gulam-ı Benî Abdulmuttalib" dediklerini, bunun da "Abdulmuttalibin evlatlığı" anlamına geldiğini iddia etmiştir.³⁶⁹ M. Âsım Köksal ise, gulam kelimesinin her şeyden önce oğul demek olduğunu örneklerle açıklamıştır.³⁷⁰

Caetani, Zuhruf sûresinin 31. âyetindeki "azim" kelimesinin "asil" anlamına da geleceğini, dolayısıyla bu âyetin, Peygamber'in asâletine büyük bir darbe vurduğunu iddia etmiştir.³⁷¹ Köksal, Mekkeli müşriklerin büyüklüğü asâlette değil servet ve zenginlikte gördüklerini, "azim" kelimesinin "asil" anlamında olmadığını, Peygamberimiz'in İslâm'a dâvet mektuplarında da bu kelimeyi kullandığı halde, asil anlamını kastetmediğini belirtmiştir.³⁷²

Caetani, Peygamber'e inananların büyük çoğunluğunun Kureyş kabilesinden olmadığını, bu durumun da onun başka bir soydan geldiğini ispatladığını ileri sürmüştür.³⁷³ Köksal ise, İslâmiyet'i ilk kabul edenler arasındaki Kureyşlileri sayarak Peygamberimiz'in Kureyş'ten olduğuna dair Kur'ân'dan ve tarihî kaynaklardan örnekler vermiştir.³⁷⁴

C. Şahsıyla İlgili İddialar

Caetani, Hz Muhammed'in peygamberliğinde samimi ve doğru olduğunu, vahyin, inkâr edilemez bulunduğunu, boş bir davanın, ashab gibi zeki ve dürüst insanları Peygamber'e asla bağlayamayacağını, bağladığı farzedilse bile o bağlılığı sonsuza dek devam ettiremeyeceğini itiraf etmiştir.³⁷⁵

Caetani, Peygamber'i yeryüzünde Allah'ın vekili, dînî gerçeklerin vaizi diye vasıflamakla beraber, aynı zamanda Peygamber'i dinî kimliğinden soyutlanmış sosyal bir reformcu, yaratıcı bir hayal gücüne sahip, İsa'yı her çağ ve durumda anlaşılabilir kılmak gayesiyle ona tanıklık etmek için gelmiş, siyâsî ve dinî bir deha olarak kabul etmektedir. Mustafa Genç, oryantalistlerin hepsinde rastlanılan bu tutumun

³⁶⁹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 163-164.

³⁷⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 461.

³⁷¹ Köksal, *Reddiye*, s. 461.

³⁷² Köksal, *Reddiye*, s. 461-462.

³⁷³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 165.

³⁷⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 462-466.

³⁷⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 370-372.

peygambersiz bir din anlayışından kaynaklandığını belirtmiştir. Bilindiği üzere müsteşrikler Peygamber'in bu dehasının bile geçmiş kültürleri taklit başarısından öte bir anlam ifade etmediği iddiasını öne sürmekte ve getirdiği yeni mesajı bu şekilde örtbas etme çabası içine girmektedirler.³⁷⁶

Caetani'ye göre de Hz. Muhammed, tarihî zamanların aydınlığı içinde yeni bir din icad eden tarihî bir peygamber örneğini arz etmektedir.³⁷⁷ O, Hz. Peygamber'in bütün insanlığa gönderilmediğini, Peygamber'in Arabistan haricine İslâm'a davet için elçiler göndermediğini, en eski ve güvenilir kaynak olan İbn İshak'ta elçiler heyetinden hiç bahsedilmediğini iddia etmiştir.³⁷⁸

M. Âsım Köksal, bu iddialara Kur'ân'dan, İbn İshak'tan diğer tarih ve hadis kitaplarından cevaplar vermiştir. Kur'ân'da bu konuya temas eden birçok âyetin Hz. Peygamber'in bütün insanlığa gönderildiğini açıkça ortaya koyduğunu belirtmiştir.³⁷⁹

IV. ASHAB İLE İLGİLİ İDDİALARA CEVAPLAR

Caetani'ye göre, Arabistan'da bulunan en zekî ve ahlâk itibarıyla en yüksek adamlar, Muhammed'in etrafında toplananlardır. Onlar o devrin hiç şüphesiz en büyükleridirler. Ayrıca onlar, hayret edilecek bir iffet eseri gösteren ve hatta hareketlerini Peygamber'in hareketlerine uyduran kimselerdir.³⁸⁰ Bu ifadelerine rağmen Caetani, birçok yerde ashaba suçlamalar yöneltmiş, meselâ “Şarklılar, bir sahâbenin yalan söyleyemeyeceğini kabul ettiler. Biz, Peygamber ashabının mutlak güvenilir oluşlarını kabul edemeyiz” demiştir.

M. Âsım Köksal, buna şöyle cevap vermiştir: Caetani, “bizim en önemli ve en güvenilir kaynağımız Kur'ân'dır” demekte ve Kur'ân'ın, sahâbenin yalan söylemeyeceği konusunda bir şey söylemediğini iddia etmektedir. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm, birçok âyette ashabı övmüş ve onların güvenilirliklerini beyân etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de fazilet ve doğrulukları anlatılan bu kimselerin, uğrunda canlarını verdikleri

³⁷⁶ Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, s. 70.

³⁷⁷ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 281-282.

³⁷⁸ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. IV, s. 414-421.

³⁷⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 375-386.

³⁸⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. VII, s. 370- 373.

Peygamber'lerine ait hadisleri, herhangi bir sûretle değiştirme ve bozma şöyle dursun, öyle bir şeyi aşhabın akıllarından bile geçirebileceklerine ihtimal verilemez demiştir.³⁸¹

A. Ebû Hureyre İle İlgili İddialar

Geçmişten günümüze kadar sahabeden en fazla eleştirilen isim Ebû Hureyre olmuştur.³⁸² İbn Kuteybe³⁸³ gibi bazı âlimler eserlerinde bu iddiaları cevaplandırmışlardır.

Ebû Hureyre, Mûtezile, Râfiziye, Hariciye gibi çeşitli mezhep mensuplarının dikkatini çekmiş, genelde sahabeye karşı olumsuz bir tavır takınan bu mezhebî akımlar, ona karşı daha saldırgan bir üslûb kullanmışlardı. Günümüzde ise bu saldırılar farklı bir zemine taşınmış ve Batıda İslâmî ilimlere ilgi duyan Oryantalistler, 18. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında özellikle hadis, sünnet ve sahâbe hakkında şüpheler uyandırmaya çalışmışlar, başlıca hedef olarak da en çok hadis rivâyet eden sahâbe olması dolayısıyla adı hadisle bütünleşmiş Ebû Hureyre'yi seçmişlerdir.³⁸⁴

Ebû Hureyre hakkındaki iddiaları, genel olarak onun şahsiyetini hafife alıp küçümsemek, Müslümanlığında samimi olmamakla itham etmek, Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği hadislerde doğru olmamakla, midesine ve mala düşkünlüğüyle suçlamak ve onu Emevî taraftarı olarak göstermek³⁸⁵ şeklinde özetlemek mümkündür.

1. Ebû Hureyre'nin Kimliği

Ebû Hureyre'nin kimliği, bazı kimseler tarafından tartışılmıştır. Meselâ Mahmud Ebû Reyre, hiçbir kimsenin isminin Ebû Hureyre'nin sebep olduğu kadar çok spekülasyona uğramadığını, bu durumun onun kimliksiz bir şahsiyet oluşuna delil teşkil ettiğini iddia etmiştir.³⁸⁶

³⁸¹ Köksal, *Reddiye*, s. 155.

³⁸² Ebû şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, c. I, s. 185.

³⁸³ İbn Kuteybe, *Hadis Müdâfaası*, s. 132-145.

³⁸⁴ Osman Güner, "Ebû Hureyre ve Hadis Rivâyeti", *Yeni Ümit Dergisi*, (Ekim, Kasım, Aralık 2008), sy. 82, s. 52-57.

³⁸⁵ Sıbâî, *İslâm Hukukunda Sünnetin Yeri*, s. 380.

³⁸⁶ Ebû şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, c. I, s. 77-79.

Caetani de, Ebû Hureyre'nin ismi hakkında yapılan tartışmalardan hareketle onun kimliğini karalamaya çalışmıştır. Meselâ Ebû Hureyre'nin asıl isminin bilinemeyişini, onun hakkındaki bilgilerin az oluşuna bağlamaktadır.³⁸⁷

M. Âsım Köksal, Ebû Hureyre'nin, lakabıyla tanınıp asıl adının kesin olarak tayin edilememesinden, kendisi hakkındaki bilinenlerin azlığına hükmetmenin yanlış olduğunu belirtmiştir. Köksal'a göre, sadece künyeleriyle ve lakaplarıyla tanındıkları halde isimlerini bilmediğimiz, fakat hayat ve şahsiyetleri hakkında geniş bilgiye sahip bulunduğumuz, ancak isimlerini iyice bildiğimiz halde hayatları hakkında ayrıntılı bilgilerimizin olmadığı tarihî şahsiyetler de vardır.³⁸⁸ Ebû Hureyre'nin ismi üzerindeki bu ihtilaf, kendisine ait bilgilerin azlığından değil, isminden ziyâde künyesiyle tanınmış olmasından ileri gelmektedir. Köksal, İbn Sa'd'ın Ebû Hureyre'ye 14 sayfa ayırdığına da dikkat çekerek, bu durumun onun hakkında bilgi çokluğuna işâret ettiğini ifade etmiştir.³⁸⁹

2. Ebû Hureyre'nin Şahsiyeti

Ebû Hureyre'nin şahsiyeti de, müsteşrikler tarafından çokça eleştirilen hususlardan biridir. Müsteşrikler Ebû Hureyre'nin, Hz. Peygamber'le olan dostluğunda karnını doyurmak ve heveslerini tatmin etmek gibi şahsî bazı çıkarlar güttüğünü iddia etmişlerdir. Ebû Hureyre'nin emânetini hıyânet, cömertliğini gösteriş, ezberini aldatmaca, rivâyet ettikleri hadisleri de yalan ve iftirâ olarak nitelendirmişler; fakirliğini bir utanç ve kusur, alçakgönüllülüğünü alçaklık, neşesini aptallık, şakasını saçmalık, iyiliği emir ve kötülüğü yasaklamasını ümmeti kandırmak için bir hile, fitnelerden uzak duruşunu da içten içe bir partizanlık olarak göstermeye çalışmışlardır.³⁹⁰

Caetani de, Ebû Hureyre'nin yalancı olduğunu, hatta yalancılıkta o kadar hayâsız davrandığını ki, ciddî hadis âlimlerinden bir sınıf arasında Ebû Hureyre'nin hadislerinin uydurma olduğu hakkında pek kuvvetli şüpheler bulunduğunu iddia etmiştir. İddiasına da Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik ve Semûre b. Cündüb (ö. 58/677)'ün

³⁸⁷ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s.124.

³⁸⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 284-285.

³⁸⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 284.

³⁹⁰ el-Hatîb, *Sünnetin Tesbiti*, s. 397.

rivâyetlerinin zayıflığı aleyhinde Demîrî (ö. 808/1405)'ye dayanarak Ebû Hanîfe (ö. 150/767)'nin sözünü delil göstermiştir.³⁹¹

M. Âsım Köksal, Caetani'nin kaynak kitaplar listesinde gösterdiği Kahire 1329 tab'lı *Hayâtü'l-Hayvan* nüshasındaki sayfalar yerine, 1284 Bulak tab'nın 350-351'inci sayfalarını zikrettiğini, bu durumun vesikaların üzerinde yapılmış yolsuzlukları örtmek için olduğunu ifade etmiştir. Çünkü vesikada, Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadisin makbul olmadığına dair Horasanlı, Hanefî bir genç tarafından gelişi güzel bir söz söylenmekte ve kendisinin derhal mânevî bir tehditle bundan tevbe ettiği haber verilmektedir. Vesikada, ne Enes b. Mâlik'in, ne Semûre b. Cündüb'ün, ne de Ebû Hanîfe'nin ismi geçmemektedir. Görünen o ki Caetani, özellikle Ebû Hanîfe'nin nezdinde Ebû Hureyre'yi küçük düşürmeye çalışmaktadır.³⁹² Ancak Mustafa Sıbâî, Hanefîlerin genel olarak Ebû Hureyre hakkında olumlu düşündüklerini, onu daima kıyasa takdim ettiklerini bildirmektedir.

Caetani, Buhârî'nin *Sahih*'inde Ebû Hureyre'ye fazla yer vermesine, İmam Şâfi (ö. 204/819)'nin Ebû Hureyre'yi zamanının en büyük ilim adamı olarak görmesine akıl erdiremediğini belirtmektedir.³⁹³ Ona göre Ebû Hureyre'nin muâsırlarından olan Abdullah b. Amr b. As (ö. 65/684) da Ebû Hureyre'nin yalancılığını onaylamaktadır.³⁹⁴ Caetani'nin bu iddiasına delil olarak sunduğu hâdise ile ilgili olarak Köksal, Abdullah b. Amr b. As'ın, Peygamberimiz'in evlâdını öldüreceklerine ve Kâbe'yi yıkacaklarına dair, Ebû Hureyre'nin verdiği değil, vereceği haberi, muhatablarının red ettiklerini değil edeceklerini, bunun Ebû Hureyre'nin inanılmaz bir zat olduğundan değil, haber vereceği hususun feci ve dehşetliliği dolayısıyla alakalılarca benimsenemeyeceğinden ileri geleceğini, bununla beraber olayların, Ebû Hureyre'yi haklı çıkaracağını ifade ettiğini belirtmiştir.³⁹⁵

³⁹¹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 120.

³⁹² Bk. Sıbâî, *İslâm Hukukunda Sünnetin Yeri*, s. 337.

³⁹³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 124-125.

³⁹⁴ Caetani, *İslâm Tarihi*, c.I, s. 124.

³⁹⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 269-270.

Caetani'ye göre, Ebû Hureyre'nin muâsırlarından Abdullah b. Ömer de Ebû Hureyre'yi çıkarına göre birtakım hadisler uydurmakla suçlamıştır.³⁹⁶ Caetani bu iddiasına delil olarak da, İbn Ömer'in ziraat köpekleri hakkındaki sözünü vermiştir.³⁹⁷

Caetani, muâsırlarının onu, yalancılıkla suçladığını iddia etmesine rağmen Ebû Hureyre'nin harika ve olağandışı şeylere meylettğini, dolayısıyla bu tür olaylara düşkün Müslümanlardan bir kısmının Ebû Hureyre'yi İbn Abbas'tan daha çok sevdiğini ileri sürmüştür.³⁹⁸ M. Âsım Köksal ise, olağanüstülüklerin İslâmiyetten ziyâde, Hıristiyanlıkta olduğunu bildirmiştir.³⁹⁹

Caetani, ayrıca Ebû Hureyre'nin neşeli oluşunu da kendi çıkarlarına göre yorumlamış, Ebû Hureyre'nin şakalarından ötürü rivâyet ettiği hadislerin de Müslümanlarla eğlenmek arzusundan kaynaklandığını iddia etmiştir.⁴⁰⁰ Köksal ise, Ebû Hureyre'nin üç şakası hakkında bilgi sahibi olduğumuzu kaldı ki, şakayı sevmenin ve şakalaşmanın yalancılık ifade etmediğini belirtmiştir.⁴⁰¹

Ebû Hureyre'yi, her iki taraf da kendi bakış açılarına göre değerlendirmiştir. İki görüş sahibinin de iddialarında birtakım haklılıklar bulunmakla birlikte, her ikisinin de meseleye duygusal yaklaştığını söyleyebiliriz.

3. Ebû Hureyre'nin Müslüman Oluşu ve İlim Aşkı

Müsteşrikler, Ebû Hureyre'nin Peygamber'in vefatına yakın bir dönemde Müslüman olduğunu özellikle belirterek, Peygamber'den üç dört yıl gibi kısa bir süre zarfında bu kadar çok hadis rivâyet etmesini garipsemişlerdir.

Caetani de, Ebû Hureyre'nin İslâmiyet'i pek geç kabul ettiğini ve Peygamber'i vefatından üç sene önce tanıdığını, bütün bu süre içerisinde de Peygamber'le beraber oturmuş olamayacağını iddia ederek, Ebû Hureyre'nin rivâyetlerini şüpheli göstermeye

³⁹⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 124.

³⁹⁷ Juynbol'un aktardığına göre, bu rivâyet Ebû Hureyre'nin kişiliğini lekelemeye yönelik olarak Ahmed Emin ve Mahmud Ebû Reyeye tarafından da ileri sürülmüştür. Ahmed Emin, İbn Ömer'in sözlerinin hafif bir azar içerdiğini, bu hadisin Ebû Hureyre'nin işine geldiğinde hadis uydurduğunu açıkça ispatladığını düşünmektedir. Bk. G.H.A. Juynbol, *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*, trc. Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s. 104.

³⁹⁸ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 120-122.

³⁹⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 276.

⁴⁰⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 127.

⁴⁰¹ Köksal, *Reddiye*, s. 289-291.

çalışmıştır.⁴⁰² Köksal ise, cevaben Ebû Hureyre'nin Medine'ye geldiğinde 30 yaşında olup İslâmiyet'i pek geç kabul ettiği iddiasının anlamsız olduğuna dikkat çekmiş, Peygamber'le birlikte oturmadığı iddiasını da, Caetani'nin onun, Peygamber'le geceli gündüzlü temas ettiğini söyleyerek kendisinin çürüttüğünü belirtmiştir. Ayrıca Köksal'a göre, herkesin ilim aşkı da bir değildir.⁴⁰³ Muhammed Ebû Şehbe de, Ebû Hureyre'nin kısa zamanda çok hadis rivâyet edebilmesinin en önemli sebebini, kendisini ilme ve hadis rivâyetine bağlaması olarak ifade etmiştir.⁴⁰⁴

4. Ebû Hureyre'nin Ehl-i Suffe'den Oluşu

Caetani, Müslüman âlimleri, Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyet edebilmesini açıklayabilmek için Ebû Hureyre'nin, açlıktan ölecek kadar fakir olduğunu, yaşamak için göç ettiğini, bu nedenle vefatına kadar Peygamber'in yanından ayrılmadığını uydurduklarını iddia etmiştir. Yine ona göre, Medine camiinin sofasında oturan ve Peygamber'in sadakasıyla yaşayan başka kimseler de olmasına rağmen, bunlardan hiç biri Ebû Hureyre'ye isnad olunan hadislerin yüzde biri kadar bile hadis rivâyet etmemiştir.⁴⁰⁵

M. Âsım Köksal, Caetani'nin de Ebû Hureyre'yi Ehl-i Suffe'den kabul etmekle onun fakirliğini itiraf ettiğini, bu iddiayı Müslüman âlimlerinin icat etmediğini bildirmiştir.⁴⁰⁶

Muhammed Accâc el-Hatîb de, Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'le dostluk edindiği bu yılların son derece kritik, bir o kadar da önemli yıllar olduğunun gözden kaçırılmaması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁰⁷

5. Ebû Hureyre'nin Rivâyetlerinin Çokluğu

Müsteşrik Jyunbol'un belirttiği üzere, Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyet etmesi birçok kişide soru işareti bırakmıştır.⁴⁰⁸ Bu nedenle onun, neden ve nasıl hadis rivâyet ettiğini iyi bilmek gerekir. Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyet edebilmesinin sebepleri;

⁴⁰² Caetani, *İslâm Tarihi*, c. V, s. 122.

⁴⁰³ Köksal, *Reddiye*, s. 278-279.

⁴⁰⁴ Ebû Şehbe, *Sünnet Müdâfaası*, c. I, s. 199.

⁴⁰⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 126-127.

⁴⁰⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 284-285.

⁴⁰⁷ el-Hatîb, *Sünnetin Tesbiti*, s. 410.

⁴⁰⁸ Jyunbol, *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*, s. 80.

Hız. Peygamber'le sürekli birlikte olması, güçlü bir hafızasının bulunması, ilmi öğrenmeye büyük bir heves duyması, Hız. Peygamber'in onun adına husûsî duası şeklinde sıralanabilir. Ayrıca bu sebeplere uzun ömürlü oluşunu da ilave etmek mümkündür.⁴⁰⁹

Caetani ise, tüm bu sebepleri görmezden gelerek Ebû Hureyre'nin hadislerinin çokluğunu eleştirmiştir. Biraz önce de zikrettiğimiz gibi onun şakacı tabiatını, geç Müslüman oluşunu kullanarak, rivâyet ettiği hadislerde şüphe uyandırmaya çalışmıştır. Meselâ Caetani, Ebû Hureyre'nin hadislerine tabiatüstü unsurlar ve hayali kısımları karıştırdığını, bu durumun kendisine birçok öğrenci kazandırdığını, bu öğrencilerin de Ebû Hureyre tarzında hadis uydurmaya devam ettiklerini, bu hususta Ebû Hureyre'nin hiç sıkılmak bilmediğini iddia etmiştir.⁴¹⁰ Köksal, Ebû Hureyre'den rivâyet edilen hadislerden birçoğunun onu takliden, öğrencileri tarafından uydurulmuş olması ihtimalini ileri sürmek için de, ilmî bir ispatın gerektiğini belirtmiştir. Caetani'nin ise bu konuda hiçbir delili bulunmamaktadır.⁴¹¹

6. Ebû Hureyre'nin Rivâyetlerinin Güvenilirliği

Caetani, Ebû Hureyre'yi hadislerine İsrâiliyat bulaştırmakla suçlamıştır. Meselâ Caetani, meleklerle dair Peygamber'in vermediği birçok bilgiyi Ebû Hureyre'den öğrendiğimizi, onun bu sözleri Mûsevî ve Hıristiyan kaynaklarından aldığını iddia etmiştir.⁴¹²

M. Âsım Köksal, zikredilen bu hadislerin Kur'ân-ı Kerîm'in beyânâtına aykırılığı veya Kitâb-ı Mukaddes'e uygunluğunun ispat edilemeyeceğini belirtmiştir. Meleklerle imânın, imân esaslarından olduğunu bildirerek Kur'ân'dan meleklerle dair örnekler vermiştir.⁴¹³ Böylece Köksal, Ebû Hureyre'nin İsrâilî haberlerden etkilendiği iddiasının asılsızlığını ortaya koymak istemiştir.

⁴⁰⁹ Güner, "Ebû Hureyre ve Hadis Rivâyeti", s. 52-57.

⁴¹⁰ Caetani, *İslâm Tarihi*, c.I, s. 123.

⁴¹¹ Köksal, *Reddiye*, s. 309.

⁴¹² Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 122-123.

⁴¹³ Köksal, *Reddiye*, s. 291-294.

Caetani, Ebû Hureyre’de Hıristiyanlık etkisinin çok açık olduğunu onun, İncil’den cümleler alarak Peygamber’in sözleriymiş gibi naklettiğini iddia etmiştir.⁴¹⁴ Köksal ise, Ebû Hureyre’nin etki altında kalacak bir şahıs olmadığını, böyle olsaydı Hıristiyanlığın değil, çok iyi bildiği Tevrat’ın, Yahûdiliğin etkisi altında kalacağını belirterek böyle bir etkinin söz konusu olamayacağını ortaya koymuştur.⁴¹⁵ Ayrıca Köksal, Ebû Hureyre tarafından rivâyet edilen ve İncil’in bir fıkrası olduğu ileri sürülen hadislerin anlamlarını yazarak İncil’e ve Kur’ân’a göre açıklamıştır.

Caetani, Ebû Hureyre’nin İsrâiliyattan etkilendiği ve hadis uydurduğu iddialarına delil olarak başka birtakım örnekler daha vermiştir. Meselâ Caetani, Ebû Hureyre’nin şefaate nâil olacıklara dair rivâyetinde, Peygamber’e hiç kimsenin sormaya cesaret edemediği mesele hakkında soru sormasının da, onun hadis uydurduğunu kanıtladığını iddia etmiştir.⁴¹⁶

M. Âsım Köksal rivâyette, kimin Hz. Peygamber’in şefaatiyle Cennete gireceği hususunu, hiç kimsenin sormaya cesaret edemediğini değil, Ebû Hureyre’nin bunu sormakta herkesten önce davrandığının bildirildiğine dikkat çekmiştir.⁴¹⁷

Ayrıca Caetani, Ebû Hureyre’nin Peygamber’den iki kap ilim aldığını, kendisinin mü’minlere tebliğ ettiği hadislerin, söyleyebileceklerinin küçük bir kısmı olduğunu ve bazıları vardır ki bunları rivâyet etse, herkesin kendisinin boğazını koparacaklarını açıklamasını eleştirmiştir.⁴¹⁸ Bu “viaeyn” (iki kap ilim) hadisi, Ebû Hureyre aleyhtarları tarafından sık sık gündeme taşınan bir konudur. Köksal ise, söz konusu hadiste Ebû Hureyre’nin, Peygamber’den iki ilim öğrenip birini öğrettiğini, diğerini öğretecek olursa kendisinin öldürüleceğini haber verdiğini, bunun ileride kopacak fitnelere, ümmetin uğrayacağı felâketlere dair haberler veya halkın kolay anlayamayacağı ilm-i ledün olması ihtimali olduğunu (ki her ikisinde de açıklayanlar için tehlikeler bulunduğu) bildirmiştir.⁴¹⁹ Ayrıca Köksal’a göre, Ebû Hureyre’nin altmışıncı yıl gelmeden ölmüş olmayı istemesi, birinci seçeneğin doğruluğunu

⁴¹⁴ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 123-124.

⁴¹⁵ Köksal, *Reddiye*, s. 294-300.

⁴¹⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 125.

⁴¹⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 305-307.

⁴¹⁸ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 129.

⁴¹⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 307-308.

güçlendirmektedir. “Viaeyn” hadisi Peygamber’in Müslümanlar içinde neden Ebû Hureyre’yi özel bir bilgiyle donattığı ve neden gelecek nesillere aktarılmasını emretmediği, şeklinde de eleştirilere tâbi tutulmuştur.⁴²⁰

Caetani, Hz Muhammed’in Ebû Hureyre’ye hesap günü, hakkında da uzun uzadıya bilgi verdiğini, buna göre de mü’min Müslümanların ruhlarının kılıçla gayet küçük parçalara bölüneceğini, bu sûretle toz haline getirileceğini, Cehennem ateşine sunulacağını, cehennem ateşinin ise Allah’ın emri üzerine ruhların eserlerini yakacağını, fakat yalnız mü’minlerin namaz esnasında yaptıkları secdelerin eserine dokunulmayacağını söylemiştir. Caetani’ye göre bu hadis de uydurmadır.⁴²¹

Köksal, bu hadisin sadece Ebû Hureyre’ye değil, birçok kimse tarafından sorulan bir soruya, Peygamberimiz’in verdiği bir cevap olduğunu belirtmiştir. Yani tek râvîsi Ebû Hureyre değildir. Hadis, kıyâmet günü insanların, özellikle günahkâr Müslümanların başlarına geleceklere ait açıklamaları içermektedir. Caetani hadisin içeriğinde bilerek ya da bilmeyerek yolsuzluk yapmıştır.⁴²² Ancak Köksal bunu söylerken, bütünüyle soyut bir olgu olarak ruhun ne şekilde parçalara ayrılabilceğine dair açıklamalarda bulunmamıştır.

Caetani, Ebû Hureyre’nin rivâyet ettiği “*Cehennemde daha çok, kadınlar vardır. Çünkü gördükleri lütfâ rağmen kocalarına karşı nankörce hareket ederler*” hadisinin, Ebû Hureyre’nin icadı olduğunu, ancak hadisin, sonradan başka sahâbîlere de dayandırıldığını iddia etmiştir.⁴²³ Köksal bu hadisin Buhârî’de geçtiğini ancak râvisinin Ebû Hureyre olmadığını belirterek, üç sahâbe tarafından nakledilen hadisin güvenilirliğine inandığını ifade etmiştir.⁴²⁴

Caetani, mü’minlerin yaptıkları hayırlı işlerin on mislinden yedi yüz misline kadar mükâfatını göreceklere dair hadisi de, Ebû Hureyre’nin uydurduğunu ileri sürmüştür.⁴²⁵ M. Âsım Köksal, bu hadisi Peygamberimiz’den işiten ve rivâyet edenin

⁴²⁰ Juynbol, *Modern Mısır’da Hadis Tartışmaları*, s. 99.

⁴²¹ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 129-130.

⁴²² Köksal, *Reddiye*, s. 308-314.

⁴²³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 130.

⁴²⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 315.

⁴²⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 130-131.

yalnız Ebû Hureyre olmadığını, İslâmiyet'te, iyi amellerin karşılıklarının hadisten evvel Kur'ân'da yer aldığını bildirmiştir.⁴²⁶

Caetani, bir Müslümanın, diğerinin cenazesine gidip de defnedilinceye kadar beklemese bir, beklerse iki kat mükâfat göreceğine ve bunlardan her birinin, Uhud Dağı'nın ağırlığında olacağına dair hadisi de, Ebû Hureyre'nin uyduruculuğu iddiasına delil göstermiştir.⁴²⁷ M. Âsım Köksal ise, birçok sahâbenin, Hz. Peygamber'den işittikleri, aralarında tartıştıkları ve doğruluğunu te'yid ettikleri bir hadisi Ebû Hureyre'nin icadı saymanın ilmen olduğu kadar, aklen ve mantıken de yersiz ve manasız olduğunu bildirmiştir.⁴²⁸

Caetani'nin Ebû Hureyre'nin İsrâiliyâtın etkisinde kalarak hadis uydurduğu iddiası yeni ortaya atılmış bir iddia değildir. Caetani'den önce de müsteşrikler ve onlardan etkilenen yazarlar tarafından bu fikirler savunulmuştur. Bu durum Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyet etmesine bağlanmaktadır. Bu çerçevede M. Âsım Köksal da Caetani'nin iddialarına cevap mahiyetinde bazı hususlara açıklık getirmeye çalışmıştır.

B. Diğer Sahâbîlerle İlgili İddialar

Caetani, Ebû Hureyre'den başka bazı sahâbîlerle ilgili olarak da iddialar ileri sürmüştür. O, Müslüman muhaddislerden yalnız ikisini, İbn Abbas ve Ebû Hureyre'yi ele alacağını, bunlara bakılarak, hadis ilminin ne kadar zayıf esaslara dayandığının anlaşılacağını ifade ettikten sonra, İbn Abbas hakkında bazı iddialarda bulunmaktadır. Peygamber'in amcasının oğlu olan İbn Abbas'ın, zamanında pek nüfûz ve itibar sahibi olduğunu belirten Caetani, onun şöhrete, paraya, nüfûz ve kudrete sahip olup, yalancılığın örneği olan babasının izini takip ettiğini, naklettiği hadisler incelenince, onun kadar hiç kimsenin yalan söylememiş yahut uydurmamış olduğunun teslim edileceğini iddia etmiştir.⁴²⁹

Caetani ayrıca, İbn Abbas'ın İncil'den alıntılar yaptığını, Kur'ân'da görülen haham ve İbrânî menkîbelerindeki kusurları gidermeye çalıştığını, yaptığı işgal ile

⁴²⁶ Köksal, *Reddiye*, s. 316-319.

⁴²⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 319-321.

⁴²⁸ Köksal, *Reddiye*, s. 319-321.

⁴²⁹ Köksal, *Reddiye*, s. 183-184.

birtakım masallar ortaya attığını ve bunların kaynağını gizlediğini⁴³⁰ ileri sürmüştür. Bunlara ilâveten Kur'ân'ın âyet, sûre ve metninin karma karışık olduğunu ve İbn Abbas'ın bunları düzelttiği⁴³¹, Hz. Hasan'ın hilâfetten çekilme mektubunu yazdığı için İbn Abbas'ın kendisini Muaviye'ye sattığı⁴³², Peygamber vefat ettiği zaman İbn Abbas'ın henüz rüşt yaşına ermediği ve herhangi bir hadisi ezberlemek ve manasını anlamaktan bile aciz olduğu şeklinde bazı başka iddialarda da bulunmuştur.⁴³³

Köksal bu iddialara özetle şöyle cevap vermiştir: Caetani kendisinden on üç asır önce yaşamış insanlar hakkında, hiçbir delile dayanmadan bu iddialarda bulunmuştur. Caetani'nin İbn Abbas'a atfettiği kötülöklere dair muasırlarından bize, en küçük bir haber intikal etmemiştir. Tam aksine, Caetani'nin de itiraf ettiği gibi, İbn Abbas, zamanında tanınmış, hadis konusuna hakimliğiyle bilinen bir şahsiyettir. Bu sebeple onun hakkında, hiçbir delile dayanmadan, ileri geri söz söylemek akıl ve mantığa karşı gelmektir.⁴³⁴

Caetani, İbn Abbas'ın yanı sıra babası ile ilgili de bazı iddialarda bulunmuştur. Ona göre, Peygamber'in amcası Abbas (ö. 32/652), Mekke'de Muhammed'in gizli bir memuru sıfatıyla çalışmaktaydı. Muhammed'in galebesini daha kansasız, daha emin ve kesin bir hale getirmek için her yola başvuruyordu. Kureyşilerin mukavemetini entrikalarla kırıyordu.⁴³⁵ Köksal, bu konuda net bir cevap belirtmemektedir. Ancak Hz. Peygamber'in amcası Abbas ile ilgili Caetani'nin dile getirdiklerinin de, tartışılabilir bir tarafı bulunmamaktadır.

Caetani, ayrıca Hz. Ömer'le ilgili olarak da bazı iddialarda bulunmuştur. İddialar sayısı az fakat mâhiyet itibariyle önemlidir. Caetani, Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'e daima fikirler telkin ettiğini iddia ederek İslâmiyeti, Hz. Ömer'in fikirlerinden ibâret bir din gibi göstermek istemiştir.⁴³⁶

---

⁴³⁰ Köksal, *Reddiye*, s. 203-211.

⁴³¹ Köksal, *Reddiye*, s. 239-248.

⁴³² Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 110-112.

⁴³³ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 99-100

⁴³⁴ Köksal, *Reddiye*, s. 184.

⁴³⁵ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. V, s. 324.

⁴³⁶ Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 104-105; c. VIII, s. 142-143.

M. Âsım Köksal, bu iddiaya Hz Ömer'in görüşlerinin birçok yerde ilâhî vahye uygun düştüğünü örneklerle açıklayarak cevap vermiştir.⁴³⁷

Görüldüğü üzere Leone Caetani, yeri geldiğinde ashabın en meşhurları hakkında da birbirini tutmayan ve delili olmayan iddialarda bulunmuş, M. Âsım Köksal ise onun iddialarını çürütmeye, Caetani'nin ashabı eleştirirken yaptığı mantık hatalarına ve yanlışlıklarına dikkat çekmeye çalışmıştır.

---

⁴³⁷ Köksal, *Reddiye*, s. 175-178.

SONUÇ

Bir insanın kaleme aldığı eserler, onun sîretinin aynasıdır. Mustafa Âsım Köksal, ömrünü milletine, milletinin en değerli serveti olan dinine adanmış bir insan olarak, İslâm toplumuna, İslâm'ı ve Hz. Peygamber'i en iyi şekilde anlatmayı gâye edinmiştir. Âsım Köksal'ı, İslâm dininin kaynak metinlerini ve geleneksel birikimini muhafaza ve her dönemdeki gerekliliklere göre tertip ve izhar eden ulemâ silsilesi içerisinde mütâlaa etmek gerekir. Tefsir, hadis ve tarih gibi naklî ilimler üzerindeki çalışmalarıyla başarılı olmuş, muahhar kelim ve felsefe gibi disiplinlere belli bir mesafeye yaklaşan bu ulemâ sınıfı içinden tarih boyunca Buhârî, İbn Sa'd, Taberî, Askalanî, Zehebî, Suyûtî gibi, İslâm'ın dînî ve kültürel mirasını ehliyetle kendilerinden sonrakilere aktaran büyük ilim ve fikir adamları yetişmiştir. Tez bu çerçevede rivâyetçi tarihçilerin 20. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden birisi olan Âsım Köksal'ı ve onun tarih anlayışını ele almayı amaçlamıştır.

Doğuşundan günümüze kadar, İslâm tarihi, genel hatlarıyla incelenecek olursa, İslâm'ın kendisini daima, varlığını yok etmek isteyenler, hakikatini bulandırmaya çalışanlar ve Müslümanların ondan yüz çevirmesini hedefleyenlerle karşı karşıya bulunduğu görülecektir. İslâm'a yapılan bu saldırılar, her dönemde, o dönemin şartlarına uygun bir strateji izlemiştir. İslâmı yıkmak isteyenler, Müslümanların güçlü olduğu zamanlarda fikrî, ahlâkî ve toplumsal bir yıkım ve yozlaşmayı hedeflemişler; zayıf olduğu dönemlerde ise, fiilî savaş ve sürgünlerle onları ortadan kaldırmaya yönelmişlerdir. Müslümanlar, İslâm sınırları içinde özgürce devam eden bu çalışmalar sonucunda yavaş yavaş İslâm inancından sapmışlar ve İslâm'ın temel ilkelerine aykırı olan inanış ve fikirlere saplanmışlardır.

İşte bu sistemli çalışmaların bir ürünü sayabileceğimiz eserlerden birisi de, İtalyan müsteşrik Leone Caetani'nin *Annali dell' İslâm* adlı çalışmasıdır. Kilisenin desteği ile hazırlanmış olması da, bu durumu anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın tarafından 1924-1927 yılları arasında tercüme edilerek *İslâm Tarihi* adıyla yayınlanmış olan eser, Kur'an'a, İslâm'ın genel esaslarına, hadislere,

ashaba karşı yanlış nakiller, birbiriyle çelişen yorumlar ve hatta iftiralarla doludur. Eserde Hz. Peygamber, dünyayı ele geçirmeye çalışan ve Müslümanları, kendi hırslarına âlet eden biri olarak tanıtılmaktadır. Peygamberimiz'in dedesinin, babasının hatta kendi adının, tam olarak bilinmediği iddia edilmektedir. Hz. Peygamber bilinmeyen bir soydan gelmekle suçlanmaktadır. Ayrıca eserde, Kur'ân'ın vahyin ürünü değil, Peygamber'in sözü olduğu, onun vefatından sonra da Kur'ân'a, ashab tarafından ilâveler yapılarak son şeklin verildiği ileri sürülmektedir. İslâm'ın temel ibâdetleri, İsrâiliyâtın eseriymiş gibi gösterilmektedir. Ashaba karşı hakarete varan iddialar yöneltilmektedir. İsnadın sonradan ortaya konduğu, bu nedenle hadislere güvenilemeyeceği de ileri sürülmektedir.

Eserin bu özellikleri ve Müslümanları yaralamış olması hasebiyle, M. Âsım Köksal tarafından bir *Reddiye* kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Köksal, Leone Caetani'nin iddialarını ana kaynakları konuşurarak çürütmeye çalışmıştır. Reddiye'de günümüzde de pek çok tartışma konusuna kaynaklık eden iddiaların cevapları bulunabileceğinden eserin dinini asıl kaynaklarından öğrenmek isteyenlere de yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Kitap aynı zamanda Müslümanların reddiye geleneği açısından da hangi noktada olduklarını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Ancak Köksal, bazı açılardan da eleştirilmektedir. Dînî hassâsiyetle olaylara duygusal açıdan yaklaştığı, bu nedenle de cevaplarının kimi zaman yetersiz kaldığı, Caetani'nin tüm iddialarını yanıtlamadığı şeklindeki eleştiriler Caetani'nin görüşlerinin yeniden ele alınmasını gerektirebilir. Nitekim Köksal'ın bu *Reddiye*'si Caetani'nin *İslâm Tarihi*'nin sadece Mekke dönemine ait iddialarına verdiği cevapları içermektedir. Bizim çalışmamızda bu bölümle sınırlı kalmıştır.

Tezimizde M. Âsım Köksal'ın hayatını, üslûbunu, tarih anlayışını, Caetani'nin İslâm'a ve İslâmiyet'in genel esaslarına, Kur'ân'a, hadislere ve ashaba yönelik iddialarına ne şekilde cevap verdiğini ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmamız esnasında gördük ki, Âsım Köksal'ın eseri herhangi bir yabancı dile çevrilmediği gibi, üzerinde de geniş bir inceleme yapılmamıştır. Eser âdeta unutulmaya terk edilmiştir. Öte yandan Caetani'nin *İslâm Tarihi*'nin Medine dönemine ait olan bölümlerinde yer alan görüşlere Âsım Köksal'ın verdiği cevaplar ise Köksal'ın meşhur *İslâm Tarihi*'nin, Medine

dönemine ait ciltlerinin sonlarındadır. Bunların derlenip bir kitap haline getirilmesi de ayrı bir çalışma konusu olabilir.

Gerek Caetani'nin eseri, gerekse Köksal'ın *Reddiye*'si, İslâm tarihçilerinin, Hz. Peygamber'le ilgili olarak, kaynaklara dayalı, yeni çalışmalar yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hatta denilebilir ki, Caetani'nin ilgili eseri üzerine bir çalışma yapılmalı, iddialar dikkatle ve yeni bir çalışmaya gerek duyulmayacak bir yetkinlikle cevaplandırılmalıdır.

Böyle bir çalışma, Müslümanların zihnini bulandırmak isteyen İslâm düşmanlarına karşı bir cevap niteliği taşıyabileceği gibi İslâm'ın özellikle Batıda yanlış anlaşılmasını da önleyebilecektir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Felsefî Terimler Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998.
- Akdemir, Salih, “Müsteşriklerin Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed’e Yaklaşımları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXI, Ankara 1989, s. 193.
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1997.
- Apak, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2008.
- Ateş, Ali Osman, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
- Ateş, Süleyman, *Gerçek Din Bu I-II*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1987.
- Aydın, Mehmet, *Hiristiyanlığa Yazılmış Reddiyeler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak I-II*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- Bektaşoğlu, Mustafa, “Mustafa Âsım Köksal”, *Diyanet Dergisi*, sy. 6 (Kasım 2000), s. 65
- Bigiyef, Mûsa Carullah, *Kitâbu’s-Sünne*, trc. Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- Brown, Daniel, *Sünneti Yeniden Düşünmek*, trc. Sabri Kızılkaya-Sabri Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- Caetani, Leone, *İslâm Tarihi*, trc. Hüseyin Cahit [Yalçın], I-X, Tanin Matbaası, İstanbul 1924-1927.
- Carr, H. Edward, *Tarih Nedir?* trc. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Cerrahoğlu, İsmâil, “Oryantalizm ve Batıda Kur’ân İlimleri Üzerine Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXI, Ankara 1989, s. 109-124.
- Civaoğlu, Güneri, Atatürk’ü Etkileyen Yazarlar, *Milliyet Gazetesi*, (2003), 1 Mayıs.
- Delhili Rahmetullah, *İzhar-ül Hakk Tercümesi*, Sönmez Yayınları, İstanbul 1972.

- Demircan, Adnan, "Tarih Üzerine Bazı Düşünceler", *Milel ve Nihâl*, c. IV, sy. 3, (Eylül-Aralık 2007), s. 69-89.
- Demirci, Muhsin, *Kur'ân ve Yorum*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- Doğanay, Süleyman, *Hadis Rivâyetinde Râvî Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, İslâmî Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2009.
- Duman, M. Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara 1987.
- Ebu Şehbe, Muhammed, *Sünnet Müdâfaası*, trc. Mehmed Görmez-M. Emin Özafşar, Rehber Yayınları, Ankara 1990.
- Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, Kitabı Yayınevi, İstanbul 2009.
- Görgün, Hilal, "Batı Dünyasında Muhammed", *DİA*, XXX, 478-479.
- Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.
- Güner, Osman "Ebû Hureyre ve Hadis Rivâyeti", *Yeni Ümit Dergisi*, (Ekim, Kasım, Aralık 2008), sy. 82, s. 52-57.
- Halkın, H. Leon, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, trc. Bahaeddin Yediyıldız, Ankara 1989.
- Hatîb, Muhammed Accâc, *Sünnetin Tesbiti*, Akademi Yayınları, trc. Mehmet Aydemir, İzmir 2005.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi I-II*, trc. Salih Tuğ, İmaj Yayınları, Ankara 2003.
- _____, *İslâm Müesseselerine Giriş*, trc. İhsan Süreyya Sırma, Beyan Yayınları, İstanbul 1992.
- _____, *Resûlullah Muhammed*, trc. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993.
- _____, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, trc. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.
- Hekim, Muhammed Tahir, *Sünnetin Etrafındaki Şüpheler*, trc. Hüseyin Aslan, Pınar Yayınları, İstanbul 1985.
- Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999.
- _____, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 1989.
- İbn Haldun, *Mukaddime I*, trc. Zakir K. Ugan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul 1989.
- İbn İshak, *Siyer*, trc. Sezai Özel, Akabe Yayınları, İstanbul 1988.
- İbn Kuteybe, *Hadis Müdâfaası*, trc. Mehmed Hayri Kırbaçoğlu, Kayıhan Yayınları,

- İstanbul 1979.
- Juynbol, G.H.A. *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*, trc. Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000.
- Kandemir, Yaşar "Ebû Hureyre", *DİA*, X, 160-167.
- Köksal, M. Âsım, *İsnad ve İftiralara Reddiye*, Ankara 1961.
- _____. *İslâm Tarihi*, Şâmil Yayınları, İstanbul 1981-1987.
- _____. *Peygamberler Tarihi, I-II*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- _____. *Hız. Hüseyin ve Kербela Faciası*, Akçağ Yayınevi, Ankara 1984.
- _____. *Pakistan Konferansları*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 1999.
- _____. *İslâmiyet ve Hıristiyanlık Hakkında İki Risale*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2000.
- _____. *Dînî ve Ahlâkî Sohbetler, I-III*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Küçük, Raşit "İsnad", *DİA*, XXIII, 153-159.
- Kütükoğlu, Mübahat, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998.
- Osmânî, Muhammed Takî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, trc. Mehmet Özşenel, Akademi Yayınları, İstanbul 2007.
- Özafşar, Mehmet Emin, *Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar*, Araştırma Yayınları, Ankara 1999.
- Öz, Şaban, *Hız. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*, yüksek lisans tezi, Ankara 1999, s. 162-170.
- _____. "Âsım Köksal'ın Caetani Reddiyesi Üzerine", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. XVII, sy. 3 (2004).
- Polat, Selma, *M. Âsım Köksal'ın Hayatı Eserleri ve Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, Ankara 2000.
- Sancaklı, Saffet, *Sünneti Doğru Anlamak*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Sarıçam, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Türk Dili Vakfı Yayınları, Ankara 2001.
- Sezgin, Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitâbiyat Yayınları, Ankara 2001.
- Sıbâî, Mustafa, *İslam Hukukunda Sünnetin Yeri*, trc. Halil Kendir, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2009.

- Sırma, İhsan Süreyya, *İslâm ve Tarih*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005.
- Sinanoğlu, Mustafa, “Reddiye”, *DİA*, XIV, 516-521.
- Sönmezsoy, Selahattin, *Kur’ân ve Oryantalistler*, Fecr Yayınevi, Ankara 1998, s. 9-17.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, “Tarih Üzerine Notlar”, *Milel ve Nihâl*, c. IV, sy. 3, (Eylül-Aralık 2007), s. 111-113.
- _____, “Hz. Hasan’ın Hilafeti, Muaviye’ye Devrinin Arka Planı”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, (Mart-Nisan 2001), s. 119.
- Şahin, Kamil, “M. Âsım Köksal Hayatı ve Eserleri”, *Diyânet İlmî Dergi*, c. XXV, sy. 2 (Nisan- Mayıs Haziran 1999).
- Şakiroğlu, H. Mehmed , “Caetani Leone”, *DİA*, VI, 544-545.
- Şener, Abdülkadir, “Abdest”, *DİA*, I, 68-70.
- Tercüman, Abdullah, (Anselmo Turnedo), *Hıristiyanlığa Reddiye*, trc. Hacı Mehmed Zihni Efendi, Bedir Yayınevi, 1995.
- Togan, Z. Velidî, *Tarihte Usûl*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969.
- Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 1983, 7. baskı.
- Ünal Ali, *Din Etrafında*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2007.
- Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke’de*, trc. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986.
- _____, *Kur’ân’a Giriş*, trc. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998.

ÖZET

M. Âsım Köksal (1913-1998) hayatını ilme adanmış, çeşitli dînî konularda eserler kaleme almış bir İslâm tarihçisidir. İtalyan Oryantalist Leone Caetani'nin (1869-1935) yazmış olduğu İslâm'a yönelik pek çok iddia içeren *Annali dell' İslâm* (İslâm Tarihi) adlı kitabına karşı Köksal'ın yazdığı *İsnad ve İftiralara Reddiye* ve onun 23 yıl üzerinde çalıştığı *İslâm Tarihi*, Cumhuriyet dönemi İslâm tarihi eserlerinin en kapsamlı çalışmalarıdır.

İslâm tarihinde reddiye yazma geleneği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarıyla başlamış, mezhep ve fırkaların oluşmasıyla da yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca Oryantalistlerin özellikle 1800'lü yıllardan sonra İslâmiyet'e yönelik yaptıkları eleştiriler, Müslümanlarca yazılan reddiyelerin sayısını arttırmıştır.

Oryantalistler arasında özel bir konumu olan Caetani de *İslâm Tarihi* adlı eserinde Kur'ân, İslâmiyet'in genel esasları, hadis, hadisçiler, ashabın büyüklerinden Ebû Hureyre, İbn Abbas, Abbas, Hz. Ömer gibi şahsiyetler ile ilgili pek çok iddiada bulunmuştur. Âsım Köksal ise Caetani'nin kitabında ilmî bir metot takip etmediği, pek çok yanlışlıklar, tutarsızlıklar ve hatta iftiralar bulunduğu ve Caetani'nin iddialarının ülkemizde de pek çok kişiyi olumsuz yönde etkilediği gerekçesiyle yazdığı *Reddiye*'de Caetani'nin eleştirilerini cevaplandırmaya çalışmıştır.

ABSTRACT

M. Âsım Köksal (1913-1998) is a historian of Islam who has devoted his life to science and has written many works of various religious topics. The book, *Annali de'l-Islâm* (History of Islam) which was written by Italian Orientalist Leone Caetani'nin (1869-1935) contains many claims of Islam. Against this book Köksal wrote a book called *Rejection of Attributions and Slanders and History of Islam* on which he worked for 23 years are the most comprehensive works on History of Islam in Republican era.

Tradition of writing rejections in History of Islam started after the death of Hz. Prophet because of the dissidence among Muslims and it became widespread with the formation of sects and denominations. Also the criticism that Orientalists made especially after 1800s, increased the number of rejections written by Muslims.

Caetani, who has a special place among Orientalists, made many claims about general principles of Islam, hadith, traditionists, and about important people such as Eb Hureyre, İbn Abbas, Abbas, Hz. Ömer in his work *History of Islam*. Âsım Köksal argued that Caetani had not used a scientific method in his work and there were many inaccuracies, inconsistencies, and even slander. He tried to give answers to Caetani's criticism in the Rejections he wrote on the grounds that Caetani's claims effected many people in our country.

ÖZ GEÇMİŞ

Züleyha İmamoğlu Gündoğdu, 28 Mayıs 1982'de Adapazarı'nda dünyaya geldi. İlkokul birinci sınıfı Adapazarı Mithat Paşa İlköğretim Okulu'nda, ikinci sınıfı Merzifon Kara Mustafa Kemal Paşa İlköğretim Okulu'nda, üç, dört ve beşinci sınıfları ise Samsun Belediye İlköğretim Okulu'nda okudu. Orta ve lise öğrenimini Samsun Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2001-2002 Eğitim-Öğretim yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'ne başladı ve 2005 yılında bu fakülteden mezun oldu. Aynı yıl Tabzon'un Of ilçesi'nde bulunan Meyvalı İlköğretim Okulu'na Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak atandı. 2007-2008 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı.

Şu an Ordu İli Merkez Kayadibi Köyü Şehit Zafer Gülseren İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evlidir. Kendisi Arapça ve İngilizce bilmektedir.